

ŞİŞEDEKİ MESAJ

KÖŞE YAZILARI

HAKAN GÜRSES

Hakan Gürses

Şişedeki Mesaj

Köşe Yazıları

© Hakan Gürses, Viyana 2025
PDF yazar tarafından oluşturuldu.
www.hakanguerses.at

Bu kitap, CC BY-NC-ND Atıf-GayriTicari-Türetilemez (*Attribution-NonCommercial-NoDerivative*) lisansı altında yayımlanmıştır. (CC'nin en az özgürlük sağlayan lisansıdır. [Kullanımda olan son sürümü 4.0](#)'dır. Uluslararası olarak kullanılabilir. Resmi olarak [Türkçe çevirisi](#) yayınlanmıştır. Kaynak, atıf vermek kaydıyla ticari amaç haricinde kopyalanabilir, dağıtılabilir ve yeniden kullanılabilir, ancak üzerinde hiçbir değişiklik yapılamaz.)

Hakan Gürses 1961 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Erkek Lisesi'nden 1979 yılında mezun olduktan sonra, ODTÜ'de metalürji mühendisliği bölümüne başladı. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Viyana'ya göç etti. Viyana Üniversitesi'nde felsefe ve tiyatro bilimi eğitimi gördü ve 1994'te aynı üniversitede felsefe doktorasını verdi. Öğrencilik yıllarında, Avusturya devlet televizyon ve radyo kurumu ORF'te çalıştı, müzisyen olarak yıllarca çeşitli gruplarla konserler verdi ve kayıtlar yaptı. 1993–2008 yılları arasında Almanca yayımlanan *Stimme von und für Minderheiten* (Azınlıkların Sesi) dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı, bu dergiye ve başka yayınlara makaleler ve köşe yazıları yazdı. 1996–2011 arasında Viyana Üniversitesi Felsefe Bölümünde ve başka üniversitelerde dil, kültür ve siyaset felsefesi dersleri verdi. 2006 yılından beri *Österreichische Gesellschaft für Politische Bildung* adlı (siyasal) yetişkin eğitimi kurumunun bilimsel yöneticiliğini yapıyor. Gürses'in çoğunluğu Almanca yazılmış çok sayıda felsefi ve bilimsel makalesi var. Yayın listesi ve diğer biyografik ayrıntı için bkz.:

www.hakanguerses.at

İçindekiler

Önsöz	4
TOTER WINKEL / (YENİ) ÖNERİ	6
Pehlivan Tefrikası Diziler ve İsimsiz Kahramanları	7
Kahramanlar, Yiğitlik, Mertlik	10
Cesaret, Merhamet ve Sağduyu	13
Eleştiri Üstüne	16
Eleştirinin Hâlleri	19
Yetmek ya da Yetmemek	22
Milliyetçilik Refleksî	25
Aydın, Entel ve Kımıl Zararlısı	28
Azınlık Perspektifi	31
Sadaka ve Tekmil	34
Sürgünün Gidişatı Hakkında	38
İstisna Hâli ve Feragat	41
Ret ve İnfial	45
Korona Günlerinde Kolera	49
İmrenme Hüzni	53
Şezlong Uykusunda Bilim Kurgusal Bir Kâbus	56
Solun Haritadaki Yeri	59
Ütopya	62
Teoride ve Pratikte Emperyalizm	65
Salgın Toplumunun Üç Ayağı	68
Çağrışımlı Yazı	71
Yıldızlı Masal	74
HALLAÇ ONLINE (HALLAC.ORG)	80
Biz Bize Benzeriz, Siz...	81
Bakış Açısı ve İltica	83

Darbe Kokusu ve Komplo Teorileri 1	86
Darbe Kokusu ve Komplo Teorileri 2	89
Popülizm, Otoriter Demokrasi ve Temsili Diktatörlük	92
Uzlaşma Sisteminin Çöküşü	95
Meydanlardan Saraylara	98
Siyasal Şizofreni Üstüne	101
Sağım Solum Sobe	104
Sağım Sarımsak, Solum Soğan	108
Demokrasi Politikaya Karşı	112
Politika ve Siyasal Üstüne	115
Siyasal Duruş ve Siyasal Gidiş	118
ÖNERİ DERGİSİ	121
Pisa Kulesi	122
Mazlum Milliyetçiliği	124
Başka Viyana Yok mu?	127
Halk Plajı	130
Bir Çuval İncir	133
Milliyetçilik Paradoksu	136
Duymasak da Tınmasak da	139
Güvercini Vurdular	142
Bir Mesajın Düşündürdükleri	145
Çelişkilerle Yaşamak	147

Önsöz

Dostum ve hocam Şefik Kıran’a

1981 yılının mart ayında İstanbul’dan Viyana’ya göç ettim. Çoğu öz-sürgün kararında olduğu gibi, bu “özgür” seçimi aslında zorunluluklar belirlemişti. Kısa süreli bir tebdili mekân amacıyla başlamıştı yolculuk. Neredeyse 45 yıldır sürmekte.

Göçün ilk yıllarında Türkçe, yanımda getirdiğim memleketim oldu. Mektuplarda, şiirlerde, kısa hikayelerde her gün yeniden kurduğum, so-kağa çıktığımda kayboluveren bir memleket. İçinde çocukluğumun gül kokusunu, dostların sıcak gülüşünü, güneşin denizi öptüğü anı bulduğum. Neler neler yazdım o dilde, okuru olmayan. Kafamdan, ağzımdan, gırtlığımdan kaçıp gidecek korkusuyla sarılıp, yazarak korumaya çalıştım Türkçemi. Masamın karanlık çekmecelerinde bir dil adası oluştu zamanla, coğrafi mekânı olmayan...

Tebdili mekân yolculuğunun artık gurbete dönüşmüş olduğunu fark ettiğimde, 1990’lar başlamıştı ve Türkiye’nin sunduğu toplumsal, kültürel ve her şeyden önce de siyasal manzara, pek de bir geri dönüş seçeneğimin olmadığını gösteriyordu bana.

Ana dilim, yalnızca kimi dost sohbetlerinde ve süreleri giderek kısalan “memleket ziyaretlerinde” kullandığım bir iletişim aracına dönüşmeye başladı o yıllarda. Siyasal gündemin canımı yakan hâli hem Türkiye’den hem de Türkçeden uzaklaştırıyordu beni. Zaten dile yeterince hâkim de değildim artık.

Sonunda yazı dilim Almanca oldu. Ta ki 2000’ler başlayana dek. O dönem bir umut doğuvarmıştı çoğumuz için. İnsan Hakları, barış süreci, to-murcuklanan özgürlükler... En çok da Türkiye’nin AB’ye üye olma imkanı-nın ortaya çıkması umutlandırmıştı beni. Böylesi bir üyelik, yaşadığım coğrafya ile yüreğimin içinde saklı olduğu coğrafyayı bir araya getirecekti. Filizlenmeye başlamış; hukuk temelinde, özgürlükler ve sosyal paylaşım çerçevesinde bir hayat, bu sayede sağlam bir zemine oturacaktı diğer yandan.

Yeniden Türkçe gazeteler okumaya, gündemi izlemeye başladım. Tam da o sıralar aldığım bir teklif, ana dilimle benim aramdaki o karmaşık iliş-kide de yeni bir dönemi başlatıverdi. Benim kuşağımdan ama 1980 dar-besinin etkisini benden çok daha ağır yaralarla atlatmış gazeteci, yazar ve araştırmacı arkadaşım Hüseyin Şimşek, “Türkçe bir gazete çıkarıyoruz,

Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli okurlara yönelik. Katkıda bulunmak ister misin?” diye sordu bir gün.

Çekimser kaldım önce, o dilde çok uzundur neredeyse hiçbir şey yazmamış olduğum için. Derken, biraz daha etraflı düşününce, tam da bu nedenle yazmam gerektiğine karar verdim. Yazarak hatırlayacaktım Türkçeyi, böylelikle bir kere daha da kaybetmeyecektim.

Öneri dergisiyle 2004’te başlayan bu macera, daha sonra yine Hüseyin Şimşek’in inisiyatifıyla ve yayın yönetmenliğinde şekillenen *Hallaç* ve sonradan yine *Öneri* olarak yayımlanacak *Toter Winkel* (Ölü Nokta) adındaki iki online dergiyle ve kısa kesintilerle 2021 yılına kadar sürdü.

Peş peşe oluşan bu üç dergiye de düzenli biçimde köşe yazıları verdim. Türkiye’nin gündemine, Türkiye kökenli insanların buradaki hayatına, siyasalı belirleyen bazı kavram, teori veya düşünceye yönelik yazılar. Tabii 2000’lerle filizlenen umutlarım, politik gelişmeler sonucu yazılarımdaki yerini yeni otoritarizm ve milliyetçilik tehlikelerine yönelik eleştiriye, uyarılara bıraktı. Sanırım meydanlardan saraylara kayan gündemin bu değişim sürecini, yazıların akışında izlemek mümkün.

Çok dar bütçelerle ve tamamen gönüllü çabalarla düzenli aralıklarla yayımlanan bir dergi çıkarmak, neredeyse imkânsız bir uğraş. Buna rağmen her biri uzun süre dayandı bu dergilerin. Ama her biri de kapanmak zorunda kaldı. Derken internetteki izleri de yok oldu.

Geçenlerde arşivimi düzenlerken, bu Türkçe köşe yazılarım çarptı gözüme. Zaten gurbet koşullarında okuyucusuna ulaşip ulaşmayacağını bilemediğim bu “şişedeki mesajların”, sanki hiç yazılmamışlar gibi yok olup gitmelerine gönlüm elvermedi. Dolayısıyla onların aşağı yukarı üçte ikisinden oluşan ve bugün de okunabileceğini umduğum bir seçkiyi, dijital kitap formatında yayımlamaya karar verdim.

Seçki, okumayı kolaylaştırmak hedefiyle tersten başlıyor, günümüze daha yakın sorulara cevap arayan son dönem yazılarıyla. Geçmiş gün-
demlere anında müdahale amacıyla yazılmış da olsalar, seçtiğim köşe yazılarının bugün hâlâ geçerliliğini koruyan bazı temel siyasal ve kültürel sorunları konu ettiğini düşünüyorum. Bir yandan da yakın tarihimizin bir taşı bu kitap.

Köşe yazılarımdan doğuşuna vesile olan dostum Hüseyin Şimşek’e burada candan teşekkür ediyorum. Şişedeki mesajlarımı, okurlarını bulması dileğiyle toplu hâlde suya bırakıyorum bu kez...

Nisan 2025, Viyana

Toter Winkel / (Yeni) Öneri

Şubat 2019 – Mart 2021

Pehlivan Tefrikası Diziler ve İsimsiz Kahramanları

Bu aralar dizi izliyorum. Bir tür küresel tiryakilik hâline geldi zaten bu dizi izleme meselesi son yıllarda, farkındayım. Başka bir bağlamda derinlemesine incelemek iyi olurdu bu konuyu, bütün sosyolojik vesaire boyutlarıyla. Ama bu yazıda dizilerin bir özelliğine dikkat çekmek istiyorum. Özellikle de Türkiye’de üretilen dizilerin...

O diziler, pehlivan tefrikası gibi. Hani bir zamanlar gazetelerde ünlü güreş müsabakalarının seyri anlatılmış ya; bitmek bilmeyen, tam biri yendi derken, yağ içindeki adamlardan birinin eli ötekinin kispetinden kayınca gidişatı tersine dönuveren, böylelikle de meraktan deliren okuyucuların işbu gazeteyi her gün satın almasını temin eden o yazı türü işte. İngilizcede *cliffhanger* tabir edilen bir “ilgi odağında kalma stratejisi” yani...

Bugün Türkiye’deki televizyon kanallarında gösterilen dizilerin büyük bölümünde kullanılıyor bu strateji. Uzakıkça uzuyor diziler. Zaten her bölümü –hissedilen zaman olarak– beş ila yirmi saat süren bu sanat yapıtları, ellilik kümeler hâlinde bir sezon oluşturuuyorlar ve ortalama insan hayatının aşağı-yukarı bebeklik ve ergenlik arasındaki dönemini kapsayacak zaman dilimlerine yayılabiliyorlar.

Durum böyle olunca, yolgeçen hanına dönüyor diziler tabii, ne gireni belli ne çıkkanı. Bir sürü yeni karakter, taze dramatik düğüm, gizem ve entrika, dumanı üstünde yaman çelişki ekleniyor her bölümde. Öyle ki; izleyici, o kişilerin, mekânların ve dizideki dünyayı karanlığa gark eden sorunların isimlerini filan aklında tutamaz oluyor. Zaten ben yapımcıların da onları pek hatırladığını sanmıyorum açıkçası ya, neyse, insanlık hâli işte. Ama esas sorun şurada: Bir gün, hiç beklemediğimiz bir anda, birdenbire bitiveriyor dizi. E, oyuncuğı elinden alınmış çocuklar gibi bakakalıyor izleyici boş ekrana. Gerçi boş ekran da yok ya artık; reklam var, “haberler” var, cumhurbaşkanı var. Yani başka bir şeyler var ama dizi yok.

Neyse, dizisiz ekrana öyle öksüz ve yetim bakarken fark ediyoruz ki; karakterler, düğümler, gizem ve entrikalar, öncelikle de sorunlar neredeyse hiç çözülmemiş. Yani bazı çok görünür, kör kör parmağım gözüne meseleler hallolmuş, tamam. Esas oğlanla esas kız (eskiden Yeşilçam ağzıyla *jön* ve *jön dam* denirdi) arasındaki durum açığa çıkmış mesela, katil bulunmuş, ölmesi gerekenler ölmüş, başım üstüne, yalan yok! Ama onca sezon dâhilinde mevzuyla katılmış ekstra karakter, onca eklenmiş mekân, onca çelişki ve gerilim, sonucunu bekleyen durum aynen öyle duruyor.

“Hani genç bir çocuk vardı ya, yakışıklı, dağ gibi çocuk. Canım, dördüncü sezonda girdiydi ya diziye. Selin’in arkadaşı vardı ya, hah, o delikanlı! E n’oldu ki ona şimdi dizi bitince?” “Peki şimdi o kadınla adam boşandı mı? Yahu, bu sezon diziye katılan adam vardı ya, Necati galiba adı. Ayy, kadının adı neydi? Onların durumunu bilmiyoruz!” “Eee, o güzelim villa kime kaldı şimdi?” Böyle bir durum yani. İzleyicilere bir altı ay sonra sorsanız, peki konusu neydi o dizinin diye, eminim kimse doğru dürüst cevap veremez.

Sorun çoğunlukla dizilerin bitme nedeninde yatıyor. Pehlivan tefrikası gibi uzamalarının nedeni neyse, aniden bitmelerinin nedeni de o zaten. Mevzu öyle gerektirdiği, senaristler baştan öngördüğü için filan değil, dışarıdan bastıran koşullar gereği uzuyor ya da bitiveriyor bu diziler. Reyting azalıyor (ya da artıyor), oyunculara bir şey oluyor (ya da oyuncularla yapımcılar arasında uyumsuzluklar doğuyor), bazen de siyasal baskılar filan derken, gerçek sonucuna varamadan bitiyor dizi. Acil bir kararla, aceleye getirilmiş yalancı bir sonla...

Bu ceviz kabuğunu doldurmaz meseleyi bu kadar irdelememin bir nedeni var. Yalnızca diziler değil, heyecan ve helecanla yaşayıp izlediğimiz hemen her toplumsal olay ve gelişme de benzer bir seyir gösteriyor Türkiye’de. Uzadıkça uzuyor, olaylar ve karakterler düğüm hâline geliyor, konular çetrefilleşiyor. İnsanlar tutuklanıyor, ölüyor, yurtdışına kaçıyor, yeni isimler piyasaya çıkıyor. Sonra bir gün, hiç kimsenin beklemediği bir anda, “dönem değişiyor”. Tabii dizilerdeki gibi bir haftadan ötekine bitmiyor siyasal-toplumsal süreçler. Ama sonuçları hep topyekûn oluyor. Bitti mi bitiyor yani. Bir-iki isim kalıyor hafızalarda, gerisi unutuluyor. Kolektif kamusal hafıza için özellikle geçerli bu durum.

12 Mart oluyor misal, 1971 yılı Türkiye’sinde; Memduh Tağmaç, Faik TÜRÜN, Muhsin Batur, dönemin başbakanı Nihat Erim hâlâ bilinirler bugün; Deniz Gezmiş yine akılda kalmış bir isim, Kızıldere’de öldürülen “teröristler” içindeyse Mahir Çayan hatırlanır genellikle. Ama yine o döneme ait sözgelimi Celal Eyiceoğlu veya Sibel Erkan; Saffet Alp, Sabahattin Kurt, Nihat Yılmaz adları bilinmez pek. Balyoz Harekâtı, Kanlı Pazar ve 15-16 Haziran direnişi de unutulmuş kavramlar arasındadır.

Ama kişi ya da olay isimlerinden daha önemlisi, yaşanmış olan sürecin unutulması... 12 Mart’ı hazırlayan koşullar nelerdi, sonrasında neler oldu? Hangi toplumsal yaralarda, gelişimlerde, dönüşümlerde izlenebilen sonuçlar doğurdu? Hangi siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimleri, hangi yeni yapıları ve konjonktörü getirdi beraberinde? Dizideki gibi;

topyekûn biten sürecin ardından “yan karakterler” kadar, çözüme ulaşmamış bir sürü sorun ve gelişim de askıda kalıp, unutuluyor. Böylelikle de aslında bütün o dönem, kolektif belleğin karanlık odalarına sürgün ediliyor...

Örneğimize dönersek; 12 Mart, daha ne mene bir şey olduğu anlaşılmadan unutuldu. Öyle unutuldu ki hem de, daha ardından on yıl bile geçmeden, bir darbe daha oldu “emir komuta zinciri” çerçevesinde. Onu da pek anlayamadık; bitti galiba filan derken, daha ağırdan, daha alttan alta, daha derin bir mecradan ilerleyerek gelip yerleşti yine otoritarizm Türkiye’nin tepesine.

Yaşananı anlamadan, analiz edemeden tarih hâline getiren bir toplum, tabii bir sonuç da çıkaramıyor o tarihten. Hatırladığı tek şey, bir-iki kahramanın ve onların kahramanlıklarının olduğu savaş meydanlarının adları... Bu kahramanlara sahip çıkanlar da küçük bir grup esasında. Hafızası vicdana endeksli insanlar. “İsimsiz kahramanları” onlar da bilmiyorlar tabii, hatırlamıyorlar. Onlarla ilgilenen, adlarını kaydeden, kaderlerini sonuna kadar izleyen ve kısmen de belirleyen iki meslek grubu var yalnızca: tarihçiler ve “güvenlik güçleri”. Toplumsal hafızada ise yerleri yok.

Şubat 2019

Kahramanlar, Yiğitlik, Mertlik

Geçen yazımda televizyon dizilerinden söz etmiş, onların pehlivan tefrikasını hatırlatan bitmez tükenmez seyrine mecazi anlamda dikkat çekmiştim. Aniden sona erdiklerinde, geride bir sürü çözülmemiş yan konuyu ve kaderi belirsiz yan karakteri bırakıveren bu kurguları, Türkiye'deki siyasal süreçlere ve dönemlere benzetmiştim.

Resmî tarihi belirleyen “kolektif hafızanın” yapısı, gerçekten de o dizilerinki gibi. Tarihsel süreçler, modernlik-muhafazakârlık veya laiklik-dincilik gibi yalapşap karşıtlıkların üstüne yatak kurmuş bir mecradan akıyor, bu yüzden de sürekli “Kemalizm ve karşıtları” meselesinin farklı ateşlerde yeniden ısıtılmasıyla son buluyor. Hatırlanan da sure gibi ezberlenmiş bir lafız: Türk ve Türk'ün devleti, düşmanlarına rağmen ilelebet payidar kalacak, işine gelmeyen de çekip gidecek!

Dizilerdeki yan karakterleri nasıl derhal unutuverirsek, onların yaşam öykülerini ne derece önemsemesek, işte bu ana akım tarihin ve onun esas oğlanlarının dışında kalan kimselere ve nesnelere karşı da o derece duyarsız kalırız Türkiye toplumunda yetişmiş, terbiye ve “eğitim” (eğilmekten mi gelir bu kelime?) görmüş bireyler olarak. Sanırım her siyasal hareket ve direnişin kendi kahramanlarına bu derece değer vermesi, onların anısını toplumdaki genel hafıza kaybına, kolektif değerbilmezliğe karşı savunmaya çabalaması da bununla ilgili. Son derece zahmetli bir çabadır bu üstelik.

Murat Belge; 1970'lerde *Birikim* dergisine yazdığı bir yazıda, bildik 12 Mart ağıtına gönderme yapmıştı. Şarkıda geçen “Vurulduk, ey halkım, unutma bizi” dizesini şöyle değerlendirmişti Belge:

“Bu işte, hareketi yücelten bir şiirin parçası. Ama aynı zamanda, farkında olmadan, acı bir eleştirisi. Halkın katıldığı bir mücadelede şehit düşmüş devrimciler için, halka, ‘bizi unutmaması’ ricasında bulunulmaz çünkü. ‘Biz senin için şunu şunu çektik, bari sen de bizi unutma’ sözü, gerçek bir Sosyalist hareketin yenilgisi durumunda bile, söylenmek şöyle dursun, insanın aklına dahi gelmez.” *

İlginç ve dikkate alınması gereken ama pek de dikkate alınmamış bir yorum bu. Belki bugün biraz “acımasızca” tınıyor Belge'nin eleştirisi.

.....
* https://www.birikimdergisi.com/images/UserFiles/images/Spot/70/14/bir_edebiyat_malzemesi_olarak_12_mart_yasantisi_murat_belge.pdf

O satırların yazıldığı 1976 yılından bu yana, en az iki ağır darbe daha aldı Türkiye’de sol hareketler. O arada Ahmet Kaya’nın ağzından “Olmasaydı sonumuz böyle” sözlerini de gözyaşlarına katık etti bir kuşak solcu. Buna benzer çok ağıt söylendi o coğrafyada ve “gurbette”. Aslında bu şarkıları söyleyen hareketi değil, şarkıları söylettiren, Türkiye toplumunda trafik kazaları kadar da yerleşik hâle gelmiş olan bu siyasal unutkanlığı eleştirmek gerekiyor bence. Böyle bir unutkanlığa karşı ancak “unutma bizi” denebiliyor çünkü. Ölenler için “ölmez” deniyor; zorbalıkla yıldırılmış toplumsal hareketler için “mücadelemiz sürüyor” deniyor; işkencelerde, sokaklarda öldürülen veya devlet şiddetiyle ezilen, onuru ayaklar altına alınan insanlar için kahramanlık hikâyeleri anlatılıyor.

Unutup hafızadan silmeye yönelik eğilim bu derece güçlü olunca, hatırlamaya davet, başka bir gelenek üstünden sağlanabiliyor ancak: eşkıya geleneği. Köroğlu’ndan Kızıroğlu’na; efelik ve zeybeklikten, “emperyalizm karşıtı” çeteciliğe kadar uzanan bir gelenek bu. Şarkılara, destanlara konu olmuş, belki de başka her türlü anlatıdan daha derin kök salmış, hatırlanan hikâyelerdir eşkıyanameler. İnsanın iyisini de barındırır içinde, kötüsünü de. En önemli meziyeti mertliktir, yiğitlikler eşkıyanın.

Böylelikle mertlik, temel erdem hâline geliyor; yiğitlik de devrimciliğin ön şartı... Cesaretlerini bedenlerine kalkan eden mert insanlar, zorbalığa yiğitçe karşı duruyor, devlet şiddetine “devrimci şiddetle” karşılık veriyorlar. Bu eşitsiz mücadelede ölenler ya da yakalanıp işkencede sır vermeyenler de mitolojik kahramanlar hâline geliyorlar.

Peki ya korkanlar? Kaybedecek bir sürü şeyi olan, “ölümlü dünyaya” sıkı bağlarla kenetlenmiş bireyler? Onların eylemleri, sözleri, çabaları, tecrübeleri hiçe mi sayılacak? Unutulmaya mı mahkûm olacak? Eşkıya cesareti gösteremeyen, kabadayılık derecesinde kendine güveni olmayan, yiğitliği benimseyemeyen bu insanları hatırlamayacak mıyız?

Çok erkeksi, eril “erdemler” değil mi peki mertlik, yiğitlik ve gözü kara cesaret? Erkek iktidarını bu derece vurgulayan bir geleneği üstlenmek, onu merkez değer hâline getirmek ne kadar doğru? Şiddeti ve silahı binlinçli olarak reddetmek mümkün değil mi, bir muhalif olarak? Daha da önemlisi: Köroğlu’nun yanında bir Ayvaz vardır, bir Demircioğlu, bir de ölümsüzlük kazanmış Kırat. Hepsisi bu. Özenilen eşkıya figürü yalnızdır yani, dağlarda bir başına gezer, pusuya düşürülür, yakalanır ya da öldürülür, destan olur. Toplumsal bir hikâyeye midir peki bu? İki yoldan ve bir attan halk hareketi mi olur?

Bütün bu sorular, sanırım çoğumuzun kafasını kurcalıyor. Ama pek de üstüne gitmiyoruz bunların. Cevapları erteliyoruz, belki de “devrim sonrasına”, kim bilir?

Peki ne yapmalı? Konu, dönüp dolaşıp toplumsal eleştiriye geliyor. İyi ve etkili, yani dönüştürücü bir toplum eleştirisi, dolayısıyla da iyi ve etkili bir toplum eleştirmeni hangi meziyetlere sahip olmalı?

Bir dahaki yazıda bu konuya kafa yormak istiyorum.

Mart 2019

Cesaret, Merhamet ve Sağduyu

“Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu!”

Köroğlu’na atfedilen bu (özlü) söz, yoruma açık, çok anlamlı bir mesaj. Bir yandan koşulların, onlarla birlikte de “raconun” değiştiğini hayıflanarak haber veriyor, diğer yandan da teknoloji karşıtı söylemlerin ilk örneklerinden. Benim altını çizmek istediğim anlam ise, geçen iki yazıda tartışmaya çalıştığım soruyla bağlantılı: “Doğulu ve güneyli” sol hareketlerde merkezi önem taşıyan eşkıya ve mertlik geleneklerini toplum eleştirisi geneliyle karşılaştırdınca, nasıl sonuçlar çıkıyor karşımıza?

Köroğlu’nun dizesini şöyle anlamak da mümkün, diye düşünüyorum: “Ne yaparsak yapaalım, ne kadar yiğitlik gösterirsek gösterelim, eylemlerimizi değerlendirecek insanların ölçütleri bizim değerlerimizden farklı olacak bundan böyle. Dolayısıyla biz artık bu dünyanın kahramanları sayılmayacağız, boş yere de canımızı vermiş olacağız.” Rivayete göre Köroğlu ve yoldaşları zaten o sözün ardından dağılmış, sır olmuşlar.

Dönüştürücü bir toplum eleştirisinin, dolayısıyla da etkili bir toplum eleştirmeninin sahip olması gereken meziyetler neler olmalı? Bu zor bir soru. ABD’li siyaset felsefecisi Michael Walzer, üç erdem sayıyor iyi bir toplumsal eleştirmeni tanımlayan: merhamet, “iyi göz ölçüsü” ve cesaret. * İlk iki noktaya birazdan değineceğim. Zikredilen son erdemle, cesaretle başlayalım akıl yormaya.

Michael Walzer’in sözünü ettiği, mertlik ve yiğitlik anlamında bir cesaret değil; eşkıya gözü karalığı, kahraman korkusuzluğu değil. “Cüret” diye adlandırabiliriz belki, ama en iyi çevirisi “medeni cesaret” bence. Bu; ölümden de, acıdan da, elindekileri kaybetmekten de korkan insanların cesareti. Gözünü karartmayan, bir teoriye ya da örgütlenmeye olan bağından doyalı değil de vicdanının sesine kulak verip hareket eden, tüm riski kendi üstüne alan kişilerin cesareti.

“Medeni” sıfatı, Latince *civitas* yani “yurttaşlık” kavramından geliyor. Cesaretin sırtını yasladığı sorumluluk duygusu, kişinin kendisini o “cemi-yetin ya da cemaatin” bir üyesi olarak görmesinden kaynaklanıyor.

---

* Michael Walzer: “Mut, Mitleid und ein gutes Auge. Tugenden der Sozialkritik und der Nutzen von Gesellschaftstheorie.” Deutsche Zeitschrift für Philosophie 5/2000, 709-718.

Türkçeye (ve aslında daha birçok başka dile) tercüme edildiğinde içeriği bir hayli kayan, milliyetçi, şoven ve Batı merkezci bir anlam boyutu alabilen *medeni* sözü, mesela “sivil toplum” kavramındaki *sivil* sözcüğüyle aynı kökenden geliyor aslında. Almanca *Zivilcourage*, İngilizce *civic courage*, Fransızca *courage civique* sözlerinde olduğu gibi...

Nasıl oluşur böyle bir cesaret? Kendini hangi biçimlerde gösterir? Şiddetle olan ilişkisini nasıl belirler: şiddeti yalnızca öz savunma bağlamında kabullenmek; canlılara yönelik şiddeti değil, eşyaya yönelik şiddeti savunmak; şiddeti yalnızca fiziksel anlamda değil, sözel ya da yapısal anlamda da gösterir kılmak ve ona karşı şiddet uygulamak; kolektif şiddeti, bireysel şiddete tercih etmek; şiddeti toptan reddetmek? Bu sorular, cevaplarını bekliyor. (Buradaki asıl amacım farklı yaklaşımları tasvir etmek olsa da fikrimi vurgulamadan edemeyeceğim: Ben, şiddeti reddeden bir cesaretin toplum eleştirisini layıkıyla yürütebileceği kanaatindeyim.)

Medeni cesaretle bağlantılı başka bir soru ise, birey/toplum ikileminde ortaya çıkıyor. Cesaret aslında bireysel bir erdem. Bu belki de en zayıf yanı. Sorumluluğu yalnızca bireye yüklediği için toplumsal koşulları, baskı ve iktidarın yapısal-sistemantik boyutunu görünmez kılabiliyor. Kapitalizmin günümüzdeki neoliberal ideolojisiyle örtüşüyor bu özelliği. Ayrıca siyasal da perdeleyerek, yerine salt ahlaki değerleri koyuyor. Sokağa tüküren adamı telefon aracılığıyla polise şikâyet etmek, medeni cesareten sayılabiliyor. Kısacası; tek başına ele alındığında biraz göz boyamaya yarıyor medeni cesaret denilen erdem “Batılı demokrasi” koşullarında. Ama aynı şeyi misal 1943’te Nazilere karşı direnen Scholl kardeşlerin medeni cesareti için söyleyemeyiz bence. Yalnızca kendi tarihsel ve toplumsal koşulları çerçevesinde anlaşılıp değerlendirilebilir bir meziyet bu.

Bireysel cesaret, toplum eleştirisiyle buluştuğunda kolektif bir cesarete dönüşebiliyor. Yalnızca ahlaki bir söylem olmaktan çıkıp, siyasal bir boyut kazanıyor bu sayede. Ahlaki değerleri tamamen düşüncesinin merkezine yerleştiren Michael Walzer’in bile son kertede savunduğu bir nokta bu. Şimdi onun saydığı diğer iki meziyete de bakalım kısaca: merhamet ve “iyi bir göz”.

Merhameti “yakınlık” olarak tanımlıyor Amerikalı felsefeci. Ezilenlerin, dışlananların, ötekileştirilenlerin acısını bilmeden, onlara sempati ve dayanışma ile yaklaşmadan toplum eleştirisi yapılamaz, diyor. Bu, tanıdık ve rahatlıkla onaylanacak bir ölçüt.

“İyi bir göz” (*a good eye*) sözü biraz daha karmaşık ve Türkçeye de kolay taşınamayan bir kavram. “Her eleştiri, sırtını bir toplum teorisine

dayamalıdır,” iddiasına karşı dile getirilmiş bir önerme bu. İyi bir eleştir-men olmak için illa da bir teoriden yola çıkmak gerekmediğini, “orantı-ları” görebilmenin yetebileceğini söylüyor felsefeci. Türkçedeki “göz var, izan var” tabirinde işaret edildiği gibi, *sağduyu (aklı selim)* yardımı ile toplumsal orantıların (ve orantısız ilişkilerin) kavranabileceğini ve eleştirile-bileceğini vurguluyor.

Walzer’in temel tezleri dile geliyor zaten bu iki erdemde. Doğru bir *eleştirel mesafe* kilometrelerle filan değil, ancak santimetreyle ölçülebi-lir, diyor düşünür. Yani eleştirmen, eleştirdiği topluma yakın durmak, hatta onun “içinden” konuşmak zorunda. İyi bir eleştirinin teoriye de ih-tiyacı yok Walzer’e göre. Güvenilir bir sağduyu, dört dörtlük bir teoriden daha geçerli. Sırtını eşkıya geleneğine yaslayan ve dogmalara bel bağla-mış sol hareketlerimize ne kadar da yabancı öneriler bunlar!

Michael Walzer’in eleştiri teorisini savunmak değil buradaki amacım. (Laf aramızda, düşüncesinin temel çizgilerine ve motiflerine pek katılmı-yorum da aslında.) Söylediklerinin doğruluğu ya da yanlışlığından çok, verdiği “ilham” önemli geliyor bana. Şu soruyu daha belirgin biçimde sor-mamızda yardımcı olacağını düşünüyorum: Eleştiri geleneği, “bizim” sol hareketlerimizde eşkıya geleneğinin yerini alabilir mi?

Nisan 2019

Eleştiri Üstüne

Çocukluğumda çok duyduğum bir cümleydi. Eğer birisi her söze ve duruma amenna demiyorsa, yani salla başını, al maaşını karakterde bir zat değilse, hakkında konuşulurken çoğunlukla “Vallahi, iyi insan ama çok tenkitçi” gibi bir şeyler söylenirdi. Babamın da en sevdiği lafızlardan biriydi bu zaten. Türkiye’de geçirdiğim ilk gençlik yıllarımda, ne zaman toplumdaki aksaklıklara, yanlış bulduğum siyasal gelişimlere karşı bir laf etsem, hep “Böyle tenkitçi olmayın oğlum!” derdi babam, şahsımda bütün kuşağıma seslenerek. İşin komiği, eleştiriye yönelik bu kendi serzenişinin de bizzat bir eleştiri olduğunu görmezden gelirdi babam, birçok vatandaşı gibi...

Bunun ardında baba şefkatinden kaynaklanan bir koruma güdüsü de yatıyordu kuşkusuz; insan böyle şeyleri yaşlandıkça daha iyi fark ediyor. Haklıydı da babam endişelenmekte. Çünkü Türkiye, eleştiriye pek sevmeyen, eleştiriye pek açık olmayan bir toplum oldu hep. Belki cebbar devletin hiddetine karşı duyulan korkudan, belki de bizzat o cebbar devleti savunmak için, kim bilir! Toplum eleştirisi (ya da toplumsal eleştiri), özgürleşmeye yönelik bir eylem çünkü. Aynı zamanda bir düşünme, sorgulama biçimi.

Eleştiri kavramı eski Yunancada ayırmak/ayırıştırmak, seçmek, karar (hüküm) vermek, şikâyetçi olmak ve yargılamak anlamlarını taşıyor ve özellikle etik, bilgi teorisi, hukuk ve filoloji alanlarında kullanılıyor. İyiye kötünden, doğruyu yanlıştan, suçluyu suçsuzdan ayırmak en önemli eleştirel eylemlerden sayılıyor. Siyasetle de sıkı bir bağı var bu nedenle. Diğer yandan da geleneksel anlatıların, gerçekten de (mitolojik anlatımın babası sayılan) Homeros tarafından mı söylenmiş olup olmadığını araştırmak, eleştirel bir eylem Antik Çağ’da.

Orta Çağ Hristiyan düşüncesinde önemini bir hayli kaybeden eleştiri kavramı, 16. yüzyılda mezhep savaşları bağlamında yeniden düşünsel etkinliklerin merkezine yerleşiyor. “Kutsal kitaplar nasıl okunmalı?” sorusunda düğümlenen Katoliklik/Protestanlık çatışması sırasında her iki taraftan da bir grup aydın –sanki aralarında bu karşıtlık yokmuşçasına, bir ağızdan– “Kutsal kitaplar, *eleştiri* yöntemiyle okunmalı,” önermesinde bulunuyorlar. Bu yönetime o zaman *Critica sacra* (kutsal eleştiri) adı veriliyor; sonradan da *tarihsel-eleştirel yöntem* (ya da *tarihsel eleştiri*) deniyor. Günümüzde de özellikle edebiyat eleştirisi, hukuk ve teoloji alanlarında kullanım gören bir yöntem bu.

Hollandalı felsefeci Spinoza, 1670’de yayımlanan kitabıyla *tarihsel eleştiri* metodunu en net biçimde tanımlayan öncülerden biri olmuştur:

“*Kutsal Kitap*’ı yorumlama yöntemi tabiatı yorumlama yönteminden farklı olmadığı gibi, ona bütünüyle uygundur da... Gerçekten de tabiatı yorumlama yöntemi, öncelikle tabii tarih üstüne sistemli bir araştırma sürdürmek, sonra da tabii şeylerin tanımlarını kesin veriler olarak ondan çıkarmaktır. Aynı biçimde, *Kutsal Kitap*’ı yorumlamak için de onun hakkında tarihi bir araştırmayı sistemli olarak ve eksiksiz bir dürüstlikle sürdürmek zorunludur. Sonra da bunun tartışılmaz sonucu olarak, kesin veriler ve ilkelerle, *Kutsal Kitap* yazarlarının zihniyetini ondan çıkarmak gerekir.” *

Her metni kendi bağlamı içinde okumak gerekir, bu öğretiyeye göre. O zamana dek kullanım gören yorum metodlarından farklı olacak biçimde üç temel noktanın altını çiziyor *Critica sacra*.

Tarihsel perspektif: Metnin yazıldığı dönemin koşulları, dönemin dili, yazarın kim olduğu gibi sorular öne çıkıyor, böylelikle de tarih, yorum bilimin en önemli ögesi haline geliyor.

Kanıt: Bir metni yorumlarken geleneğe ya da bir otoriteye dayanmak yerine, kanıtları ve belgeleri öne çıkarmak, onların kesinliğine yaslanmak gerekir. *Tarihsel eleştiri*, kanıtlamayı yorumlama eyleminin merkezine yerleştiriyor.

Anlam-gerçek ayrımı: Yorum, metinde gerçeği değil, anlamı aramalı ve ortaya çıkarmalıdır. Sözelimi İncil’de bir pasaj anlaşılmıyorsa; bu, Orta Çağ Kilise Babaları tarafından o pasajın “daha yüksek bir gerçeği” barındırdığının işareti olarak yorumlanıyordu. Yani *tarihsel eleştiri*, eski metinlerdeki “göçük altında kalmış” anlamın nesnel/tarihsel perspektif aracılığıyla yeniden gün yüzüne çıkarılabileceğini muştuluyor.

Eleştiri, bir bakıma aslında yorumun sonu, tahlilin (analizin) de başlangıcıdır diyebiliriz. Böylelikle; *Critica sacra*’dan Aydınlanmacı akıma, oradan da çağdaş felsefenin öncülerinden Immanuel Kant’ın kuramına uzanan süreçte eleştiri, “Batı düşüncesinin” temelini oluşturmaya başladı. Kant, kendi yaşadığı 18. yüzyılı “eleştiri çağı” olarak adlandırmış; diğer bir Alman felsefeci olan Theodor W. Adorno ise, Yeni Çağ’ın akıl kavramını eleştiriyle bir tutarsak pek de abartmış olmayız, diyecek kadar önemsemiştir bu kavramı.

.....
* Benedictus (Baruch de) Spinoza: Teolojik-Politik İnceleme. Çeviri: Cemal Bali Akal/ Reyda Ergün. Dost Yayınları: Ankara 2016, S. 135-136.

19. yüzyıla gelindiğinde, üç alanda belirleyici bir rol oynamaktadır eleştiri: felsefenin bilgi teorisi alanında (eleştirel felsefe, dil felsefesi), sanat ve edebiyat yapıtlarının değerlendirilmesinde (sanat eleştirisi) ve içinde yaşanılan toplumsal koşulların ve yapıların yargılanmasında (toplum eleştirisi).

Günümüzde ise eleştirinin toplumsal konumu biraz daha çapraşık görünüyor. Özellikle de toplum eleştirisinin... Tabii hepimizin yakından tanıdığı hem eleştirel düşünce ve söylemlere hem de toplumu eleştirenlere yönelik bastırma, sindirme veya ötekileştirme politikalarını vurgulamaya gerek bile görmüyorum.

Ama daha demokratik toplumlarda da tuhaf bir gelişme var. Bir yandan hemen herkes kendisini “eleştirel” olarak tanımlarken, eleştiri bir erdem olarak kamuda giderek saygınlığını yitiriyor sanki. “Her şeyi eleştirmek kolay, kendin yap bakalım madem öyle!” söylemini giderek daha sık duyuyoruz. Yani biraz babamın “tenkitçi olmayın” öğüdünü hatırlatan bir durumla karşı karşıyayız.

Bu da belirli soruları getiriyor akla: Her sorgulama eleştiri midir? Her eleştiri, bir alternatif göstermek, eleştirdiğinin yerine ne konması gerektiğini önceden bilmek zorunda mıdır? Eleştiri derken belirli bir eylemi mi kastediyoruz, yoksa birbirinden farklı bir dizi etkinliği mi?

Mayıs 2019

Eleştirinin Hâlleri

Yıllar önce İstanbul’da bir üniversitede eleştiri kavramının tarihçesi, farklı anlamları ve siyasal açılımları hakkında bir sunum yapmıştım. Pek de merakımı anlatamamış, çoğu zaman olduğu gibi öğrencilerden ziyade hocaların “Biz senden daha iyi biliriz bu işleri, Avrupalı kardeş!” minvalinde yönelttiği sorularla ve gereksiz yere gerilimli geçen bir tartışmayla karşılaşmıştım. Canım sıkkın biçimde çantamı toplarken, sunumda bulunan karikatürist kardeşim yanıma gelmiş, bana moral vermek için o cin gibi mizahıyla şöyle demişti: “Yani sunumunun özeti şu mu şimdi; eleştir ama kırıcı olma mı diyorsun?”

O akşam gülmüş, rahatlamıştık. Sonra uzun zaman düşünmüştüm kardeşimin güzel esprisi üstüne. Hiciv, bir yandan toplumsal eleştirinin belki de en doğrudan, en “saf” biçimi aslında. Bir yandan da “eleştir ama kırıcı olma” hiciv gereği söylenmiş de olsa, adına eleştiri dediğimiz toplumsal söylem, yöntem ve eylem türünün günümüzdeki konumunu son derece gerçekçi bir tarzda dile getiriyordu bence. Özellikle de Türkiye’de.

Eleştirinin hep belli sınırlar içinde hareket etmesi isteniyor bu konum gereği. Mesela “kırıcı” olmaması, yapıcı olması, “fazla ileriye gitmemesi”, eleştirdiği şeyin yerine daha iyi bir alternatif önermesi, nihayetinde bazı kimse, nesne, makam veya gelenek ve göreneğe “dokunmaması” gerekiyor. Eleştiren kişi ya da gruptan beklenen de buna benzer bir tutum. Tabii bir konuda eleştiri getirebilmek için onu herkesten iyi bilmek gerektiği gibi kurallar da konmuş. “Sen o adamın söylediklerini eleştiriyorsun da kolaysa sen yap bakalım o işi de gör, ne zormuş yaptığı!” Bu ve benzeri lafzı pek çok defa işitmişizdir.

Neden toplumun küçük bir kesimi tarafından olmazsa olmaz bir değer, diğer –kelimenin tam anlamıyla– ezici büyüklükteki kesimi tarafından ise düzeltilmesi elzem bir kusur olarak görülür ki eleştiri? Geçen yazımda aktardığım bir gözlemdi: eleştiri Türkiye’de pek sevilmez; nedeni nedir bunun?

“Batıda” ise eleştiri, sözde bir erdem olarak yüceltilse de hep birtakım kısıtlamalar dahilinde kabul görmektedir ancak. Her eleştiri bir alternatif göstermek, eleştirdiğinin yerine ne konması gerektiğini önceden bilmek zorundadır misal. Bu gerçekten de gerekli bir ön koşul mu?

Yine geçen yazıda, eleştirel söylemin 17. yüzyılda *Critica sacra* diye anılan, kutsal yazıların yorumu bağlamında ortaya çıkmış bir yöntem çerçevesinde şekillendiğini ve bu yöntemin günümüzde *tarihsel eleştiri* adı

altında özellikle de edebiyat eleştirisinde ve teoloji alanında kullanım gördüğünü vurgulamıştım. Gerçekten de *Critica sacra*, sonradan ortaya çıkacak olan eleştirel faaliyetlerin de hemen tüm temel özelliklerini içinde barındırmaktaydı. Eleştirinin düşünsel-toplumsal-siyasal işlevlerini kanaatimce en iyi biçimde özetleyen bir nokta var bunların arasında: eleştiri, her müdahalesiyle bir *tarih* oluşturur.

Metinlerin yorumlanması sürecine tarihsel boyutu ekleyen eleştiri, zamanı bölme ve böylelikle tarihi bizzat “yapma” işlevini üstlenir. Tarih dediğimiz kurgusal yapının üç zaman ögesi de eleştiri çerçevesinde yürürlüğe girer böylece: dün, bugün ve yarın. Eleştiri, bugünkü nesnesini merceğine alırken, bir yandan bir geçmişe (nasıl bugüne gelindi?), diğer yandan da henüz varılmamış bir zamana, bir geleceğe (ne yönde değişmesi gerekir nesnenin?) gerek duyar.

Tarihi devreye sokmak, eleştiri yoluyla varabileceğimiz bir geleceği de muştular. Metne karışmış “yanlış” anlamları metnin tarihi yoluyla ayıklamak, gelecekte yanlışlardan “arınmış” bir metin oluşturabileceğimizi de vadeder bize sözgelimi. Her eleştirel müdahale, tarihe açılan bir pence-redir aslında.

Walter Benjamin, Paul Klee’nin bir resminden yola çıkarak, tarih kavramını tanımlamıştı 1940 yılında:

“Klee’nin Angelus Novus adlı bir resmi vardır. Bir melek betimlenmiştir bu resimde; meleğin görünüşü, sanki bakışlarını dikmiş olduğu bir şeyden uzaklaşmak ister gibidir. Gözleri, ağzı ve kanatları açılmıştır. Tarihin meleği de böyle gözükmelidir. Yüzünü geçmişe çevirmiştir. *Bizim* bir olaylar zinciri gördüğümüz noktada, o tek bir felaket görür, yıkıntıları birbiri üstüne yığıp, onun ayakları dibine fırlatan bir felaket. Melek, büyük bir olasılıkla orada kalmak, ölüleri diriltmek, parçalanmış olanı yeniden bir araya getirmek ister. Ama cennetten esen bir fırtına kanatlarına dolanmıştır ve bu fırtına öylesine güçlüdür ki, melek artık kanatlarını kapayamaz. Fırtına onu sürekli olarak sırtını dönmüş olduğu geleceğe doğru sürükler; önündeki yıkıntı yığını ise göğe doğru yükselmektedir. Bizim ilerleme diye adlandırdığımız, işte *bu* fırtınadır.” *

---

* Walter Benjamin: Tarih Kavramı Üzerine. Çeviren: Ahmet Cemal. Kaynak: Pasajlar, Yapı Kredi Yayınları 1993 (<http://yersizseyler.wordpress.com/2013/12/31/tarih-kavrami-uzerine-walter-benjamin>).

Bu güzel tasvir, “eleştiri meleği” için de uygun bir resim sunmakta, en azından kısmen. Ama yüzü ne geçmişe ne de geleceğe dönüktür eleştiri meleğinin. Asıl derdi bugündür, bugünle hesaplaşırken de geçmiş ve geleceği “kurgular”. Geçmiş giderek kesin hatlarla ortaya çıktıkça, geleceğin belirsiz, solgun hatları da şekillenmeye başlar eleştiri sürecinde.

Bu köşedeki yazı dizisinde tartışmaya çalıştığım asıl konu, Türkiye’nin “tarih unutkanlığı”. Bu özellik, yine Türkiye’ye atfettiğim “eleştiri sevmeme” meziyetiyle çok belirgin biçimde örtüşüyor aslında. Eleştirinin en önemli işlevi olan tarihi devreye sokmak, tarihten, özellikle de kendi tarihinden bu derece uzak duran, durmaya çalışan bir toplumda pek de tutunamayacak bir işlev doğal olarak. Başka deyişle, tarih çiçeğinin yeşermesine izin vermeyen bir toprakta eleştiri tohumunun da yetişmesi pek mümkün olmuyor. Bu, iki taraflı bir süreç. Eleştiri zayıfsa, hatırlama yetisi de zayıf kalıyor. Tarih ögesi eksikse, eleştiri yetisi de yolda kalıyor.

Gelelim ikinci soruya. Eleştiri, nesnesinin yerine bir alternatif önermek zorunda mıdır? Yani bu toplumu eleştirirken, ondan daha “iyi” bir toplumu tanımlamamızı mı gerekir? Eleştiri, yöneldiği geleceği ne ölçüde önceden bilmek zorundadır, o geleceği gerçekten de tanıyabilir ve tanımlayabilir mi?

Bu, birçok açıdan cevaplanması güç bir soru. Ve sanırım bu sorunun cevabında; muhalefet etme, direnme, karşı koyma, hatta devrime veya reforma yönelik politikalar arasındaki farklılıklar da gizli. Biraz şöyle de sorabiliriz soruyu: olumlu/pozitif (alternatif öneren) eleştiri mi, olumsuz/negatif (alternatif önermeyen) eleştiri mi?

Eleştiri meselesini bu yazı dizisi çerçevesinde daha da derinleştirmek, sanırım biraz sıkıcı olacak. Dile getirdiğim sorunun önemini vurgulayarak hem bu yazıyı hem de “Türkiye, tarih bilinci ve eleştiri/eşkiya geleneklerinin karşılığı” konusunu sona erdirmek istiyorum.

Haziran 2019

Yetmek ya da Yetmemek

Hatırlayacaksınız; pek afili bir tarih olan 12 Eylül 2010 günü, yani 1980 darbesinin 30. yıldönümünde, Türkiye’de bir referandum yapıldı. Konu, 1982 Anayasası’nın 27 maddesinin değiştirilmesiydi. Maddelerin çoğunluğu temel haklar, hukuk reformu, ordunun yetkilerinin kısıtlanması ve siyasi partiler yasasına ilişkindi.

Kendisine *ulusalcı* ve *sol* sıfatlarını bileşik biçimde uygun gören bir zevce, malum MHP ve tabiatıyla CHP oylamada “hayır” diyeceklerini belirttiler. Dönemin Kürtlere yakın partisi BDP, seçmenlerine boykot mesajı verdi. Baskın Oran, Murat Belge, Oya Baydar, Orhan Pamuk gibi aydınların ve DSİP ile EDP sözcülerinin içinde bulunduğu bir grup ise, bu anayasa değişikliği önerisini koşullu olarak destekleyeceğini açıkladı kamuoyuna. “Yetmez ama Evet!” sloganı altında bir dizi gösteri ve etkinlik düzenleyen bu grup, ortaya çıktığı andan itibaren ulusalcı Kemalist sol cenah tarafından yoğun bir eleştiriye maruz kaldı; Kürtçü, İslamcı, Fethullahçı, ikiyüzlü, tutarsız vesaire türü yaftalarla “tanımlanır” oldu.

Referandum sandığından, yüzde 58 civarında evet oyu çıktı. Bu durum, artık adlarına “Yetmez ama Evetçiler” (YAE) denmeye başlanan aydınlarla yönelik saldırıları daha da arttırdı. Üstelik hem AB hem de pek çok diğer uluslararası gözlemci kuruluş ve kişiler, anayasaya yönelik değişiklikleri olumlu bulduklarını bildirdikleri halde...

2010 Referandumunun ardından yaşananları saymak gereksiz sanırım, fazlasıyla iyi biliyoruz o dönemi. Demokratikleşme, barış ve çözüm süreci umutlarının eşliğinde oluşuveren Gezi ayaklanması ve hükümetin buna oransız şiddetle karşılık vermesi; 2015 seçimleri çerçevesinde yeniden ortaya çıkan umut verici tablonun devlet ve hükümet eliyle kana bulanarak yok edilmesi; özellikle Kürtlere yönelik baskı ve sindirme politikasının tekrardan tüm ağırlığıyla gündeme gelmesi; 2016 darbe komedisi; 2017 referandum trajedisi ve “temsili otoritarizmin” Türkiye’ye tamamen yerleşmesi...

2010’daki (hiç değilse bir kesimin paylaştığı) demokratikleşme umudunun, üç-dört yıl gibi son derece kısa bir sürede yerini tam da zıt bir sürece bırakmış olması, hatları daha da sertleştirdi. Ulusalcı Kemalist sol kesim, “Yetmez ama Evetçiler”i varılan durum baş günahkârı ilan etti.* “Biz zaten biliyorduk bunun böyle olacağını. Bugünlere gelineceğini öngörmüştük ama bu YAE tayfası yüzünden kimseye sözümüzü dinletemedik!” söylemi, giderek daha da yaygınlaştı.

2010’da anayasa değişikliği önerisine şartlı destek vermiş kişilerin bazıları “özeleştirilerini” yayınlamaya ve “kandırıldık” mahiyetinde pişmanıye sözler söylemeye başlayınca da iyice ekmeğine yağ sürülmüş oldu ulusalsolcumilliyetçikemalist kesimin. ** Böylelikle, T.C.’nin yaşadığı demokrasi erozyonunun temel sorumlusu kesinleşmiş oldu: YAE.

Halbuki anayasa değişikliği bağlamında neye “evet” deyip, neyi yeter-siz bulduklarını açık bir dille belirtmişti bu insanlar zamanında:

“YETMEZ, çünkü biz, sivil, demokratik, özgürlükçü, çoğulcu, demokra-tik tartışmalarla şekillendirilen, tümüyle yeni bir anayasa istiyoruz. Mev-cut anayasanın tamamı idam severlerin anayasasıdır. Necdet Adalı’yı asanların anayasasıdır. Erdal Eren’i asmak için yaşını büyük gösteren Ke-nan Evren’in anayasasıdır ve tamamen değişmelidir.

YETMEZ, çünkü biz savaşı değil barışı güvence altına alan bir anayasa istiyoruz.

YETMEZ, çünkü biz bütün toplumsal kesimlerin haklarının güvence altına alındığı bir anayasa istiyoruz.

YETMEZ, çünkü biz, ırkçı ve milliyetçi her tür söylemden arındırılmış bir anayasa istiyoruz.

YETMEZ, çünkü biz, insan haklarının ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı bir anayasa istiyoruz. (...)

EVET, çünkü biz, darbecilerden hesap sorulmasının yolunun açılma-sını istiyoruz. (...)

EVET, çünkü biz, 12 Eylül’ün hesabının sorulmasını istiyoruz. (...)

EVET, çünkü biz, rejimin bekçiliğini yapan değil, hukuk kurallarına uyan bir yargı sistemi istiyoruz. (...)

EVET, çünkü biz, askerlerin sivil mahkemelerde yargılanmasını istioy-ruz.” ***

Yanlış anlaşılmayı istemem. Derdim, 2010 kampanyasını örgütlemiş veya ona katılmış bu grubu ne savunmak ne de onlara destek vermek. “Yetmez ama Evet” diyen insanların saydıkları gerekçeler, gerçi en azın-dan kendi içinde tutarlı gibi geliyor bana. Ama onları doğru ya da gerekli diye göstermek değil hedefim. Dile getirilen taleplere rağmen, başını AKP hükümetinin çektiği bir anayasa değişikliği projesine destek vermenin yanlış olduğu, tabii ki söylenebilir. “Evet” demenin stratejik bir hata ol-duğu fikrini savunmak, tabii ki meşrudur. O dönemin koşullarını ve hükü-meti, YAE grubundan farklı biçimde değerlendirmiş ve değerlendiriyor ol-mak da...

Ama bugün çıkıp “Böyle olacağını biz zaten o zaman biliyorduk,” iddiasında bulunmak, üç nedene dayanabilir ancak. Ya bozuk saat gibi günde iki defa “gerçeği” gösteriyor olmayı erdemden saymak ya alenen yalan söylemek ya da –ki bence en yakın ihtimal ve “acı gerçek” zaten bu– ciddi bir siyasal saplantı sendromundan muzdarip olmak...

Son andığım seçeneğin, yani siyasal saplantının belki de en “güzel” ve aslında en trajikomik örneğini, 2018 Cumhurbaşkanlığı ve 2019 İstanbul yerel seçimleri bağlamında gördük. YAE’ye en gıcırtyla dış bileyen kesim, yani Kemalist solcu milliyetçi ulusallar, Muharrem İnce ve Ekrem İmamoğlu’nu desteklenmenin bir ulusal görev olduğunu “anlaşılır” biçimde ortaya koydular. O iki zatın da işlerine geldiğinde ciddi sağ söylemleri kendilerine yar etmeleri, “Kürt sorunu” hakkında tutarsız ve millî nabza şerbet mahiyetinde lafızlar kullanmaları, yani pek de sol filan bir duruşlarının olmaması hiç de rahatsız etmedi ulusalcı solcuları. Birileri bu sakil duruma dikkat çekince de “Tamam ama AKP’ye ve Erdoğan’a karşı başka bir çare yok!” argümanı ile karşılık verdiler soranlara. Başka deyimle “Yetmez ama Evet!” dediler.

Yani aslına bakılırsa, bu yaman YAE karşıtları, aradan henüz on yıl bile geçmeden ulusal bir YAE stratejisi uygulamayı milli vazife ilan ettiler. “Belki bu adamlar ve CHP yetmez ama (Erdoğan’a karşı) Evet!” adında bir duvar ördüler. Muharrem İnce vakasında o duvar kafalarına çöktü; Ekrem İmamoğlu örneğinde neyin ne olacağını göreceğiz.

Bu tutarsızlığın, bu “Biz neyin doğru olduğunu, bu ülkeye neyin iyi geldiğini biliriz!” kibrinin, bu “YAE var, YAE var” tavrının bir saplantıdan kaynaklandığını söyledim. Türkiye’nin ezeli siyasal buhranının, özellikle de Türkiye solunun kronik cılızlığının temel nedenini bu sendromda aramak gerektiği kanaatindeyim.

Ağustos 2019

.....
* Bu konudaki birçok örneği, şu yazıda bulmak mümkün:

<https://www.dsip.org.tr/index.php/yayinlar/109-enternasyonal-sosyalizm/1037-ulusalcilar-kimlerdir-ve-yetmez-ama-evet-cilere-karsi-nasil-mucadele-ederler>

** Bu özeleştirilerin bir kısmını “seçici” biçimde derlenmiş olarak şurada bulmak mümkün: <https://140journos.com/2010-anayasa-referandumunu-yeniden-dusunmek-yetmez-ama-evet-b9f978e9444a>

*** 28 Ağustos 2010 İstanbul “Yetmez ama Evet” yürüyüşüne çağrı metninden. Bkz.: <https://www.timeturk.com/tr/2010/08/27/yetmez-ama-evet-diyenler-bulusuyor.html>

Milliyetçilik Refleksi

Geçenlerde internette dolanırken, şöyle bir alıntıyla karşılaştım: “Milliyetçiler, ön bahçelerinin bakımına özen gösterirler ama bahçenin çitini pek budamazlar.” Çağımızın bir türlü tedavülden kalkmayan temel ideolojisi milliyetçilik, bundan daha çarpıcı bir açıklıkla ifade edilemez sanırım.

Geçen yazımda, 2010 Anayasa Referandumuna değinmiş, hükümetin değişiklik önerisine “*Yetmez ama Evet!*” sloganıyla destek veren gruba hem o dönem, hem de sonrasında yöneltilen eleştirileri ve sözel saldırıları anmıştım. Gerçi pek de seveni olmadığını biliyordum “*YAE’ciler*” diye anılan bu kişilerin. Ama açıkçası tansiyonun hâlâ bu derece yüksek olduğunu tahmin etmemiştim. Bunun en doğrudan göstergesi, yazıma yönelik tepkiler oldu.

Bu köşeye doğrusu öyle pek yorum yollanmıyor. Ama “Yetmek ya da Yetmemek” yazısının ardından bir hayli tepki geldi. YAE’cileri savundugum, onları eleştirenlere kara çaldığım söyleniyor ve evetçilerin ülkeye vermiş oldukları zararlar da tekrardan (bir hayli yüksek dozda suçlamayla) dile getiriliyordu bu yorumlarda.

Belli ki pek iyi anlatamamışım meramımı. Ben ne referanduma destek verenleri savunmuştum yazımda ne de referanduma karşı çıkanlara topyekûn eleştiri getirmiştım. Anayasa değişikliği tasarısına hem evet hem de hayır demek için bir dizi neden ve kendi içinde tutarlı argüman vardı bence o yıllarda. Dolayısıyla, YAE’den yana ya da YAE’ye karşı olmak için de...

Asıl üstünde durmak istediğim (ve bu yazıya ertelediğim) konu, zaten o zamanki duruşları tartışmak değil; YAE duruşunu suçlayan, bugün de suçlamaya devam eden belirli bir kesime ve onların yaslandığı ideolojiye dikkat çekmekti. Bu kesimin söylemi, kendilerinin doğru tavrı, 2010 yılında, hatta AKP iktidara geldiğinde çoktan öngörmüş ve bugüne dek de yılmadan savunmuş olduğu minvalinde. Onlara göre YAE’ciler kandırıldılar ya da “büyük resmi” göremedikleri için zaten siyasal gaflet içindeydiler, belki de kariyer hırsıyla hareket ettiler. Ama “biz”, yani bu İslamcı siyaset belasını bilen, Batılı emperyalistlerin oyunlarını gören, Atatürk devrimlerinin izinde olanlar, daha o zaman bu işin nereye varacağını görmüş ve AKP’nin oyunlarına kapılmamıştık.

Bugün geriye dönüp baktığımızda, “işin buraya geleceğinin daha o zamandan bir sürü alameti vardı” demek, çok doğal ve kolay görünüyor.

Ama bunu o zaman birtakım işaretlerden yola çıkarak sezmek, sanki biraz falcılık gibi geliyor bana.

2010'a kadar uygulanan hukuki reformlar, sivil topluma yönelik destek projeleri, AB'ye yaklaşma politikaları, başlatılan barış süreci, ülkede esmeye başlayan özgürlükçü hava vs., siyasal anlamda aklı selim sahibi insanlara, "gerçi bu rejimin dünya görüşü benimkiyle uyuşmuyor ama demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılıyor" dedirtecek gelişmelerdi. Her halükârda, 1980 darbesi sonrasında hiçbir hükümetin girişmediği kadar kapsamlı projelerdi. 2010'da popülist tek adam rejimine gidileceğinin göstergeleri henüz yoktu ya da bunun "çıplak gözle" görülebilmesi zordu.

2000'lerin başından itibaren "bu işin sonu kötüye varacak" kehanetinde bulunanlar olduysa, bunun nedenini o sıra görülebilen birtakım işaretlerde değil, o işaretleri o kişilere zaten sürekli gösteren bir perspektifte aramak, bence daha doğru olacak. Bu perspektifin adı milliyetçilik, bunun Türkiye'deki resmî versiyonunun adı ise Kemalizm.

Kemalizm'in ne olup olmadığı; Kadrocuların programına mı, CHP'nin altı okuna mı, Munis Tekinalp'in tanımına mı, Güneş Dil Teorisi veya Türk Tarih Tezi gibi safsataya dayalı "bilimsel" milliyetçiliğe mi bu adın verilmesi gerektiği, siyaset teorisinde tartışılan konular. Kemalizm (ya da yandaşlarının deyimiyle Atatürkçülük) bugünkü yaygın hâliyle dört temel bileşenin karakterize ettiği bir ideoloji. Etnik, kültürel veya dini azınlıkların kimliklerini ve özel haklarını reddederek asimilasyonu savunmak; T.C. ordusunu devletin ve siyasetin tek güvenilir koruyucusu olarak görmek; Türkiye'nin sürekli dış güçlerin (öncelikle de Batılı emperyalistlerin) tehdidi altında olduğunu ve "içerdeki" düşmanların da bu dış güçlerin kuklası olduğunu savunmak; ulusal karakter sınırları ve Atatürk "devrimleri" dahilinde "çağdaş" değerleri benimsemek ve bu "yerli modernizmi" Türkiye'ye uygun tek yaşam biçimi saymak.

Türkiye'de sol hareketler –birkaç istisna dışında– bir yanlarıyla hep Kemalizm'i benimsediler, özümstediler. Özellikle de 1968 sonrası oluşan, he-deflerini "milli demokratik devrim" ve "emperyalizm karşıtı bağımsızlık mücadelesi" olarak tanımlayan sol gruplar ve onların 1974 sonrası ardılları... 1990'lar ertesinde ise Türkiye solu, belki de hiç olmadığı kadar milliyetçi cenaha yaklaştı ve kendini hem *ulusal* hem de *sol* diye adlandırır hâle geldi.

İşte bu "ulusal sol", AKP siyasetinin nereye varacağını başından beri gördüğünü iddia eden; YAE'cilere bu nedenle en sert eleştirileri getiren; AKP karşıtı olmak adına, ırkçı sağ politikalar izlemiş grup ve kişilerle

ittifaka girmekte beis görmeyen (ama sözgelimi HDP ile böyle ittifakları kesinlikle reddeden) kesim bence.

Ulusal solcuların o zaman ve bugün, büyük ihtimalle de yarın AKP'ye karşı durmuş, duruyor ve duracak olması, aslında hiç de şaşırtıcı değil. Çünkü milliyetçilerin "gerici, Osmanlıcı, hilafet yanlısı" grupları tespit etme ve onlara karşı siyasal mücadele yürütme yetenekleri, neredeyse bir Allah vergisi. "Devlet biziz" bilinci ve dürtüsüyle "gericilerin" ne yapacağını öngörmek, bir tür *milliyetçi refleks* aslında.

Ama bu refleksin en açık zuhur ettiği an, gericilerin değil, başka bir düşmanın hedef olduğu an. Hem Turancıların hem klasik Kemalistlerin hem ulusal solun hem de onun "kan davalısı" milli ve yerli İslamcı kesimin ortak düşmanı olan *azınlıklar* söz konusu olduğunda, bir nevi siyasal obsesyona dönüşüyor milliyetçi refleks. En güncel hedefi Kürtler. Kürtleri "Ermeni dölü" sıfatıyla ötekileştirmek, İslamcı-ulusalcı ittifakını da mümkün kılıyor.

Bahçelerine özen gösteren ama çitin ardındakilerini (ve çitin ardına kendi savurup attıklarını) görmek bile istemeyen bir ideolojinin refleksi bu... Ve maalesef yalnızca ulusal solcuların ya da "eski model" milliyetçilerin bedenlerine işlememiş. Türkiye'de büyümüş olan çoğumuzu ara-sıra yoklayan bir dürtü bu. "Mevzubahis vatansa, gerisi teferruattır" dediten dürtü.

Tek adam rejimi bir gün bitecek kuşkusuz. Ama onun yerine milliyetçi refleksin dürtüklediği siyaset iktidar olursa, Türkiye'nin sorunları çözülmeyecek, sadece sil baştan edilmiş olacak.

Eylül 2019

Aydın, Entel ve Kımıl Zararlısı

Ben ortaokula giderken, ders kitaplarında şu tip sorular olurdu: “Köyün ortak malları nelerdir? Kımıl zararlısı hangi bitkilere zarar verir? İmece nedir?” Yararı belirsiz, cevabı içinde saklı, ezbere yönelik müfredat soruları...

Bunlara bence bir hayli benzeyen ama okul kitaplarında bulunmayan bir soru da “Aydın kimdir ve görevleri nelerdir?” Düzenli aralıklarla ısıtılarak yeniden medyatik sofraya getirilen ve zaten kendilerine de aydın denen (ya da bu sıfatı kendisine uygun görmüş) kişilerin hem sorup hem de cevaplamayı pek sevdiği bir meseledir bu “aydınlık”. Yararı belirsiz, cevabı içinde saklı, ezbere yönelik bir milli mesele.

Intellectual kavramı, 19. yüzyılın sonunda Yahudi Fransız subay Alfred Dreyfus’un casusluktan haksız yere yargılanmasıyla başlayan, yazar Emile Zola’nın “*J’Accuse!*” (Suçluyorum!) başlığıyla yayımlanan, cumhurbaşkanına adresli açık mektubuyla doruk noktasına ulaşan bir tartışma çerçevesinde ortaya çıkmış. Önceleri, Antisemitizm ideolojisini savunan milliyetçi bir kesimin, “ulusa sadakat göstermeyen, milletine ihanet eden” yazar ve düşünörlere yönelttiğı bir suçlama olarak kullanılmış. Zamanla (herhalde bu suçlanan kişilerin saygın toplumsal konumlarından ötürü) olumlu, hatta saygın bir işlev tanımlamasına dönüşmüş.

Türkçede durum biraz daha çetrefil. Önceleri *münevver* diye adlandırılan *intellectuel*’ler, dilin ulusallaştırılması sürecinde *aydın* kavramıyla çağrılır olmuşlar. Herhalde –çağ ve felsefi yönelim anlamında– aydınlanmaya gönderme olarak. Ama beri yandan *entelektüel* kavramı da kullanılmakta Türkçede. *Aydın*; okumuş, kültürlü, görgülü ve bilgili, yani eski deyiimiyle “medeni” insanları tanımlarken, *entelektüel* daha çok akademisyen, meslekten düşünür, bilgi yayan, özellikle de kültür ve sanat alanlarında yazıp çizen kişilere verilen ad. Yani iki kavram arasında küçük de olsa, bir anlam farkı var. Aydın olumlu ve özellikle de cumhuriyetçi, Kemalist, “memleketi aydınlığa çıkarma” çabasındaki zevatı düşündüroyor. Köy öğretmeninden kaymakama, çok okuyanından laik olanına kadar her türden “modern ve çağdaş” insanı getiriyor akla. Entelektüel ise daha elit, daha Batılı, yerlilikten uzak kalmış yazar/çizer tayfasını tanımlayan, 1980’lerden itibaren küçümseme ve alay babında *entel* ya da *entel-dan-te* diye bozularak kullanılan bir yakıştırma.

Düzenli aralıklarla kamu gündemine gelen “Aydın kimdir ve görevleri nelerdir?” sorusunu, ortaokulda sorulan kımıl zararlısı meselesiyle karşılaştırmamın nedeni, bu medyatik sorgulamanın motivasyonunda yatıyor.

20. Yüzyıl’ın başından itibaren sosyologların (Karl Mannheim, Pierre Bourdieu, Zygmunt Bauman), felsefecilerin (Julien Benda, Jean-Paul Sartre, Michel Foucault), Marksist siyaset kuramcılarının (Antonio Gramsci, Louis Althusser) ve daha birçok düşünür ve yazarın kafasını kurcalamış “Aydın kimdir ve görevleri nelerdir?” sorusu. Onların öncelikle tartıştığı; aydınların ruh dünyası, karakteristik özellikleri ya da toplumsal statüleri olmamış ama. Aydın olmak bir davranış biçimi, bir dünya görüşü, hatta bir sınıfa ait olma üzerinden tanımlanmıyor andığım tartışmalarda. Aydın olmak, bir *toplumsal işleve* verilen ad, bu yazarlara göre.

İçeriği, alanı ve sınırları önceden belirlenmiş, belirli kişilerce sadece “yerine getirilen” bir rol ya da görev değil aydın olmak; sınıfsal ve kültürel hegemonya mücadeleleri çerçevesinde vücut bulan bir işlev (fonksiyon). Antonio Gramsci, her insanın bir anlamda entelektüel olduğunu ama toplumda herkesin entelektüel işlevini görmediğini yazarken, böyle bir perspektifi vurguluyor. Gramsci’nin tanımıyla bir sınıfa veya sınıfsal ittifaka bağlanmış “organik aydın”, Mannheim’ın “serbest” ve “bağılantılı” aydını, Sartre ve Benda’nın etik bağlamda, iktidarla aradaki mesafe üstünden konumlandıkları “angaje aydın”, Foucault’nun “evrensel aydın” tiplemesine karşı öne sürdüğü “spesifik aydın” ... Bunlar hep toplumsal işlev kıstasından yola çıkarak yapılmış entelektüel tanımlamaları.

Bugün Türkiye’de aydın olma meselesi gündeme getirilince, işlevden çok, bir *göreve* (vazife anlamında) dikkat çekmek için yapılıyor bu sanki. Aydının o ülkede tepeden belirlenmiş bir görevi var. Devlet ve devletin payitahtı millet tarafından her türlü fedakârlığa katlanarak okutulmuş, devlet bursları ya da parasız yatılı hibeleri verilmiş, yemeyip yedirilmiş, giymeyip giydirilmiş ve aydınlığa çıkarılmış bir *neferdir* bu perspektifte aydın. Vazifesi, halkı da kendisi gibi aydınlığa çıkarmanın yanı sıra, yurdunu dış ve iç düşmanlara karşı fikir, bilim ve sanat alanlarında savunmaktır. “Halk” da bunu bekler ondan, devlet-millet ve onların bekçisi asker-sivil bürokrasi de...

Kuşkusuz, “eleştirel” olması da istenir aydından. Ama belirli kuralların ve prensiplerin dışına çıkmamak kaydıyla. “Millî irade”, “milletin ve devletin bütünlüğü”, “devlet kademe ve mercilerini küçük düşürmeme” ve saire ilkelerine uymak koşuluyla. Eleştiri, (zaten sayısı sürekli artan ve kimliği de duruma göre değişen) düşmanlara yönelince, eleştiridir.

Giderek aydınlar da bu kuralları benimsemiş, içselleştirmiştir iyice. Arada bir görevini unutan aydına, “Aydın kimdir, görevleri nelerdir?” konulu medyatik tartışma tarikiyle “hatırlatılır” kutsal vazifesi. Bu tartışmayı ikide bir ısıtıp yeniden kamu gündemine getirmenin Türkiye’deki temel motivasyonu, aydınlara “vazifeni hatırla, gaflet etme!” uyarısıdır, kısaca.

Türkiyeli aydınların hepsi ya da büyük çoğunluğu devlet güdümlü “vazife aydınıdır” demek istemiyorum tabii. Radikal toplum eleştirisini, acı ve zor sonuçlarına katlanarak yapmayı üstlenmiş birçok aydın var orada kuşkusuz. Barış İçin Akademisyenler, bunun yakın zamandaki en onurlu örneği oldu.

Ama 80 milyondan fazla nüfusu olan, üniversitelerinde (2016 yılında) 155.216 kişinin bilimsel personeli oluşturduğu bir ülkede, bu personele dahil 2.212 akademisyenin bir toplumsal barış bildirisini imzalamış olması, o ülkedeki entelektüellik işlevinin çerçevesi hakkında üzücü bir resim çizmekte. Buna bir de barış akademisyenlerinin yaşamış oldukları baskılar, medyada karşılaştıkları karalamalar, üstlerine yığılan hukuki ve toplumsal haksızlıklar eklenince, resim iyice kararıyor.

Tabii, bundan çok daha ağır sonuçlara katlanarak mücadelelerini akademik alanın dışında, özellikle de basın ve yayın yoluyla sürdüren Kürt aydınlar ve (sayıları biraz kısıtlı da olsa) öteki Türkiyeli aydınlar da burada anılmalı. Farkındaysanız, yeni ve “yerli” bir tanıma yöneltiyor bizi bu (tabiri caizse) karanlık *aydınlık manzarası*. Aydın, yüksek duyarlı bir vicdana sahip olan ve vicdanının sesini duyup, ona göre hareket eden herkese verilmesi gereken bir unvan galiba, bugünlerin Türkiye’sinde.

Ekim 2019

Azınlık Perspektifi

Osmanlı zorla savaşa sokulur. İç düşmanlar, koyunda beslenen yılan misali Rus'la birlik olmaya başlayıp, diğer yandan da analarımıza ve kızlarımıza saldırınca, Ermeni çeteler tutuklanır. Maalesef iki tarafta da kayıplar olur. Çanakkale, Trablusgarp, Kafkasya ve Hicaz demeden düşmana karşı durulur. Birinci Dünya Savaşı aslında kaybedilmez ama müttefiklerimiz olan Almanya ve Avusturya kaybedince, biz de kaybetmiş sayılırız. Ardından, bir zorbalık abidesi olan Sevr Antlaşması imzalanır ve (sonradan “Batılı Emperyalistler” adını alacak olan) düşman, Anadolu ve İstanbul’u işgal eder.

Samsun’a çıkılır; mübalağa Kuvayı Milliye olunur, ayakta çarık, başta sarıkla savaşılır; analar kağnılarla cephaneye taşır (cephanenin kaynağı pek konuşulmaz); Dumlupınar, Sakarya ve Büyük Taarruz olur. Gerçi orduların ilk hedefi Akdeniz’dir ama baş düşman (Yunan) İzmir’de denize dökülür. Cumhuriyet kurulur, sınıfsız zümresiz kaynaşmış bir kütle olunur. Devrimler yürürlüğe konulur, Latince harflerle yazarken bir yandan da şapka giyilir. Larda yüzen al sancak şarkısı her imkân bulunduğu söylenir. Ne mutlu olunur. Zaten tek tek dünyaya bedel olduğundan, cumhuriyet büyük adımlarla yaşatılır. Düşman başından beri rahatsızlık vermeye çalışsa ve bu uğurda iç ve dış olarak ikiye ayrılrsa da bölücü güçlerin emellerine karşı büyük resim görülür ve hayırlısıyla bugünlere gelinir. Başımızdaki bu dinci-gerici insanlar Allah’ın izniyle gidince, tekrar eski güce ve birliğe geri dönecektir. Nokta.

Mizah olsun diye yazmadım. Kimsenin değerleriyle dalga geçmek de değil niyetim. Bu yazdıklarım; aynı kavramlarla ve büyük bir ciddiyetle bize okulda, medyada ve her ulusal bayramda öğretilen tarih ve yurttaşlık bilgisinin özet hâlidir. Birçok yanıyla öteki ulus-devletlerin özet tarihlerini hatırlatsa da çok milletli, dinli ve dilli Osmanlı İmparatorluğu ve halefi T.C.’nin özel koşulları nedeniyle daha bir “özeldir” o toprakların ulusallaşma tarihi ve ulusalcılığı. Bu, belirli bir perspektifin de dile gelişidir aslında. Adına şimdilik “çoğunluğun bakış açısı” diyelim, sonradan açıklamak üzere...

Aramızda biraz daha meraklı olanlar, şöyle düşünmüşüzdür hep okul yıllarında: “Başka bakış açıları da vardır elbette, yanlış da olsalar; ama madem ki bilimsel düşünceyi öğreniyoruz, onlara da bakalım hele.” Böyle deyip baktığımız yer, “Batı” olmuştur, hâlâ da olur. “Acaba bu sayın emperyalistler ne demişler o zaman, ne diyorlar bu zaman?” Buluruz ya da bulamayız, aradığımız farklı anlatıları. Bulamayınca “Bak, doğruymuş bize

öğretilenler,” diye seviniriz. Bulunca “Eh, hâliyle farklı anlatacaklar, kendi suçlarını saklamak için bu sayın pis emperyalistler,” deriz ve rahatlarız.

Diğer bir bakış açısı da (yine kendi geçmişimi de katarak söylüyorum) “Marksist sol” perspektiftir. Bu bakış açısına göre, zaten ulus, etnisite, kimlik, din filan “yanlış bilinç” kategorisine girerler. Bunlar devrim sonrası aşılacak gelişme hataları olduklarından, şimdi bir sürü insan için çok fazla şey ifade etseler bile yanlış oldukları için geçersizdir bu önem. Biz enter-nasyonalizmi, o yüzden de ezilen ulusların ve halkların haklarını savunuruş – eğer ki milliyetçilik yapmıyorlarsa... Stalin’in “tek ülkede sosyalizm” şiarı, milliyetçilik değildir mesela. “Türk solu” deyip, Kürtleri veya Ermenileri de bu güruha katmaktan imtina etmeyiz katien. Yani, bizlerin bir “milleti” vardır, o yüzden de “beynelmilel” perspektifi doğru buluruz. Ayrıca Kurtuluş Savaşını, Misak-ı Millîyi ve yurtseverliği de. “Orda bir ev var, uzakta / O ev bizim evimizdir / Yatmasak da kalkmasak da / O ev bizim evimizdir,” şarkısını da sevmişizdir zaten oldum olası. “Onların” ulus-devlet olmadan kendi milletini savunmaları ise milliyetçiliktir bize göre, hatta ırkçılıktır, Batı Emperyalizminin oyunudur, CIA’nın filan eseridir.

Çok azımızın aklına başka bir bakış açısı gelmiştir ya da gelir Türk ulus-sallaşma tarihine baktığımızda. Özellikle akla gelmeyen perspektif de *azınlıkların* bakış açısıdır.

Alman tarihçi Arno Borst’un özellikle de Orta Çağ tarihinin araştırılması konusunda söylediği bir özlü söz var: “Kime barbar dediğini söyle, ben de sana kim olduğunu söyleyeyim.” Bu sözü yakın tarih ve bugün için tercüme edecek olsak, sanırım şöyle bir formül çıkardı ortaya: “Azınlıklar hakkında ne düşündüğünü söyle, ben de sana kim olduğunu söyleyeyim.”

Gerçekten de bugün hukuk devleti, çoğulcu demokrasi ve özgürlükçü toplum yakıştırmalarının en önemli kıtası, azınlıklara verilen haklar, bu grupların kültürel, dinsel ve dilsel anlamda korunması, sosyal eşitlikten yararlanmasıdır. “Çağdaş devlet” azınlıkların haklarını tanıyan, onlara sahip çıkan, onları himaye eden devlettir. Türkiye Cumhuriyeti; kuruluşundan bugüne, bünyesinde yaşayan azınlıklara yönelik baskıcı, ezici, dışlayıcı, hatta yok edici politikalarıyla kendini tanımlayan ve tanıtan bir devlet oldu. Belki de hâli hazırda orada yaşanan sıkıntıların, ülkenin en can alıcı sorunlarının kaynağını, bu politikalar oluşturuyor.

Eğer ki Osmanlı’dan T.C.’ye uzanan Türkleşme ve Türk ulusal devletini oluşturma sürecini bir de azınlıkların perspektifinden değerlendirecek olabilesek, çok farklı bir söylem; coşku ve heyecanın değil, hüznün ve acının dikte ettiği bir anlatıyla karşı karşıya kalacağız. Çanakkale ve Kafkas

şehitlerinin yanına, Ermeni ve Asuri (Süryani) soykırımları eklenecek; çıkılan Samsun’u katledilen ve tehcir edilen Pontuslu Rumların tarifsiz acısıyla yan yana göreceğiz; Edirne’den Anadolu’nun iç bölgelerine sürülen Yahudiler, Dersim’de bombalarla ve süngülerle katledilen ya da “yeniden iskân edilen” binlerce Kürt, devletin Varlık Vergisi adı altında gayrimüslim vatandaşlarına hayasızca dayattığı ırkçı soygunculuk, 1955’te yine azınlıkların (kelimenin iki anlamıyla da) varlıklarına yönelik pogromlar, 1964’te zorla göç ettirilen Rumlar, 1990’larda ve geçtiğimiz yıllarda hükümet terörüne maruz kalan Kürt illeri ve daha sayısız eziyet, sancı ve sitem resmiyle değişecek o “Ne mutlu...” tablosu! Belki de (en iyi ihtimalle) mutlu filan olmayıp, utanacağız o resmi görünce.

Bence azınlıkların perspektifiyle tarihe bakmayı öğrenmek zorundayız. O perspektiften tarihe baktığımızda, onun bize ille de “tek doğru” olguları göstermesi gerekmiyor. Yalnızca varlığı bilinse, biraz kale alınsa bu bakış açısı, bence yine de önemli bir gelişme olacak bu 100 yılı aşkın ulusallaşma sürecinde. Başka bir tarih kültürünün, başka bir siyasal geleneğin Türkiye’de yerleşebilmesi, ancak böylelikle mümkün.

Kasım 2019

Sadaka ve Tekmil

Türkiye’de ve Türkçede azınlıklar üstüne konuşmaya başlayınca, ebeveynimin kuşağından insanların aklına –artık tedavülden kalkmış– iki kelime gelirdi: *ekalliyet* ve *gayrimüslimler*. Benim kuşağım; böyle konularla pek de ilgilenmemiş olduğundan, en iyi ihtimalle eğer sol gelenekten geliniyorsa *ulusların kendi kaderini tayin hakkı*, *ezilen halklar* ya da egemen sınıfın eleştirisi minvalinde *mutlu azınlık* gibi terminolojiden sözler kullanır genellikle. Bizden sonraki kuşak, *azınlık* sözüyle sanırım insan hakları, sosyal hareketler, Kanada’da yaşayan yerliler filan gibi “Batılı” bir şeyleri bağdaştırıyor daha ziyade.

Aslında bu üç yaklaşım da bu üç dönemin genel bilinç ve duyarlılık düzeyiyle doğrudan bağlantılı. “Dönemin azınlık politikalarıyla bağlantılı,” demiyorum, çünkü Türkiye’de azınlıklara yönelik politikalar cumhuriyetin kuruluş arifesinden beri hemen hiç değişmeden süregeldi. Azınlık ya da ekalliyet, Türkiye’de devlet ve çoğunluğu oluşturan nüfus açısından “hi-maye ettiğimiz” ama “haddini bilmesi gereken”, bizimle neden her anlamda eşit olması gerektiğini bir türlü anlayamadığımız bir güruttur aslında. Gündelik hayatta, özellikle de rakı masasında filan *kardeşimiz* olurlar. Hak talep ettiklerinde, topluma ve devlet politikalarına eleştiri getirdiklerindeyse *iç düşman* hâline geliverirler.

Ama mesele kendi azınlık haklarımız olunca, durum değişiverir. Almanya ve Avusturya, bize ayrımcılık yaptığı için ırkçıdır. Biz ırkçı olamayız buna karşın, Batılıların icadıdır çünkü ırkçılık. Google’a “azınlık” sözcüğünü verin, aramanın sonucuna bakın. İlk veriler, Balkanlar’da ya da Kafkasya’da vesaire yaşayan Türk etnik grupları ile ilgili web siteleri olacaktır. Yani gerekirse en azınlık da biziz, dünyaya bedel ve ne mutlu olduğumuz gibi... Tabii bu veriler, işin ardında bir komplo filan olduğu için değil; sadece Türkiye’de azınlıklarla ilgili pek az internet sitesi olduğundan ya da var olan sitelere yönelik ilginin düşüklüğünden kaynaklanıyor.

Kültürel anlamda da bir tuhaftır ilişkimiz ekalliyetle. “Madem ki Ermeni...”, “korkak Yahudi”, “Rum tohumu”, “Çingenelik etme!” laflarını hiç yüksünmeden kullanırsınız. Ama mevzu Yorgo’nun yeri, Anuş’un meze-leri, Avram’ın tuhafiye dükkânı, Ganro’nun altın bilezikleri vesaire olunca, “Adamlar usta yaa!” demeyi de çok severiz (hoş, artık bu saydıklarımın hiçbirisi kalmadı ya, neyse).

Bu tür etik çifte standart, azınlıklara yönelik genel bir tavır, yalnızca Türkiye’ye has değil yani. Ama nedense, herhalde Türk milliyetçiliğinin

özel yapısından olacak, Türkiye’de azınlık meselesi daha bir “kendine has” mevzudur; bu konudaki konuşmalar da hep bir tedirginlik, bir huzursuzluk, bir korku çerçevesinde seyir eder oldum olası. Azınlık-çoğunluk ilişkisi tek taraflıdır Türkiye’de, sadaka verir ve tekmil alır gibi yürütülür. Devlet güdümlü, “Türk milleti ve düşmanları”, “Bize zarar vermeye çalışıyorlar”, “Besle kargayı, oysun gözünü” paranoyası eksenslidir.

Peki geçen yazımda vurguladığım “azınlık perspektifi” ne menem bir şeydir ve ondan bize ne?

Buraya bir parantez açayım. Benim şu iki yazılık dizide altını çizmek istediğim, işin bilimsel ya da hukuki yanı değil. Vurgulamak istediğim, azınlık konusunun genel siyasete olan etkisi ve bizlerin, yani özgürlük ve eşitlik ilkelerini önemseyen kişilerin bu konuya nasıl baktığı.

1923 Lozan Antlaşması ile yürürlüğe giren azınlıklara yönelik ayrımcılık karşıtı ve himaye edici nitelikteki hukuki maddeler, bilindiği gibi (hâlâ) yalnızca dinsel azınlıkları kapsamakta. Bu hukukun hayata geçirilişindeki aksaklıklar ve keyfi uygulamalar da bildiğimiz şeyler... Bunun yanı sıra dikkat çekilmesi gereken nokta, dinsel azınlıkların arasında Alevilerin ya da Asurilerin olmayışı ve Kürtlerin de (diğer etnik gruplar gibi) azınlık olarak kabul edilmeyişi. Osmanlı İmparatorluğu’nun millet sistemiyle başlayıp, İttihat ve Terakki döneminde zirveye ulaşan *etnisite mühendisliği*, cumhuriyet döneminde de yeri geldikçe asimilasyon (özümleme), segregasyon (ayırım) ve likidasyon (tasfiye) “araçlarının” her biri kullanılarak sürdürülmüş. Yakın tarihte ve bugün Türkiye’de yaşanan birçok siyasal sorunun kökenini bence bu “azınlıklar politikasında” aramak gerekiyor.

Başa dönüyorum. Cumhuriyet sonrası doğmuş, benim anne ve babamın da dahil olduğu kuşak, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül pogromları, 1964 Rum Tehciri gibi olaylar çerçevesinde yaşamış azınlıklarla olan ilişkisini. Yukarıda andığım gibi, sadaka verir ve tekmil alır gibi sürdürülmüş bu ilişki.

78’liler diye tanımlanan benim kuşağımın solcuları, azınlık meselesine pek de “takılmadı” aslında. “Hepimiz kardeşiz” söylemi, “hepimiz yoldaşız” söylemine dönüşürken, bir yandan da kendi azınlık haklarını dile getirmek isteyenlere milliyetçi ve ırkçı, 1968 devrimci kuşağının Kemalist boyutunu eleştiren –zaten parmakla sayılacak kadar az sayıdaki– devrimcilere ise hain damgasını yapıştıracak kadar dogmatik bir “sınıf perspektifi” hüküm sürmekteydi 1970’lerin sol hareketinde. Sonra 1980 darbesi oldu; Kürtlerin özgürlük mücadelesi gündemi belirlemeye başladı, Alevilerden alenen söz edilir oldu ve derken Sivas Madımak katliamı yaşandı,

sonra Hrant Dink öldürüldü... Bunlar 78'lilerin azınlıklara bakışında ne gibi değişiklere yol açtı, bilemiyorum.

Ama bir sonraki solcu kuşak da bu konudaki bildik “devrimci perspektifi” sürdürmekte sanırım. Bir örnek. Hrant Dink’i anma törenlerinden birinde Türkiyeli genç bir arkadaş aşağı yukarı şu minvalde kısa bir konuşma yapmıştı: “Biz buradayız ve Hrant’ı anıyoruz. Çünkü biz devrimciyiz, o da bir devrimciydi! Bütün halkların mücadelesi, bizim de mücadelemizdir!”

Bu konuşmayı dinlerken, iki cümle geçmişti içimden, yüksek sesle dile getirmek istemediğim. Birincisi, “Halkların mücadelesi, sizin de mücadeleleniz değil, güzel arkadaşım,” cümlesi. Çünkü eğer ki o mücadeleler, “son tahlilde” sınıf temeli eksik ve tarihi de sosyalizm değilse, “bizim mücadelemiz” olamaz, karşı devrimci, burjuva vesaire bulunur. İkincisi ise, “Hrant devrimci olmamış olsaydı, anmayacak mıydık peki?” cümlesi.

Benim “azınlık perspektifi” dediğim işte böyle bir şey. Kendimizden yola çıkarak, çoğunluğa ait olmaktan gelen rahatlıkla azınlıkları değerlendirmeden önce, “Acaba ben azınlık aidiyetiyle bu meseleye nasıl bakardım?” sorusunu sormak. Yani empati kurmak. Sevsek de karşı da olsak, sonuçta bir ulus-devletin “doğal gölgesinde” durmanın, o devlet tarafından normal koşullarda “normal vatandaş” olarak muamele görmüş olmanın, yalnızca bir azınlık üyesi olarak doğmuş olmaktan dolayı her fırsatta devlet ve toplum tarafından kafamıza darbeler yemiş olmama lüksünün ne kadar ayrıcalıklı bir durum olduğunu bir an için fark etmek. Azınlıklara ve onların sorunlarına “şartlı yakınlık” ilkesiyle bakmamak. Böylesi bir şartlı sevginin, zaten devlet ve çoğunluk tarafından da azınlıklara yönelik temel ilişki biçimi olduğunu hatırlamak.

Kürtlere ikide bir siyasi anlamda ne yapmaları gerektiğini öğretmek, Ermenilere milliyetçiliğin yanlışlığını anlatmamak, Asurilere dinin ne kadar arkaik bir kimlik olduğunu vaaz etmemek, Alevilere Aleviliğin bir din değil, bir devrimci gelenek olduğunu kanıtlamaya çalışmamak, Yahudilere, tam da kendilerine yapıları İsrail’in şimdi Filistinlilere yapıyor olduğunu tembihlememek...

Neden? Çünkü solcu olmak, liberal olmak, özgürlüğü ve halkların kardeşliğini savunmak, bizlerin toplumsal çoğunluk aidiyetini silebilecek meziyetler değil. Biz, fark etmesek veya reddetsek de çoğunluğa aitiz, dolaşısıyla (nesnel anlamıyla) *ezen* konumundayız. Bütün muhalifliğimize, bundan kaynaklanan acı tecrübelerimize, yaşadığımız onca kötülüğe rağmen, biz *çoğunluk imtiyazıyla* büyümüş, o sayede de bize doğal gelen bir sürü avantaja sahip olmuşuz: anadilimizi hiç çekinmeden her yerde

konusabilmek, o dilde eğitim görebilmek, kültürümüz dediğimiz nesneyi her gün televizyon ya da radyoda görüp duyabilmiş olmak, nüfusun hemen tümüyle bayramlarımızı paylaşmak (ama azınlıklarınkini unutmak), Varlık Vergisi, 6-7 Eylül, Madımak Oteli gibi felaketleri mağdur konumunda yaşamamış olmak...

“Azınlık perspektifi”; azınlıklar her konuda haklıdır, benim dünya görüşüm onlar için geçersizdir, onlara bu görüşle yaklaşmamalıyım, biz siyasal olarak bir araya gelemeyiz gibi yapay yasakları ya da ezberlenecek sonuçları içeren bir ahlaki önerme değil. Sadece bir kere daha düşünmeye, duyarlılığa davet eden bir aç. Hatırlamaya, hesaplaşmaya, yaşanmış ve yaşanabilecek olanlar için sorumluluk almaya davet eden bir aç. Siyasal sonuçları önemli olabilecek bir aç.

ABD’li siyah feminist Pat Parker’in böyle bir daveti dile getiren “Benimle arkadaş olmak isteyen beyaz insana” adlı şiirinin çok sevdiğim ilk iki dizesiyle bitireyim:

*İlk yapacağın şey, benim siyah olduğumu unutmak
İkincisi ise, hiç unutma ki ben siyahım.*

Aralık 2019

Sürgünün Gidişatı Hakkında

Çoğumuz biliriz bu şiiri. Bertolt Brecht'in 1937'de Danimarka'nın Svendborg şehrinde sürgüneyken yazdığı bu dizeler, çok insanın duygusuna dil olmuştur; yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan yüz binlerce insanın...

*Bir çivi çakma duvara
İskemleye savur ceketi
Üç günün telâşını
Yarın gidersin buradan.*

*Bırak, sulama fidanı,
Neye yarar bir ağaç daha
O daha boy atmadan
Neşeyle gidersin buradan.*

Birleşmiş Milletler Örgütünün verdiği sayılara göre, hâli hazırda (2020) 72 milyon civarında insan, kaçışta. Bunların 27 milyona yaklaşan kesimi, kendi ülkelerinin sınırları dışına kaçmak zorunda kalanlar...

Tabii bir de “kendi isteğiyle” sürgüne gidenler var. Doğup büyüdüğü yerlerde artık yaşayamayacağına karar verip, oradan göçen kişiler. Bir anlamda öz-sürgünü tercih eden...

Ben de bunlardan biriyim. Bundan 39 yıl önce, 1981 yılının mart ayında, doğup büyüdüğü şehir olan İstanbul'dan Viyana'ya göç ettim. 1980 askeri darbesinin beraberinde getirdiği o korku, baskı ve bunalım dolu ortamdan bir nebze de olsa kurtulabilmek, orada başlamış olduğum eğitimimi daha insancıl koşullarda sürdürebilmek için ülkemden uzaklaştım. 19 yaşında bir gençtim henüz; polis ya da asker baskısı, devlet zulmü olmadan sokakta yürüyebilmek, politik dünya görüşümü başkalarıyla paylaşabilmek, bir kahvede oturup, siyasal içerikli bir kitap okuyabilmek istiyordum. Bunlar, o zamanın koşullarında bir lükstü gerçekten Türkiye'de. Ben de darbeden sonraki korku dolu bir-kaç ayı orada geçirmeye çabaladıktan sonra yılıp, sürgüne gittim.

İşte Viyana'daki ilk haftalarımın birinde, Brecht'in bu “Sürgünün Devamı Üstüne Düşünceler” şiirini okumuştum. “Ne kadar da haklı yazar!” diye düşündüğümü hatırlıyorum. Niye burada kök salalım ki? Hiçbir zulüm sonsuza dek sürmez, hak kazanır! Sen de yine dönersin evine, ilk fırsatta. Altı üstü bir-kaç ay, bilemedin bir-iki yıl!

Tesadüf bu ya; şiiri okuyup, üstüne düşündüğüm günlerden birinde elime Zülfü Livaneli'nin “İnce Memed Türküsü” adlı albümü geçti. Kaset

için (o zamanlar kaset dinlerdik) tam da Brecht'in bu şiirinin ilk bölümünü bestelemişti Livaneli (yukarıdaki alıntı da şiirin o albümde şarkı sözü olarak kullanılan çevirisinden zaten; şarkıyı bilenlerimizin kafasını karıştırmamak için başka bir çeviriyi almadım buraya).

Nasıl da severek dinlerdim o günlerde bu şarkıyı. Gözyaşlarıma bir yandan da durumum meşrulaştırma çabası karıştırdı dinlerken; neden burada yaşarken uzun vadeli planlar yapmıyor ve burada kalırsam ne yapacağım türünden soruları sormuyor oluşumu gerekçelendirmeye çalışırdım. Bu şiirin dizelerinde, biz sürgündekilere seslenen bir atalet saklıydı sanki. Ceketimizi duvara asmak yerine iskemlenin üstüne atmamızın yeteceğini bize empoze eden, buradaki yaşamı bir parantez olarak görmemizle bağlantılı bir hareketsizlik... Sanırım, Viyana'daki ilk aylarımda yaşamımı derinden belirleyen bir duygu oldu bu "amaçlı atalet". İlk iki yılda, kaldığım Viyana evlerinden hiçbirine tek bir saksı çiçek bile koymadım sözgelimi.

Aslında Brecht'in şiirinde bir de önemli politik soru gizliydi biz sürgündekiler açısından. Siyasal enerjimizi ve perspektifimizi nereye yönelteceğiz? Siyasetimizin "kıblesi" neresi olacak? Hâlâ izlerini belleğimizde taşıdığımız o "memleket" mi, yoksa şu an yaşamakta olduğumuz (ve eğer dü-rüstçe bakarsak bundan sonra bir hayli uzunca bir süre yaşamamız gereken) ülke, yani Avusturya mı? Beraberimizde getirdiğimiz ama o esnada "oranın" darağaçlarında, mapuslarında, işkence tezgâhlarında yok edilmekte olan siyasal ideallerimiz mi yönlendirmeliydi bizleri? Yoksa yaşadığımız "buranın" toplumsal koşullarını dönüştürmeye katılım çabası mı? Siyasal anlamda "oralı" mı olacağız, "buralı" mı? Hatırlayanlar vardır belki içimizde; koca bir sol siyasal hareket bu soru ekseninde ikiye bölünmüştü o tarihlerde...

Ne gariptir ki, biz bu sorularla uğraşırken, en önemli eleştiri ve siyaset aracımız olan konuşma hakkımız, yeniden şekil buluyordu. Biz yasaklara yoğunlaşmışken, özgürlük içinde konuşma hakkımız elimizden alınmaktaydı yavaş yavaş. Bu sürecin sonucunu kısa zaman sonra görmeye ve tek tek kendi bünyemizde hissetmeye başladık derken. Siyasal perspektifimizi ister buraya yöneltmiş olalım ister oraya. İster önemli noktalara parmak basalım, istersek günlük basit aksaklıklara takılalım. Söylediklerimiz, eleştirel söylemimiz, her iki ülkede yaşayan "yerliler" tarafından da maa-lesef "hariçten gazel atma" olarak değerlendiriliyor.

"Burada yaşıyor olsan, bu kadar rahat konuşamazdın", "Sen iyice oralı olmuşsun" ya da "Senin geldiğin yerde durum daha mı iyi?", "Bu nasıl bir cürettir; biz burada doğup büyüdük, biz yaptık, beğenmiyorsaniz,

geldiğiniz yere geri dönün” vesaire kalıp cümlelerini ne çok duymaktayız yıllardır, biz sürgünde yaşayanlar... Bizim de bir içeriden bakma hakkımızın ve yetimizin olabileceği, “orada” ve “burada” reddediliyor. Bir tür sürekli dışarıda olma hâli, sürgünlük.

Tabii bunca yıl içinde pek çok şey değişti. Bazılarımıza göre “memlekette” de olumlu değişimler oldu. 1980’lerin başında Avusturya’da tanışmış olduğum pek çok kişi, zamanla Türkiye’ye döndü bu yüzden. Mutlular mı, aradıklarını buldular mı, bilemiyorum. Çoğu belki kendisine bu soruyu sormuyor bile. “Orada kalsaydım daha mı iyi olacaktı hayatım sanki?” diye savuşturuyorlar bu soruyu. Bu da onların en doğal hakkı tabii. İçeriden bakma hakkını da yeniden elde etti hepsi bu arada.

Bu 39 yıl içinde beni oraya dönmeye teşvik edecek çok da bir şey olmadı galiba. Ben de burada kaldım. Bundan memnunum açıkçası. Ama sürekli dışarıda olma ve buna rağmen konuşma, iki topluma da eleştirel bakma çabasını, sürgünü belki de en iyi tanımlayan bu durumu kabullenmem ve dönmemem, ne “oradaki” değişimlerden ne de değişmeyen şeylerden kaynaklanıyor aslında.

Lübnan’da doğup büyümüş, 1976’dan beri de Paris’te yaşayan yazar Amin Maalouf, son romanı *Doğudan Uzakta*’da tam da bu konuları işliyor. Kitabın kahramanı Adam, Fransa’da sürgünde geçirdiği onca yıldan sonra kendine şu soruyu yöneltiyor: Neden Lübnan’a dönme adımını atmadım hiç? İçinde çocukluğumun geçtiği manzarayı bir daha bulamayacağım için mi? Adam’ın kendine verdiği cevap, bundan çok daha acı:

“Hayır, bu değil, kesinlikle değil. Dünün dünyasının silinip gitmesi eşyanın tabiatına uygundur. Ona karşı bir hasret duyulması da eşyanın tabiatına uygundur. İnsan geçmişin yok olması karşısında kolay avunur; asıl kaldırılamayan, geleceğin yok olmasıdır. Yokluğu beni üzen ve aklımdan hiç çıkmayan ülke, gençliğimde tanıdığım değil, gençliğimde hayalini kurduğum ve asla güneşin altında yerini alamayan ülkedir.” *

Sürgünü bundan daha iyi tanımlamak mümkün mü?

Şubat 2020

---

* Amin Maalouf: *Doğudan Uzakta*. Çeviren: Ali Berktaş. Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 2012. S. 43.

İstisna Hâli ve Feragat

“Viral olmak” diye bir laf türedi son zamanlarda. İnternette büyük bir hızla yayılan videolara sıfat olarak dile girdi, giderek aşırı sayıda izleyiciye ulaşan medyatik ürünlerin hepsi için kullanılır oldu. Tabii ki orijinali İngilizce, onun kökeni de Latince’den hemen tüm dillere geçmiş olan *virüs* sözcüğü. Viral olmak, virüs gibi yayılmak yani...

Bu defa da bir virüs viral oluverdi. Kelime oyunu yapmıyorum. Sanki gerçeklik dili yakaladı ve mecazi anlamı bozup, temel anlamı tekrar ele geçirdi. Birkaç haftadır Korona Virüsü, dünyamızın altını üstüne getirmekte. Sayısız ülkede olağanüstü hâl ilan edildi, sokağa çıkma yasakları ve sınırlamaları kondu, okullar ve üniversiteler kapatıldı, tüm kitlesel etkinlikler ve kamusal alanda gruplaşmalar yasaklandı, sınır kırımları indi tekrardan. Kısacası, bildiğimiz hayat bir günden öbürüne duruverdi. Medyada, özellikle de sosyal alanında, Korona’dan başka konu yok bu ara.

Korona günlerinde kimlerin nasıl davranışlar sergilediğini, ne tür “tavır ve bakış” gruplarının oluştuğunu, dönemin söylemlerini ve söylentilerini, yeni ve eski komplo teorilerini; kısaca, işin toplumbilimsel tahlilini yapmak için vakit henüz bir hayli erken. Aceleyle getirilecek bir konu değil hâlimiz, mübalağa cenk olunuyor toplumda. Ayrıca bir analiz edevatı sınırlaması da doğuverdi. Kapitalizm, küresellik, neoliberalizm, hukuk devleti, insan hakları – adlarını handiyse her gün andığımız bu temel analiz nesneleri, araştırmanın sağlam kaleleri olarak değil de müteahhit yapımı apartman kırılganlığında duruyorlar şu an karşımızda. Ne kadar zayıfmış meğer bu sarıldığımız ya da gücünden korktuğumuz kuramsal envanter. Neyse, bunlar üstüne konuşacak zaman da gelecek. Ama devlet ve hükümet otoritesi “Höt!” dediğinde bu kavramların anlamını kaybedivermiş oluşu, belki de asıl konumuz zaten. Sıkıyönetimi, olağanüstü durum kararnamelerini, kısacası *istisna hâlini* kastediyorum.

Bu aralar sosyal medyada sıkça anılmakta olan *istisna hâli* (*stato di eccezione*) kavramını burada ayrıntılarıyla tekrarlamak istemiyorum, sadece temel kaynağına değineceğim. İtalyan felsefeci Giorgio Agamben 1995’te yayınlanan *Homo sacer* adlı kitabında ve ardından yazdığı bir dizi araştırmada işliyor bu konuyu. Agamben’in eleştirel süzgeçten geçirerek devraldığı kavrama (“*Ausnahmezustand*”) ise, sonradan Nazi yandaşı olan Alman hukukçu Carl Schmitt, 1920’lerde iktidarı ve egemenliği analiz ederken damgasını vurmuş. Schmitt’in “Egemen, istisna hâlini ilan edebilir” sözü, Agamben’in düşüncelerinin de çıkış noktası mahiyetinde.

İstisna hâli, özellikle günümüzde kendine (Victor Orbán'ın deyimiyle) *illiberal*, yani *özgürlükçü olmayan demokrasi* adını veren rejimler manzarasında önem kazanıyor. Bu rejim mutasyonunun hüküm sürdüğü ülkelerde (ki kuşkusuz Türkiye de bunlara dahil) seçimler, çok partililik, halk egemenliği gibi şekilsel demokrasi öğeleri mevcut. Ama diğer yandan olağanüstü hâl kararnameleleri ve yasaları; temel hakların ve özgürlüklerin kısıtlanmasını, giderek de yok edilmesini meşru kılmak için, yani "kılıf" olarak kullanılıyor ve otoriter toplum yapıları böylelikle yukarıdan aşağıya doğru "meşru" biçimde inşa ediliyor.

İşte Korona virüsünün viral olmasıyla bu durum kendine liberal, yani özgürlükçü sıfatını veren demokrasilerde de zuhur etti. İstisna hâli, liberal demokrasilerde de kural oldu bugünlerde. En azından geçici olarak (tabii hükümetlerin verdiği bu sözün ne kadar doğru olduğunu göreceğiz). Temel özgürlüklerin büyük bölümü şu an askıya alınmış durumda: Seyahat özgürlüğü, toplantı, gösteri özgürlüğü kısmen feshedildi, özel yaşamın gizliliği hakkının kaldırılması da an meselesi.

Yaşlı ve hasta insanlarla dayanışma, istisna hâline gerekçe olarak kullanılan ahlaki çağrı şu an. Birbirimizden uzak durmamız isteniyor. "Toplumsal mesafe" diye bir lafız da bulundu, durumu özetleyen. Bu ölçünün birimi Avusturya'da bir metre, başka ülkelerde iki metreye kadar çıkabiliyor. 17. Yüzyılda, devlet kuramcısı Thomas Hobbes'un Antik Yunan edebiyatından alıp kullandığı "İnsan insanın kurdudur" (*Homo homini lupus*) sözünü, bir kelime oyunuyla "İnsan insanın virüsüdür" (*Homo homini virus*) diye güncelleştirebiliriz.

Gerçekten de herkes herkesin viral tehlikesi oluverdi bir anda. Sokakta yürürken, karşıdan biri geldiğinde kaldırım değiştirmeyi bir yana bırakın, insanlar göz göze gelmeye bile korkuyorlar, sanki bakışlar hastalık bulaştırmış gibi. (Bazı kişilerde bunun nedeni henüz sessiz bir tür utanç belki de, yerini giderek korkuya terk eden...) İnsani yakınlık gibi değerlerin de değişimine tanık olmaktayız dolayısıyla. Geçenlerde bir sanal tartışmada İtalyan psikanalist ve felsefeci Sergio Benvenuto "Başkaları benimle arasına ne kadar mesafe koyarsa, ben de onları kendime o kadar yakın hissediyorum," diye bir vecize attı ortaya. Benden uzak duran bin yaşasın, yani...

Hatırlayacaksınız, yakın zamanda, 2015 yılında, Avrupa'da yine benzer gerekçelerle bir istisna hâli ilan edilmişti. Olağanüstü hâllerde hep kullanılan kilit sözcük de aynıydı: *kriz*. "Mülteci krizi" o dönemin gerekçesiydi, "Korona krizi" bu dönemin; arada da "küresel finans krizi", "Avro krizi"

ve “iklim krizi” istisnalarına tanık olduk. 2015’te de seyahat özgürlüğü as-kiya alınmıştı. Ama bizim değil, *başkalarının* seyahat özgürlüğü, yani mültecilerin... O mülteciler, hâlâ Avrupa’nın kıyılarında “devlet gecekondusu” usulü kuruluveren kamplarda yaşam mücadelesi vermekte bugün. Bizim hayatımızı altüst eden virüs, tabii onları himaye edecek değil! Bugünlerde “Korona vakası” haberleri gelmeye başladı o kamplardan da. Sosyal medyada resimlerimizi ve paylaşımlarımızı süsleyen *#EvdeKal* etiketi, kim bilir nasıl da alaycı bir tınıya sahiptir o mültecilerin gözünde ve kulağında... *Hangi ev?*

2015’te, kısa süren bir toplumsal coşku sonrasında mültecilerle dayanışma eylemleri saman alevi gibi sönmüverdi. Ardından mülteci karşıtı sloganlarla yola çıkan siyasi partiler, Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde tüm seçimleri kazandılar. Belki de savunmasız, yaralanabilir grupların en zayıfı olan mültecilerle dayanışma, neredeyse siyasal anlamda “itibar kaybettiren” bir duruş hâline geldi. 2015’in sonundan beri de profesyonel veya gönüllü STK çalışanlarından başka pek de kimseyi ilgilendirmeyen bir konu artık, mülteciler....

Yine bugüne dönersek durum tersine, sağlık açısından savunmasız, yaralanabilir gruplarla ciddi bir dayanışma söz konusu. O kadar ki, bu uğurda insanlar temel vatandaşlık haklarından hiç çekinmeden feragat edebiliyorlar. Bir yanda toplumun en zayıf halkalarıyla dayanışma, diğer yanda çağın en zayıf halkalarını “kaderlerine” terk etme. İki tutum arasındaki çarpıcı nitelikteki farklılığı nasıl açıklayacağız?

Mülteci krizinde konu, ulusal sınırların ve ulusal toplumsal barışın güvenliği olarak lanse edildi. Şu an söz konusu olansa, küresel ölçekte tüm insanlığa yönelik bir tehdit, deniyor. Sınıf, zümre, köken, aidiyet ve cinsiyet tanımadan, hepimize saldırıyor bu virüs; önce de en zayıflarımızı vuruyor. Yani mevzu, bir mülteci kitlesi değil, tüm insanlık! Evet, böylesi bir akıl yürütme gerçekten de mümkün (ve orada burada okunup, duyulabiliyor bu günlerde). Peki ama neden acaba hâldeki önlemlerin hepsinde yine bir “ulusal tat” var o zaman? Neden ilk bakışta “mevzu vatan” duygusu uyandırıyor söylem, eylem, önlem ve tutumlar? Gerçekten de ulusal sınırlar kapatıldı, AB ve benzeri uluslar üstü kurumlar siyasal ve idari anlamda tamamen devre dışı bırakıldı, Viyana polisi günlerdir devriye arabalarının tepesinden “I am from Austria” şarkısını çalarak, “ulus olarak omuz omuza” duran vatandaşlarına teşekkür ediyor...

Başka bir “krizi”, iklim krizini ekleyelim bu karşılaştırmaya. “Çocuklarımızın geleceği” için dayanışma, Avrupa toplumlarında ana akım söylem

konumunda. Genç insanların kendi aralarındaki dayanışma ve eylem coşkusu zaten ortada. Peki, “Fridays for Future” hareketine benzeyen bir hareket mülteciler için neden oluşmadı bunca yıldır? Neden kamunun ilgisini bu kadar az çekiyor bu konu? Buna da başka bir akıl yürütmeyle cevap verebiliriz. Belki de distopik senaryoların ve kıyamet tablolarının “doğal” sonucu bu durum; korku, dayanışmayı tetikliyor. Tabii bu da mümkün ve geçerli bir açıklama olabilir sorumuz açısından.

Benimse şöyle bir varsayımım var: bütün bu sosyo-psikolojik veya ideolojik etkenlerin yanında bir önemli etken var ki, belki de bu, konumuzu yaşadığımız çağın iktidar meselesiyle birleştiren bir etken. *Vazgeçmek* ya da eski deyiimiyle *feragat etmek* eyleminden söz ediyorum. Dijital toplumlardaki iktidarlara karşı temel direnme stratejilerinden biri, bu direnişler çerçevesinde en odaktaki eylem tarzı galiba “vazgeçmek”. Özellikle de toplumsal gençlik hareketlerinde. Belirli beslenme biçimlerinden (sözgelimi et ve hayvansal ürünler), belirli tüketim maddelerinden (mesela adil ticaret –*fair trade*– yoluyla ithal edilmemiş ürünler), “kirli turizmden”, politik anlamda doğru olmayan bir dilden, otomobil ve diğer motorlu taşıtlara ya da uçağa binmekten vs. feragat etmek. Kim bilir, belki de başka eylem imkanlarından çare bulamadıkları için.

İklim krizi ve Korona krizi de, vazgeçmeyi temel eylem biçimi olarak öne çıkarıyorlar. Mülteci dayanışması, çok da bir şeylerden vazgeçmeyi gerektirmiyor buna karşılık. Belki de bu yüzden pek “revaçta” değil mültecilerle dayanışma. Diğer yandan da başka etkili eylem biçimleri bulunmıyor sanırım mültecilerle dayanışmak için.

Ama iklim dayanışması ve Korona dayanışması arasındaki benzerlik de buraya kadar aslında. Çünkü feragat etmek, kendi başına bir değer değil. Ancak başka iki temel “meziyet” çerçevesinde siyasal direniş işlevi görabiliyor. Bunlar, *ret* ve *infial*. Kabullenmemek ve hiddetlenmek yani. Bu üçlü (ret ve infial çerçevesinde feragat etmek), iklim krizi bağlamında çıkıyor karşımıza. Ama Korona eksenindeki “feragat emri”, ne otoriteyi reddetmemizi ne de devletin kısıtlamalarına hiddetlenmemizi istiyor bizden. “Sus ve feragat et!” diyor bize. Direniş tarafı değil orası çünkü, iktidar tarafı. Virüs bizi iktidarın kucağına atıverdi sanki...

Bu yazının çerçevesinde etraflıca açıklayamadığım iktidar-direnış, ret-infial-feragat ve henüz değinemediğim “senkron eylem” konularını bir sonraki yazıma erteliyorum.

Nisan 2020

Ret ve infial

İktidar-direnış, ret-infial-feragat ve “senkron eylem” konularına değinmek istiyorum bu yazıda.

İktidar meselesinde Fransız düşünür Michel Foucault’nun (1926-1984) sunduğu, alışık olduğumuzdan farklı çerçeveye yaslanacağım. İktidar yalnızca devlet ya da hükümette değil, her yerdedir Foucault’ya göre, ilişkilerin karmaşık ağı içindeki sayısız noktadan kalkarak vücuda gelir. Seninle benim aramda, öğretmenle öğrenci, doktorla hasta, söylemler, kuramlar, toplumsal işlevler arasında oluşur ve filizlenir. İktidarın olduğu yerde, direniş de vardır. Ama bu cümleyi “direnış her daim iktidarın boyunduruğu altındadır” biçiminde yorumlamak yanlış olur.

Bu günlerde Korona ile yatıp, Korona ile kalktığımızdan, mikrobiyolojik bir benzetmeyle izah edeyim Foucault’ya göre iktidar-direnış ilişkisini: bedene giren virüs nasıl ki antikör üretimini körüklüyorsa, her iktidarın “gözeneklerinde” de karşı direnç noktaları oluşur. Bu ilişkiyi tersten okumak da mümkün; yani iktidar, her direnişte bir hamleyle karşılık verir. Bu hamle ezme, yok etme, yasaklamadan çok, entegre ve asimile etme, yeniyi ve farklıyı tersine çevirip, kendi hedefleri için kullanma biçiminde tezahür eder.

Bu teorik model, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan toplumsal hareketlerin seyrini anlamaya özellikle elverişli bence. Yine Foucault’nun getirdiği “biyo-iktidar” kavramı ise, yaşadığımız dönemde gittikçe önem kazanan bir bağlantıya dikkat çekmekte; yaşam ve istatistik, beden ve nüfus arasında kurulan bağlantıya... Bu “iktidar teknolojisi” iki ayaklı bir temel üstünde durmakta. Bir yandan kitlelere yönelik bilgi ve stratejiler (halk sağlığı, doğum-ölüm oranlarının dengelenmesi, kalıtım, kitlesel risk ölçümleri vs.) üretirken, diğeryandan da tek tek bireylerin hayatlarını (beden sağlığı, kişisel kondisyon, cinsellik vs.) kontrol altına almakta. Bireylerin, toplumsal kontrollere ve yönetime rıza göstermesi de bu yolla sağlanmakta.

Alışageldiğimiz bireysel/kitlesel, altyapı/üstyapı ikilemlerine dayalı direniş biçimleri belki de tam iktidarın bu çifte özelliği yüzünden etkisiz kalıyor. Uzun zamandır her direniş, gittikçe daha da güçlenen iktidar duvarına çarpıp geriliyor sanki. İktidar, son yirmi yılda direnişin kalelerini bir bir ele geçirdi. 2000’lerin başında tek yanlı küreselleşmenin eleştirisi olarak doğan Sosyal Forum, ardından filizlenen Occupy (İşgal) Hareketi, 2010’larda başlayan “Arap Baharı”, “Öfkeliler” (*Indignados*), Gezi

Hareketi, Doğu Avrupa'daki "meydan hareketleri", o yıllarda giderek canlanan alternatif ekonomi projeleri... Neredeyse bu hareketlerin ve yönetimlerin tümü, ya çok kısa bir sürede sisteme entegre oldular ya da gerileyip kayboldular.

Türkiye, Rusya ya da Mısır gibi ülkelerde otorite, yasak ve baskı yoluyla ayakta duran rejimleri bir kenara bırakalım. "Klasik Batı demokrasileri" adını verdiğimiz Avrupa ülkelerinde de toplumsal hareketler kendilerini yutan, asimile eden iktidarlara karşı direnemediler son yıllarda. Sanırım buna bağlı olarak, meydanlarda kendini gösteren hareketlere paralel, başka bir direnme biçimi ortaya çıktı ve özellikle de Batı toplumlarının genç kesimlerinde revaçta olmaya başladı. İşte bu direniş türüne "ret ve infial" adını vermek istiyorum.

Post-endüstriyel diye adlandırılan toplumlarda, siyasal alanda gözle görülür bir kaymaya tanık olmaktadır. Özellikle üç unsur, son yıllarda yeni direniş politikalarının tercihli sektörleri hâline geldi: *tüketim*, *dil* ve *çevre*. Ret ve infial, özellikle bu alanlarda etkin.

Öncelikle, ana akım *tüketim* biçiminin reddi ile karşı karşıyayız. Tüketim gücü nispeten yüksek olan toplum kesimlerinde, alternatif bir eşya edinimi ve kullanımı gözlenebilir. Yalnızca organik ve vegan ürünlerle beslenmek; sadece sürdürülebilirlik ve adil ticaret ilkelerine uygun üretilen ve pazarlanan giysileri kullanmak; küçük ve yerel esnafı, çok uluslu şirket ve holdinglere tercih etmek... Burada sorgulanan, tüketimin kendisinden çok, ne biçimde, hangi kaynaktan, kime kâr sağlayacak şekilde yapıldığı. Yani tüketim, bu perspektifte kapitalist üretim sürecinin bir anı değil, kendi başına bir politik eylem alanı. Eğer ki bireysel tüketim kapitalist sistemi ayakta tutuyorsa, benim tüketimi reddetmem ya da istenilenden farklı şekilde tüketmem de bu sistemi yıkabilir. En azından; vergi ödemeyen, işçilerini çok kötü koşullarda çalıştıran, gereğinden fazla bilgi, sermaye ve gücü elinde tutan ve bu nedenle tehlikeli olabilecek firmalara zarar verebilirim böylelikle. Madem ki başka direniş biçimleri (bugüne kadar gördüğümüz üzere) bir işe yaramıyor, o vakit yalnızca bir tüketici olarak gördüğüm bu toplumda tüketmemek ya da "başka türlü" tüketmek de benim direnme gücüm.

Bu bakış, kendini *dil* konusunda da göstermekte, özellikle de "politik doğruculuk" (*political correctness*) adı verilen dil stratejinin algılanışında. Bu stratejiye göre, yaralanabilir, ötekileştirilmiş, ezilen sosyal gruplara yönelik incitebilecek kavram ve söylemlerden kaçınmak ve bunlar yerine o grubun kendisine uygun gördüğü sözcükleri kullanmak doğrudur.

Böylesi bir dil kullanımı, giderek bir dizi sözcüğün, söylemin, fıkranın, giderek tarihsel anlatının reddini de beraberinde getirmekte. Beklenen şu ki, politik anlamda doğru dil kullanımı, toplumsal anlamda doğru bir dünya oluşturacaktır. Ezen, dışlayan kelimeler kullanılmamak yoluyla dil-den kesilip atıldığında ezme ve dışlama da yok olacaktır bu akıl yürütme-ye göre.

Reddetmenin temel eylem biçimi olduğu üçüncü alan ise, *çevre*. Otomobil, uçak, plastik, et ve benzeri “çevre düşmanı” unsuru reddetmek, yalnızca tüketim alışkanlığını değil, aynı zamanda çevreyle olan ilişkimizi de değiştirecek ve küremizi belki de beklenen acı sondan kurtaracaktır. Yani tüketimde uygulanan ret eylemi kapitalizmi dönüştürebileceği gibi, çevremizi de yaşanabilir kılacaktır. Ekolojik ayak izimizi, ana akım tüketimi reddederek küçük tutulabiliriz ancak...

Tasvir etmeye çalıştığım bu direniş biçiminde *infial*, reddetmenin “eylemci” kardeşi olarak işlev görmektedir. Bu kavramı, Almanca *Empörung*, İngilizce (ve daha bir dizi başka dilde) *indignation* kavramlarına karşılık olarak kullanıyorum; öfkelenmek, içlermek, protesto etmek anlamlarını kapsayan bir söz. Hatırlarsanız, Fransız direnişçi Stéphane Hessel’in 2010’da yayımlanan *Indignez-vous!* (Türkçe: *Öfkelenin!*) kitabı, o yıllarda ortaya çıkan politik hareketleri derinden etkilemişti ki bence bu nedensiz değildi. Direnişçilere göre gerek ekonomi ve matematik gerekse etik açısından kusursuz biçimde hesaplanmış oldukları “iyi ve adil hayat” tasarımlarının en büyük düşmanları, tam da bu hayat şeklinin tersini uygulayan, ürettiği mallar, ticaret pratiği, söylemi ve toplumsal konumuyla da bu direnişin karşısında duran kesimler. Yani iktidarı ellerinde tutanlar. Dolayısıyla onlara yönelik öfke, direnişin temel öğelerinden biri. Sosyal medyada yapılan protesto paylaşımları, infialin en yaygın dile geliş şekli...

Tüketim, dil ve çevre alanlarında ret ve infial eylemleri: bu direniş, bildiğimiz kamusal alanı kısmen terk ediyor aslında. Gerçi bunlar “özel” alanlar değiller, üçü de uzunca bir zaman toplumsal mücadelelerin yan bölgeleri olarak işlev görmekteydiler. Ancak bu alanlarda şu anda verilmekte olan, sözünü ettiğim direniş mücadelelerinin “tarzı”, tuhaf bir şekilde özel veya kişisel. 1970’lerdeki feminist mücadelelerin temel sloganlarından birini hatırlayalım: “Özel (aslında: kişisel) olan politiktir” (“*The personal is political*”). Bu sloganda dile getirilen, evde olan biteni “özel hayat” diye siyaset ve hukuktan ayırarak kadınlara yönelik şiddeti ve emek sömürsünü meşru kılan egemen söylemin eleştirisiydi öncelikle. Yani özel sayılan bir düzeyi siyasal alana taşımak ve böylelikle özelde

yaşanan adaletsizliği görünür kılmak... Bugün gözlemekte olduğumuz, bunun tam tersi sanki: siyasal, özel alana taşıyor.

Bu, aslında altyapıya pek de ilismeyen, onun üstyapıda görülen etkilerini değiştirmeye yönelik bir direniş biçimi, diyebiliriz. Ama bu direniş bireysel mi, kolektif mi sorusu, pek de kolay cevaplanacak türden değil. Gerçi ret ve infial, kişisel düzeyde ve daha ziyade bir “hayat tarzı” olarak gerçekleştirilen eylemler. Ama tekrarlanabilir eylemler olarak, yine de kitlesel bir boyutu var bunların. Belki de sosyal medyanın “eko odalarında”, birbirine benzeyen üyelerden müteşekkil gruplar içinde “kendin söyle, kendin işit” şeklinde sürdürülen bir iletişim ve eylem türü ret ve infial. Ama bazen öyle yüksek çıkıyor ki o insanların sesleri, yıllardır örgütlü mücadele veren bir sürü hareketten daha etkili sanki.

Bu eylem biçimi ne bireysel ne de kolektif aslında. Kişisel ama tekrarlanabilir ve eşzamanlı (*senkronize*) kılınabilir bir direniş. Bireyler eşzamanlı eylemleriyle siyasal olanı kendi yalıtılmış hayatlarına taşıyor ve böylelikle siyasal eylemi mümkün kılıyorlar. Hani bu Korona günlerinde, bir parçayı internet üstünden eşzamanlı icra ederek, farklı mekânlarda ama birlikte çalan müzisyenlerin sanatsal eylemi gibi. Eşzamanlılık, yeni direniş hareketlerinin koreografisi niteliğinde...

Son bir noktaya daha değinmek istiyorum “yeni direnişler” konusunda. Bunların en önemli öğelerinden birisi, *feragat etmek* yani vazgeçmek. Belirli tüketim mallarından, büyük numara ekolojik ayak izinden, belirli bir seyahat etme ya da konuşma biçiminden (dolayısıyla belirli kelimelerden), belirli giysilerden feragat etmeden direniş göstermek mümkün değil bu yeni direniş tarzında. Feragat, yeni direnişlerin çekirdeğini oluşturmakta.

Peki ret-infial-feragat üstüne kurulu, eşzamanlılık yoluyla etki yaratan yeni direnişler, iktidara darbe vurabilir mi? Bu, ayrı bir konu.

Mayıs 2020

Korona Günlerinde Kolera

Şu olağanüstü hâl günlerinde, Türkiye’de tanık olduğum benzer durumları düşündüm sıkça. Neredeyse 40 yıldır orada yaşamadığım için, hatırlayabildiğim tüm “olağanüstü” olaylar, çocukluğumla ilk gençliğim arasındaki sürede meydana gelmiş.

27 Mayıs 1960 Darbesi ben doğmadan önce olmuş. Ama nedendir bilinmez, “alyans bağı” meselesini hatırlıyorum. Ordu mensuplarının başlattığı bir kampanya çerçevesinde binlerce kişi evlilik yüzüklerini ve diğer mücevheratını hazineye bağışlamıştı o dönem, devletin altın stoklarını desteklemek için. Kendine Milli Birlik Komitesi adını uygun gören cuntanın “Menderes ve DP’nin yaratmış olduğu ekonomik krizi aşmak için” başlattığı bu kampanyada bağış yapanlara takdir ve teşekkür babında birer metal (sanırım bakır) yüzük hediye edilmişti, “Devrim Yüzüğü” tabir edilen. Annem anlatmıştı bu hikâyeyi bana. Ben de herhalde ilk yaşla-rımla bağdaştırdım sonradan. Her neyse; bağışlanan işbu mücevheratın yalnızca hazineyi değil, ordu mensuplarını da “desteklediği” söylentisi yayıldı yıllar sonra. İstanbul ve Ankara’daki kimi askeri lojmanın da bu bağışlarla yaptırıldığını ima ederek, binalara “Alyans Evleri” adını uygun gördü halk ağzı.

12 Mart 1971 Darbesi daha farklı; belleğime bir sürü resim, isim ve haber yerleştirmiş. Sokağa çıkma yasağı, evlerde yapılan aramalar, radyoda “bubi tuzak”ı düzeneklerine yönelik uyarılar, Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir’in rehin aldığı Sibel Erkan’ın akıbetinin ne olacağı sorusu, o günlerde henüz 10 yaşına girmiş bir çocuğun aklında kalabiliyormuş demek ki.

1974’teki “Kıbrıs Barış Harekâtı” bağlamında geceleri karartma yapıldığını, gündüzleri de ekmek ve pirinç kuyruklarına girildiğini hatırlıyorum. 1978 “Ecevit sıkıyönetimi” sırasında ilk gözaltımı yaşadım. 12 Eylül 1980 tarihi ise, askeri yönetim tokadının kendi hayatıma doğrudan etkileri de eklenerek yerleşti kafama ve sonraki tüm hayatıma. Bunun bir-iki ay içerisinde de artık Avusturya’dan bakmaya başladım Türkiye’de olup bitene; o gün bu gündür de böylece süregelmekte bu.

Ama Türkiye’de yaşadığım “olağanüstü hâller”den biri var ki, nedense şu aralar aklıma en sık geleni o... Herhalde yine bir epidemik vakası olduğu için. Kolera salgını.

Ekim 1970’te İstanbul’da bir kolera salgını başladı. Önce kusma, ishal gibi arazılarla çok sayıda insanın Çapa, Cerrahpaşa ve Samatya hastane-

lerine kaldırıldığını yazdı gazeteler. Gıda zehirlenmesi şüphesinden söz ediliyordu. Vakaların hemen hepsinin Sağmalcılar ve Esenler bölgesinde ortaya çıkmış oluşu, bu “yerel sorun” tahminini destekliyordu ilk bakışta.

Halbuki 1960’lerin başından beri dalgalar hâlinde yayılan (yedinci) kolera pandemisi, Endonezya’dan çıkarak çoktan Türkiye’nin sınırlarına ulaşmıştı ve önceki aylarda bu konuda birçok şey yazılıp çizilmişti basında. Ama gerek sağlık bakanı gerekse fikirlerine başvurulmuş birkaç uzman tabip, vakaların kesinlikle kolera olmadığı yönünde demeçler verdiler. Salgın olarak seyrettiği giderek kesinleşen bu “şeye” kolera denmesi yasaklandı. “Gastroenterit” ve koleranın hafif bir türü olduğu iddiasıyla ortaya atılan “para-kolera” kavramıyla anılır oldu hastalık.

Ancak salgın haberlerinin beşinci gününde, kolera teşhisi kaçınılmaz olarak dile gelmeye başladı. Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan’ın bu yönde bir açıklama yapması (“Parası marası yok, bu koleradır”) birkaç gün sürdü. Bakan, hastalığın iki buçuk ay önce çıkmış ama teşhis edilememiş olduğunu vurguluyordu. Derken aşı kampanyaları, okullarda beslenme saatinin kaldırılması, açık meşrubat ve buz satışının yasaklanması, ölüle- rin kireçlenmesi ve kolera hastalığı görülen evlerin kapısına “sarı kâğıt” asılması gibi önlemler uygulamaya kondu. Komşu ülkelerse, Türkiye’ye olan sınırlarını tek yönlü kapattılar ya da kısıtlı geçiş uygulamaları getirdiler.

Salgın, iki hafta içinde kontrol altına alındı. İstanbul dışındaki bazı illerden hastalık haberleri gelse de epidemi sınırının altında bir seyir gözlenmeye başladı Ekim sonundan itibaren. Bunda, havanın soğumasının özel-likle etkili olduğu söylenir. Getirilen önlemlerin katkısı da tartışmalı biçimde de olsa kabul görmekte bugün. 1970 İstanbul kolera salgınında, resmî sayılara göre 2000 kişi hastalandı ve 52 kişi öldü. Ama bu sayıların aslında çok daha yüksek olduğu, o zamandan beri söylenegelenler arasında.

Benim damağımda sıcak suyla yıkanmış meyve ve suya katılan klor tabletinin tadı, kolumdaysa okulda yapılmış aşının acısı kalmıştır o gün-lerden. Salgın denince, hep kolera gelir aklıma bir de. Korona günlerinin şu kısa teneffüsü sırasında da bu böyle...

Tabii çocukken yaşanmış böylesi “olağanüstü” olaylar, yetişkin yaşa gelip de başka bir perspektiften hatırlanınca, bilinmeyen ya da unutulmuş bir dizi boyut belirliyor. Salgına ilişkin bir iki kaynağı okuyunca, çocuk kafasıyla önem vermemiş olduğum veya o dönem pek de konuşulmamış

ayrıntılar, yüzüstüne çıkıverdi. Uzaktan izliyor da olsam, şu an Türkiye’de korona bağlamında yaşanmakta olan durumu hatırlattı bunların bazıları...

Kolera salgınının çıkış noktası, bir gecekondu mahallesi ve benzeri sıhhi koşulların hüküm sürdüğü bir köy. Aradan akan Cicoz ve Esenler dereleri, karışan fosseptik suları ve atıklar yüzünden, tam anlamıyla birer mikrop yuvası işlevi görmekteler. Bizans’tan kalma, sıhhi olmayan suyolları ve su şebekesine kanalizasyondan sızıntı olması da sayılan salgın nedenlerinin başında gelmekte. Ama salgın başladıktan aylar sonra bile tüm semtte altyapıya yönelik hiçbir ciddi devlet ya da belediye müdahalesi görülüyor.

Bölge sakinleri içinde, çıkan arazlara rağmen hastaneye gitmeyen, hatta hastaneden fihar eden, ölülerinin kireçlenmesini istemeyen, “sarı kâğıdı” evin kapısından söküp atan çok fazla insan var. Limon ve sirke, karaborsaya düşüyor. Birçok tabip, bir günden ötekine vizite ücretini yükseltiyor. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel, salgının 16. gününde bölgeye yaptığı ziyarette şunları söylüyor: “Yangın, sel, salgın hastalık gibi afetler Cenabı Allah’ın takdiridir. Takdire bir şey denemez. Size geçmiş olsun ve Allah beterinden saklasın diyorum.”

Ekim 1970 salgınının az öncesine ve sonrasına bakarsak, yine daha geniş bir ufuk açılıyor önümüzde. Haziran 1970, Türkiye’nin en büyük işçi ayaklanmalarından birine sahne olmuştu. Sonradan 15-16 Haziran Olayları olarak anılan eylemler sendikalara, özellikle de DİSK’e kısıtlamalar getiren bir yasaya karşı başlatıldı. İş bırakma ve yürüyüşler çerçevesinde polis ve askerle işçiler arasında çatışmalar çıktı. Eylemler sırasında ve ertesinde yedi kişi öldürüldü, yüzlerce kişi de yaralandı. İstanbul ve Kocaeli’nde bir ay süreyle sıkıyönetim ve gece sokağa çıkma yasağı ilan edildi.

Salgından birkaç ay sonra ise, az önce andığım 12 Mart askeri darbesi yapıldı. Türkiye toplumunun sonuçlarını ve şiddetini hâlâ hücrelerinde hissetmekte olduğu, kuşkusuz 1980 darbesini de bir anlamda hazırlamış olan balıoz darbe...

Bu siyasal olayların kolera ile siyasal veya sosyokültürel bir bağlantısı var mı? Buna cevap vermek zor. Ama bütün bu saydığım “olağanüstü durumlar”, hep bir “istisna hâlini” sürüklemiş ardından.

Ha, bir de şu var, unutmadan: 1978’de *Sağmalcılar* adı, bölge hep salgınla birlikte anılmasın diye *Bayrampaşa*’ya dönüştürülüyor. Orada 1968’de kurulmuş olan cezaevi de 2008’de kapatılana kadar bu yeni isimle anılıyor.

Haziran 2020

.....
Kaynaklar:

Coşkun Bakar: Kırk yedi yıl sonra yeniden bir salgının hikâyesi: 1970 Sağmalcılar kolera salgınından günümüze dersler. Turk J Public Health 2017; 15(3). Online: <http://tjph.org/ojs/index.php/>

Günther Jentzen: Cholera in Istanbul. Oktober 1970 und Erinnerungen an den Balkankrieg. Deutsches Ärzteblatt. Heft 46, 14. November 1970. Online: <https://cdn.aerzteblatt.de/pdf/67/46/a3469.pdf>

İmrenme Hüzünü

İlk gençliğimden beri yakamı bırakmayan bir duygu var ki, özellikle yaz aylarının bunaltıcı şehir sıcağı ile bağrıma yerleşir. Adını “imrenme hüznü” koyalım. İmrenme, eksikliğiyle göz kamaştıran şeylerin özlemiyse, hüznün de bu özlemin ağızda bıraktığı kekremsi tat. Birbirini tamamlayan, birbirleri için bulunmuş iki yarım duygu.

Altını çizmekte yarar var; kıskanma ya da özenme değil sözünü ettiğim, imrenme. Yani gıpta etme. Kuşkusuz yalnızca bana özgü bir ruh hâli değil bu. Gözlemlerim doğruysa, pek çok insan tanışık imrenme hüznüyle. Siz de tanır, bilir misiniz bu duyguyu?

Neye imrenirim peki? Mizacımda da yaşamöykümde de pek yer edememiş bir hafifliğe, özellikle de dünyanın bizlere (tabii ki hepimize değil) sunduğu nimet ve imkanlardan yararlanırken kimi insanın gösterdiği rahatlığa, soğukkanlılığa, *nonchalance* tabir edilen tabiiliğe... “Hayat aslında başka bir yerde,” dedirtir bana bu duygu. Peki neden öncelikle yaz aylarında zuhur eder? Eksik olanın dayanılmaz hafifliğini tüm renkleriyle resmeden mevsim yazdır da ondan.

Haziran olmadan, bir takım insan gruplarının fevkalade özel yerlerde (deniz ve gök mavis, “Fransız mavidir” oralarda) derin bir iç huzuruyla güneşe yattığını, denizde aheste kulaçlarla dalgaları yardığını, akşamüzeri ustalıklı ve keyifle basketbol oynadığını, akşamları piyasa yapılan meydan kafelerinde katiyen sarhoş filan olmadan, birlikte kahkahalar atarak *long drink*’ler yudumladığını hayal etmeye başladım. Ağustos meltemi saçlarını kımıldatmadan yalarken (normal insanların saçlarını bozar ve dağıtır bu rüzgârlar, benimse zaten saç kalmadı kafamda), püfür püfür ceketler içinde hiç terlemeden, eğlenme kelimesinin gerçek karşılığı olan şeyleri yaşayabildiğini düşünürüm o mümtaz zevatın. Ne etik huzursuzluklar sıkır canlarını ne de siyasal mutsuzluklar. Hiç de öyle bilinçsiz, aptal filan insanlar olmaları da gerekmez bu arada. Çoğu toplumsal sorumluluk, demokrasiye bağlılık, insani değerleri yüksek tutma gibi ilkeleri savunur. Ama bu meselelerin hiçbirisi rahatlarını bozmaz, keyiflerini kaçırmaz.

Benim bilmediğim gizli bir yerlerde saklı durur bu hayatlar, nasıl yaşayacağını da herhalde özel eğitimlerle filan daha çocuk yaşta öğrenir o seçilmişler.

Yaşım ilerledikçe fark ediyorum ki, bu pembe renkli hayatlara imrenerek ve hüznülenerek bakmamın asıl nedeni, o hayatları maddi nedenlerle bizzat yaşayamamamda yatmıyor. Öylesi yaşam biçimini karakterize

eden özellikleri kendimde bulamamamda yatıyor. Dedim ya, mizacım böyle benim. Huzuru ve kaygısızlığı pek de anında hissedemeyen bir adamım ben. Belki de büyüdüğüm yer olan Türkiye’de, özellikle de benim kuşağıma özgü bir kayıp duygusu bu. Kaybetmişlik ve kaybolmuşluk duygusu. Gençliğimizi yaşayamamış olmak... Bir de tabii, işin yaşlanmayla ilgili boyutu var ki, aman oraya hiç girmeyeyim.

Lakin meseleye yakından ve hüznün bulandırmadığı gözlerle bakarsak, zaten ne öylesi “saf” hayatları bulabiliriz gerçeklikte, ne de onları yaşadığını sandığım insanların bitmez tükenmez kaygısızlığını. İkisi de yanılısama bunların, hayal ürünü. Modern toplumların oluşması ve kültür endüstrisinin yerleşmesiyle birlikte, kitlesel iletişim araçlarının bizlere sunduğu seraplar bunlar. Misal Federico Fellini’nin *Tatlı Hayat (La dolce vita)* filmindeki resimleri, filmin ince toplum eleştirisini göz ardı ederek “kaygısız Akdeniz yaşam stili” şeklinde özümseyince, böylesi imrenilecek, yalandan hayat tabloları yerleşti kafamıza. Belki de iki-üç kuşağın kafasına.

Gelgelelim böylesi bir yanılısama da toplumsal aidiyetin bir parçası. Kaygılar ve onların sonuçları toplumsal gruplara göre ne derece farklılıklar arz ediyorsa, sınıfsal anne sütü ile içselleştirilmiş kaygısızlık duygusu da sonradan öğrenilmiş zorlama kaygısızlık duygusundan öylesine farklı tezahür ediyor. İkincisinde hep eğreti duran, bir türlü huzur vermeyen bir sakillik var sanki. Sınıflı zümreli cemiyet, böyle bir şey işte.

Neyse. Bu yıl, durum birdenbire değişiverdi. “Acaba bu yaz kaygısız bir tatil geçirmeyi becerebilecek miyim?” diye daha mart ayında kaygılanmaya başlamıştım ki, araya virüs giriverdi. Ülke sınırları, hemen hemen bütün dünyada kapatıldı. Böylelikle varlık koşulları zaten fiilen ortadan kalkan uluslararası turizm, suçlu insanlığın en ağır günahlarından biri olarak vicdanlara da sıziverdi. Püfür püfür giysiler, saçları yalayan meltem ve uzun boyunlu kokteyl bardakları ile resmettiğim, benim durduğum yerde durmayan imrenilecek hayat, bir günden ötekine tuzla buz oluverdi. Yalnızca ben değil bütün insanlık, kaygısız ve huzurlu hayata uzak düştü.

Küresel felaketleri konu alan filmleri izlerken hissettiğimiz, aslında biraz sapıkça bir memnuniyet hâli vardır hani. O gerginlikte ve sinir harbinde bile içimizi şöyle bir ısıtan. Bir tek kendimizin, kimsenin haberi olmadan yaşadığı talihsizliklerle; daracık hayat çemberimizin yediği kader darbeleriyle değil, bütün insanlığı vuran bu tür büyük ölçekli felaketlerle karşılaşılıyor olmak, yalnızlık duygumuzu bir anda yok ediverir. Gayriihtiyari seviniriz, kocaman bir olağanüstü hâl içinde öteki kazazedelerle yan yana yerimizi aldığımız için. “Gelecekse, hepimize gelsin!” duygusudur

bu. Sıradanlığın yüceliği. (Hele buna bir de felaketin ortasında değil, ekranların önünde oturuyor olmanın sağladığı mesafe eklenince, tadına doyulmaz felaket filmlerinin.)

Böylesi bir hâletiruhiye, sanırım bir çoğumuzu esir aldı bu Korona sıkı-yönetiminde. “Madem kimse Fransız mavisi renginde yerlere gidemiyor, o vakit imrenecek bir şey de yok; anca beraber, kanca beraber,” denklemini oluşturmamı kafalarda. İmrenme duygum yok yani bu yaz. İmrenecek bir durum kalmadı çünkü ortada. Peki huzur buldum mu? Yoo, bulamadım. Ama başkaları da huzursuz; keyifli, kaygısız, *nonchalant* kimse kalmadı kafamda. Hepimize dokunan yılan, bin yaşasın!

Diyorum ya, insan kötü bir varlık. Böyle utanılacak zafiyetleri var. Hep sınıfı zümreli cemiyetin neticeleri bunlar...

Temmuz 2020

Şezlong Uykusunda Bilim Kurgusal Bir Kâbus

2040 yılı, “Maziye Bir Bakıver” adlı televizyon yarışma programı. Yaşlı adam ve genç sunucu, programın klasik dekoru içinde oturmaktadır. Sorular; 65 yaş üstü yarışmacıların, gençlik ve orta yaş dönemlerindeki olay ve konuları hatırlamasına ve ayrıntılarıyla anlatmasına yöneliktir.

Sunucu: Üçüncü sorumuza geldik, Onur Bey.

Yaşlı adam: Buyurun sorun, efendim!

Sunucu: Bu aşamada dört cevap hakkınız var, bildiğiniz gibi. Sorumuz şöyle: 2020 senesinde ne olmuştu?

Yaşlı adam: Çok şey olmuştu, beyefendi. Bir ipucu rica etsem?

Sunucu: 21. Yüzyıl Tarihi ders kitaplarında, çağımızı değiştiren yıl olarak geçiyor 2020 yılı.

Yaşlı adam: Ben o ders kitaplarıyla büyüdüm ki, evladım. Biz Balkan Savaşı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı gördük tarih dersinde. Tarih, savaş olarak öğretildi bize yani. Neyse, bir düşüneyim. Haaa, Korona’yı kastettiniz siz. Kovid-19 hastalığı. Efendim, Çin’de bir hayvan pazarında, yarası bedeninde mutasyona uğrayıp bir sürüngene bulaşmış olan virüsün insanlara geçmesi sonucu...

Sunucu: Hayır, o değil, Onur Bey. Korona virüs bildik bir olay. Tarih değil, ilahiyat dersinde okutulur ayrıca. 5 milyon insan, Allah’ın hikmeti çerçevesinde iki senede ölüyor, sonra etkili bir aşı bulunup önü kesiliyor. Aşığı bulanlar aslında Müslüman Türk bilim insanları ama küresel sermaye ve faiz lobisinin oyunları yüzünden formülleri çalınmış. Fakat günümüzde de yine Allah’ın takdiri olarak Afrika’da her yıl 3 milyon kişi ölüyor ortalama bu virüsten. Gerçi açlıktan ölen insanların sayısı, bundan çok daha fazla; yılda 250 milyon... Sevindirici haberi dün akşamki haber programımızda izlemiştinizdir inşallah; bunun önüne geçmek için kara kuvvetlerimiz Orta ve Batı Afrika’ya doğru yola koyuldular dün. “Eyyy Afrika! Harekâtı”. Neyse, konuyu dağıtmayalım! Hayır, Onur Bey, bu değil sorumuzun cevabı.

Yaşlı adam: Tamam, iklim değişikliği o zaman tabii ki! Sera gazı tabir edilen emisyonlar yüzünden, küremizin yüzeyi 1990’lı yıllardan beri çok büyük bir hızla ısınmakta ve...

Sunucu: O da değil, Onur Bey, o da değil! 2020’de ondan önceki ve sonraki yıllara göre daha az emisyon artışı olmuş hatta. Tam da Korona nedeniyle üstelik. Bunda Türkiye sermayesi ve bilim teknolojisi sayesinde

geliştirilen “emisyon bitsin” dua muskasının çok önemli payı var, malumunuz olduğu üzere. Biliyorsunuz, iklim felaketi denilen olay 2027’de patlak verdi. Ben 15 yaşındayken yani. O felaketi iyi hatırlıyorum ve ardından gelen, yazın artı 50 derece sıcaklar, kışın da eksi 45 dereceyi bulan soğuklar bizim kuşağımız için artık doğal. Sizin zamanınızda yazları 30 dereceyi pek de geçmezmiş ortalama sıcaklık. Ama bu konuda da yerli ve milli teknolojiyle...

Yaşlı adam: Ha evet, doğru, biz yazın bayağı denize girerdik, kışın da kar yağınca bayram havası eserd. Az mı kartopu oynadık biz gençken! Himm, o zaman Türkiye tarihini kastetmişler herhalde soruyu yazanlar. Evet, rejim değişikliği meselesi. Olaylar, gerçekten de o yıl başladı. 2020’de Ayasofya Müzesi cami oldu. Milattan sonra 6. Yüzyılda, yani 1. Justinianus döneminde kilise olarak inşa edilen bu yapı...

Sunucu: Hayır, beyefendi! Bu üçüncü cevaptı, bir son hakkınız daha var. Türkiye Milliyetçi İslam Cumhuriyeti’nin kurulması ve halifelğin tekrar kabul edilmesi değildi sorumuz. Bunların resmi başlangıç tarihi, 15 Temmuz 2016 Fetöcü Darbe Girişimi’dir zaten. Ardından şahlanan sivil halkımız, 2030’lara kadar ordu içindeki 200 bin FETÖ-PKK-DHKPC yanlısı bölücü terörist subay ve eri ifşa ederek, yerli ve milli çabalarla hakkaniyet üstüne kurulu ak ve pak yeni cumhuriyetin temelini atmıştı, biliyorsunuz.

Yaşlı adam: Tamam, ben pes ediyorum, evladım. Nedir sorunuz, 2020 yılında vuku bulmuş, çağımızı değiştiren olay nedir? Neyi anlatayım yani ayrıntılarıyla? Kadınlara yönelik cinayet ve şiddet desem, onun zirve yaptığı dönem 2030’ların başı. O konuda sorunuz yoktur zaten. Neredeyse her ülkede seçilerek başa gelen başkanlar sisteminin oluşması, zaten 2010 sonrası başlamıştı. Onlar da soru müfredatına girmez mamafih. Çin’in yeni süper güç olması daha da eski... Aklıma başka bir şey gelmiyor 2020 yılına dönüp baktığımda. Ben o yıl 52 yaşındaydım. Dünyanın gidişatından dolayı da çok karamsar bir haletiruhiye içindeydim. Sonraki yılların çok daha büyük kötülüklerle yüklü olacağını nereden bileydim? Bugünden geriye bakınca, ne kadar da zararsız, neredeyse cennet gibi bir yılmiş 2020, diyorum.

Sunucu: Söylediklerinizi pek anlamıyorum ben, Onur Bey. Mutlaka izleyicilerimiz de anlamıyordur. Zati maalesef cevabınız da yanlış. Doğru cevabı okuyorum, efendim: “2020 yılının temmuz ayında, Süper Lig’in 33’üncü haftasında Medipol Başakşehir futbol takımı, Hes Kablo Kayserispor’u Fatih Terim Stadı’nda 1-0 yenerek şampiyon oldu. Bu ilk şampiyonluk, günümüze dek sürecek olan Başakşehir şampiyonluklar zincirinin

temelini de atmış oldu. Bilindiği gibi, Medipol Başakşehir yerli ve milli futbol ekolü, bunu izleyen yıllarda dünya futbolunda çığır açmış ve çağımıza damgasını vurmuştur. Bu Türkiye futbolunun fitratında olduğu gibi...”

Yaşlı adam: Ha, tamam, şimdi anladım yavrucuğum. Evet, gerçekten de çağımızı değiştirdi bu şampiyonluk. Nasıl da gelmedi aklıma! Artık evden çıkmamanın zamanı gelmiş, baksanıza. Ya da bir yaşlılar yurduna kapanmanın...

Sunucu: Maalesef üçüncü soruyu yanlış cevapladınız, Onur Bey. Bu yüzden size bir ödül veremiyoruz. Ama teselli armağanı olarak “Reis’in Özlü Sözleri” adlı felsefe kitabını sunuyoruz, efendim. “Maziye Bir Bakıver” yarışma programımıza katıldığınız için çok teşekkürler!

Yaşlı adam: (*Şarkı söyleyerek çıkar*) Başakşehir içindeee vurduuular beni...

Ağustos 2020

Solun Haritadaki Yeri

Uzun yıllardır kafamı kurcalayan bir soru var, her imkân bulduğumda üstüne birkaç laf ettiğim: Sol dediğimiz belde bugün acep neresi? Şiirdeki gibi sorarsak: Sol ne yana düşer usta?

Bu soruya farklı açılardan yaklaşmak ve cevap vermek mümkün tabii. Yazılıp çizilenlere baktığımızda, birbirine karşıt iki fikir özellikle göze çarpıyor.

Bir kesim, siyasal bağnazlık göstererek “Marx, Engels ve Lenin’in yazdıklarını savunma ve hayata geçirme çabasından ibarettir sol,” demektedir. Bu söylemin daha “mütevazı” bir çeşidi ise, “Ben nerede duruyorsam, sol orasıdır,” bakışı bünyesinde on yıllardır varlığını sürdürüyor. Bu da demek ki, sol adını verdiğimiz siyasal cenah, şahıs ya da örgüt merkezli bir perspektifle belirlenmiş, iki yüz küsur yıldır değişmemiş ve değişmesi hiç de gerekemeyen bir sabit nokta. Kutup yıldızı misali.

Diğer bir yaklaşımsa, bunun tersini iddia etmekte: “Dünya değişti artık! Sağ ve sol, eskimiş kavramlar ve bugün hiçbir şey ifade etmiyorlar.” Yani pusulamızı yönlerle göre değil, moda mallar sunan siyasal söylem alışveriş merkezlerine göre ayar etmemiz vaciptir, başka deyimle *up to date* olan neresiye, biz de oradayız.

Bence bu iki duruşun da haklı yanları var ama sanki bir güzelim fıkrayı kötü anlatıp, yüzüne gözüne bulaştırmış gibi dile getiriyor iki taraf da bu haklı yanları. Meramım şu: hem değişkenleri hem de değişmeyenleri dikate almamız gerekiyor bence, solun enlem ve boylamlarını saptarken.

Günümüzde (burada ayrıntısına giremeyeceğim kadar fazla nedenle) sol cenahın sınırları gerçekten de iyice belirsiz hâle gelmiş durumda. Dolayısıyla bu sınırları kalın uçlu bir kalemle yeniden görünür kılmak gerekiyor, özellikle de sağa karşı. Sol, karşı kutbu sağa göre belirlenen bir bölge çünkü, tabii bu öteki taraf için de geçerli. Dolayısıyla, son otuz-kırk yılda sağın “sulandığı”, kendine mal ettiği ya da yalnızca lafız düzeyinde sahiplenip anlamsız hâle getirdiği sol değerleri, sol kavramları ve giderek sol tahayyülleri tekrar gözden geçirmek, gerektiğinde keskinleştirmek, bazen yeniden tanımlamak, bazense elden çıkarmak gerekiyor. Emperyalizm kavramından çelişki konseptine, devlet ve iktidar tahayyüllerinden etik standartlarına kadar bir dizi nokta için elzem bu. Aksi takdirde sağ ve sol, birbirine karışmış tuhaf bir pelte hâlini alacak iyice.

Beri yandan adına “solun kalıcı ilkeleri” denebilecek, sol cenahın “olmazsa olmazı” bazı temeller var. Sözgelimi, *eşitlik* ilkesi. Benim bildiğim

hiçbir sağ toplum tasarımı, eşitlik ilkesini radikal biçimiyle hayata geçirmeyi şiar edinmedi bugüne dek. Ama durum bu noktada biraz karmaşık.

Eşitliğe giden yolda bazen farkların vurgulanması, farklılık politikalarının uygulanması gerekiyor. Örneğin, yüzyıllardır ezildiği ve ayrımcılığa uğradığı için, diğer (ezen) grupla eşitlenmesi neredeyse mümkün olmayan bir toplumsal gruba yönelik “pozitif ayrımcılık” gibi... “Klasik” sosyalist hareketlerin dağarcığında veya bünyesinde hemen hiç yer almayan böylesi bir *fark* kavramı, son yıllarda siyasal teoriyi ve pratiği en fazla meşgul eden konulardan biri.

Gelgelelim farklar ve ayrımcılık, sağ siyasetlerin de temel kavramları. Bu durumda aynı meseleye sol açıdan bakmak ve yine sağdan kalın çizgilerle ayrılan politikalar üretmek gerekiyor. Aksi takdirde, “Sağ ve sol bugün bir şey ifade etmiyor!” şarkısına eşlik etmiş olacağız. Ama bağnaz sol duruş, bu konuda pek yararlı değil. Mesela sınıf farkının temel çelişki, diğer farklarınsa (toplumsal cinsiyet ya da etnik kimlik) tali çelişki olduğu dogmasını ısrarla savunmak, sosyalizm dışındaki toplumsal hareketleri soldan tecrit etmeye, ittifak imkanlarını çığnemeye, sosyalist hareketin kendisini de cılızlaştırmasına yol açtı bugüne dek.

Solun haritadaki yerini saptamak hem zaruri hem de zor zanaat, kısacası. Bir envanter çıkaralım öyleyse.

Sağ deyince devletçilik, otorite, tutuculuk, hiyerarşi ve itaat, iktidar, ekonomik rekabet gibi ilkeleri merkezine koyan grup ve hareketler geliyor aklımıza bugün de. Faşizm ve nasyonal sosyalizm türü “aşırı sağ” ideolojilerde ve onların günümüzdeki haleflerinde ise, ayrıca doğadaki güç ilişkilerinin bire bir topluma taşınması, yani keskinleşmiş “Sosyal Darwinizm” düşüncesi hâkim.

Sola baktığımızda ise, bu cenahın üç kaynaktan beslendiğini görüyoruz. Birinci kaynak, sınıf mücadelesi temelli, Fransız Devrimi’nden bu yana toplumsal hareketler ve onların mücadeleleri çerçevesinde dile getirilmiş ilkeler: adalet, özgürlük, eşitlik, dayanışma, ezilenlerden yana olma, enternasyonalizm gibi... Bunların bazıları, belirli tarihsel kavşaklarda terkedilmiş; sözgelimi Stalin döneminde enternasyonalizmin yerini “tek ülkede sosyalizm” tasarımının alması ve aslında sağın güçlü silahlarından olan milliyetçiliğin, solun da sahip çıktığı bir değer hâline gelmesi (millî demokratik devrim, ulusalcılık, yurtseverlik...).

1960’lardan başlayarak, sınıf eksenine başka “fark eksenleri” ekleyen Yeni Toplumsal Hareketler, ırkçılık, cinsiyetçilik ve homofobi karşıtlığını, feminist hedefleri, çevreciliği, hayvan haklarını, katılımcı demokrasiyi

getirdi siyasete... Solun bu ikinci kaynağı, ifadesini ağırlıkla sivil toplum örgütlerinde bulmakta.

Bir de ağırlıkla liberter (özgürlükçü), otonom, anarşist hareketlerin öne çıkardığı ilkeler var: özyönetim, erksizlik, otoritesizlik, hiyerarşisizlik, şiddetsizlik, devletsizlik gibi. Sosyalist sol hareketin de Yeni Toplumsal Hareketlerin de belki en az önemsedığı sol kaynağı, bence tam da bu ilkeler oluşturuyor.

Bugün pek çok sol hareket ve grup, kendini bu ilkelerin birkaç tanesine yaslayarak tanımlamakta. Ama bu üç kaynağın *tümünü* harmanlamayı başaran bir sol hareket yok bence. Acaba böylesi bir “harman”, solun enlem ve boylamını belirlemede pusula işlevi görebilir mi?

Bu soruya verilecek cevap, yalnızca teorik olmamalı. Masa başında oturup, bilgisayarda çizebileceğimiz bir yön veya rota değil burada söz konusu olan. Toplum eleştirisi pratiğinde ortaya çıkacak bir süreçten söz ediyoruz. Aradığımız yeri, yani solun haritadaki yerini, yalnızca tanımlayıcı ilkelerin adını koyarak ya da onların bileşim olasılıklarını “hesaplayarak” değil, aynı zamanda o ilkeleri hayata geçirmenin yollarını da *arşınlayarak* bulabiliriz gibi geliyor bana...

“Devrimcilik” derken, belki de hep bunu kastettik zaten: gidilecek yeri de oraya götürecek yolu da yürürken bizzat tahayyül ve inşa etme çabası.
Eylül 2020

Ütopya

İngiliz yazar ve devlet adamı Thomas Morus'un 1516'da yayımlanan romanı *Ütopya (Utopia)*, hem bir edebiyat türüne hem de bir düşünsel fiğüre ismini vermiş oldu. Yunancada yer ve ülke anlamına gelen *topos* sözcüğüne *ou* (olmayan/yok) ve iyi/güzel anlamına gelen *eu* ön eklerini koyarak türetmiş bu kavramı Morus. Mükemmel bir toplumu anlatan ilk "devlet romanı" belki de *Ütopya*. Tomasso Campanella'nın 1602'de yayımlanan *Güneş Ülkesi* ve Francis Bacon'un 1624'te çıkan *Yeni Atlantis* kitapları, bu edebiyat türünün ardıl örnekleri olmuşlar.

Ütopik romanların mekân, zaman ve bağlam boyutlarında göze çarpan ortak özellikleri var. Birincisi; hepsi de çağdaşları olan Avrupalı okuyucuların görmediği, yerini bilmediği ve zor ulaşılabilen kurgusal kara parçalarında geçiyor. Olmayan topraklara konuşlanmış ideal toplumlar anlatılıyor kitaplarda, başka deyişle.

İkincisi, romanların geçtiği an ile anlatılış anı arasında kayda değer bir zaman farkı yok. Yazarlar, söz konusu "ülkeleri" görece kısa bir süre önce ziyaret etmiş olduklarını iddia ediyorlar. Yani ütopyalar, *mekânsal* anlamda kendi yazarlarına ve onların okuyucularına uzak olsalar da *zaman-sal* anlamda uzak değiller. Dolayısıyla da anlatılan kurgusal öykülerin geçtiği zaman gelecek değil, tersine, yakın geçmiş...

Üçüncüsü ise; 16. ve 17. yüzyılda yazılmış olan bu kitaplar, aslında (bilinçli ya da istemeden) kendi çağlarını yansıtıyorlar. Her ne kadar "ideal" bir toplumu resmetmeler de kendi çağlarının ve çağdaşlarının doğal kabul ettiği olgulardan (mesela kölelik sisteminden) aynı doğallıkla söz ediyorlar. Ütopyalar, belki de kolektif bilinçdışının bir oyunu sonucu, özenilen bir gelecekte çok, kendi ortaya çıktıkları bağlamlar hakkında bilgi veriyorlar gelecek kuşaklara.

Ütopya, 18. yüzyılın başlarına kadar mekânsal bir kavram. Yazarlar, az önce de değindiğim gibi, bu mekânları uzak ve ulaşılması güç yerler olarak tanımlıyorlar. Tesadüfen rastladıkları bu ülkelerin sakinleriyle vedalaşırken, hiç kimseye oradan bahsetmeyecekleri sözünü veriyorlar. Mekânsal anlamda ulaşmazlıkları, ütopyaların ulaşılabilir kurgusal yapıları olduğuna da bir vurgu kuşkusuz.

Zaten asıl işlevleri, kendi dönemlerine yönelik eleştirel bir bakış oluşturmak. Tasvir ettikleri mükemmel toplumlar, aslında tam da yazarların kendi toplumlarına birer "karşı dünya" aynası tutmak için kurgulanmış.

Dolayısıyla, ulaşmak için tasarlanan toplumlardan çok, hâldeki sisteme, ülkeye, düzene bir eleştiri niteliğinde, ütopyalar...

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ütopyaların “zamansallaştığını” gözlemliyoruz. Louis-Sébastien Mercier’in 1770’te yayımlanmış *2440 Yılı (L’An 2440, rêve s’il en fut jamais)* adlı romanı, tam da bu dönüşümü işaretliyor. Mükemmel toplumun kurgusu, ulaşamayacak uzak ülkeden geleceğe kaydırılıyor bu kitapta. Anlatılan olaylar, gelecekte geçiyor. Böylelikle, yazar ve anlatı arasında *zamansal bir kopma*, buna karşılık *mekânsal bir bütünleşme* oluşuyor. Mesafe, zaman üstünden kuruluyor artık; öykünün konumuysa, yazarın konumuyla aynı: Mercier, 1770’in Paris’ini, 2440’ın Paris’iyle yüzleştiriyor. Zamansal ütopya, bugüne ulaşmış bir edebiyat ve siyasal yazım türü...

Tabii yaygınlığına uygun düşecek biçimde, bir dizi eleştiri ile de karşılaşmış ütopya. Sanırım en ünlü eleştiri, Friedrich Engels’in *Ütopik Sosyalizmden Bilimsel Sosyalizme* kitabında buluyoruz. Engels, ütöpik öğretiler olarak nitelediği gelecek tasarımlarının özellikle bir yanını eleştiriyor. Yukarıda da altını çizdiğim gibi, ütopyaların aslında kendi çağlarını, kendi bağlamlarını yansıttıkları noktasını. Ütopik tasarımlar, kendi çağlarında buldukları renklerle bizlere bir gelecek resmi çiziyorlar, diyor Engels. Bu nedenle de sözgelimi Saint-Simon, Fourier veya Owen’in bize sundukları, “fantezi ürünü” sistemlerdir ve aslında Aydınlanma çağıının burjuva dünyasını yansıtır, ona göre.

Bu yargıyı ya da kitapta alternatif olarak gösterilen (Karl Marx’ın kendi ortak toplum kuramlarını tanımlamak için kullandığı) “bilimsel sosyalizm” kavramını nasıl değerlendirsek değerlendirelim, bugün tuhaf bir durumla karşı karşıyayız. Her ne kadar klasiklerin çizgisinde kalınsa da günümüzde sol cenahta ütopya kavramına ve ütöpik tasarımlara yönelik hiç de küçümsenemeyecek bir sempati söz konusu. Bir ütopyası, bir “vizyonu” olmayan toplum kuramları ve siyasetler, sol gruplar ve yazarlar tarafından “sisteme hapsolma” suçlamasıyla eleştirilmekte. Buna; sol hareketlere, özellikle de Marksist hareket ve kuramlara yönelik olarak ana akım medyada ve siyasette dile getirilen “ütöpik fikirler bunlar” küfürleri de eklenince, garip bir manzara çıkıyor ortaya. Ve şu soru, anlaşılır nedenlerle hepimizin kafasını kurcalıyor: “Biz şimdi ütopyadan yana mıyız, ütopyaya karşı mıyız?”

Bu, gerçekten de zor bir soru. Ütopyaların, bir karşı dünya kurgulayarak, topluma eleştirel bir ayna tutma işlevinden söz ettim. Bu, eleştirel söylemlerin hatırı sayılır bölümü tarafından yerine getirilen bir işlev:

tasarlanabilen bir gelecekte yola çıkarak bugünü anlamak ve yargılamak. Beri yandan, yine yukarıda değindiğim gibi, kendi çağı ve yaşam koşulları ütopyalara bir anlamda “bilinçdışı” yoluyla sızıyor hep. Yani, geleceği anlatırken, aslında farkında olmadan bugünden söz ediyoruz. Bir de tabii, kendi tarih felsefesini doğrulamak için geleceğin nasıl olacağını ve olması gerektiğini “tarihsel yasa” olarak göstermeye çalışan bir boyutu var “bilimsel sosyalizmin”. Üzerinde düşünülmesi gereken sorular doğuruyor bu noktalar.

Alman kökenli ABD’li siyaset kuramcısı Hannah Arendt’in sözleriyle belirtmek istiyorum:

“Dünyanın gidişatı yalnızca, yeni doğanların kendiliğindenliğini, yeni bir şeye başlayabilme hakkını ellerinden almak pahasına determinist anlamda belirlenebilir ve öngörülebilir.”

Ekim 2020

Teoride ve Pratikte Emperyalizm

1974'te "Kıbrıs Barış Harekâtı" isimli savaş başladığında, ben çocuklukla ergenlik arasında seyreden kendi savaşımla meşguldüm. Aşırı sıcak bir temmuz olmuştu o yıl, aklımda öyle kalmış. Mahallenin "abilerinden" biri, ana caddemizin üstüne beyaz badana boyasıyla "Kahrolsun Yunan emperyalizmi" yazıyordu, havaya aldırmadan. Biz yeni yetmeler başına üşüşmüş, pek de bir şey anlamadan, meselenin anlam ve öneminden kendimize pay çıkarmaya çalışıyorduk.

Bir ara boya kutusunu elime tutuşturuverdi o abi. "Tut bakalım şunu da bir katkın olsun vatanına!" diye de azarladı. Ben bu özel konuma nail olduğuma mı sevineyim, yoksa ayak işlerine layık görüldüğüme mi bozulayım, pek bilemeden soruverdim: "Emperyalizm ne demek, abi?" Cevabını hiç unutmuyorum. "Senin ülkeni elinden almaya uğraşan, senin kadınlarına tecavüz eden yabancı düşmandır emperyalizm!"

Kıbrıs'ın benim ülkem olmadığını, "benim kadınlarım" adı verilen insanlara tecavüz edenlerin hemen hepsininse bizzat benim ülkemde doğup büyüdüğünü, hatta çoğunun o kadınların kendi ailelerinin üyesi olduğunu birkaç yıl sonra fark ettiğimde, artık ben ve yaşıtlarım ellerimizdeki boya kutularına daldırdığımız fırçalarla "Kahrolsun faşizm" yazmaktaydık sokak duvarlarına. Gelgelelim yoldaşlarımızın büyük (ezici) kesimi için temel mesele hâlâ emperyalizmdi.

Belki "Yunan" değildi bu kesim için ana düşman (Yunanlılar, meyhane akşamlarında rakıya meze niyetine kardeşimiz oluvermişlerdi o arada). Amerika çok daha ciddi bir tehlikeydi sosyalizmin karşısında. Gizli servisiyle, kültürel hegemonyasıyla, ordusu ve jeopolitik stratejileriyle solun temel düşmanı hâline gelmişti ABD, 1960'lı yıllardan itibaren. Öyle ya, 1968'in Türkiye ayağı, 6. Filo'yu "denize dökme" (bu denize dökme metaforunu pek sever ulusalcı dil) eylemiyle ilk zirvesini yapmıştı. İşin içinde "bizim kadınlarımız" da vardı üstelik. Amerikalı denizcilerin "bizim" fahiselerimizi kiralamaları, gençlerin haysiyetini çok bozmuştu çünkü.

Dediğim gibi; sonraki yıllarda da hem sağ hem de sol gruplar, emperyalist güçleri Türkiye'deki her kötülüğün temel sebebi ve sorumlusu, dolayısıyla da ulusun en azılı düşmanları olarak gördüler. Türkiyeli düşmanlar, bunların sadece işbirlikçisi konumundaydılar. Yani emperyalist güçler olmadan hiçbir ehemmiyetleri yoktu. Böylece; Nikolay Buharin, Vladimir Lenin ve Rosa Luxemburg gibi Marksist teorisyenlerin bilimsellik çabasıyla araştırıp, kapitalizmin bir safhası olarak ayrıntılı (ve kısmen de

birbirleriyle çelişkili) biçimde işledikleri emperyalizm mefhumu, “yurdu-muza vatanımıza göz dikmiş dış güçler” indirgemesiyle algılanır oldu.

Aslında Ahmet Mithat’ın 1875’te yayımlanan *Felâatun Bey ve Râkım Efendi* romanında konu edilen ve Tanzimat’tan beri aydınların yakasını “Hangi kültür?” tartışmalarıyla hiç bırakmamış olan “Doğu/Batı meselesi”, siyasal ve ekonomik anlamda da emperyalizm meselesiyle bütünleşti. Böylelikle emperyalistler de “Batı” oluverdi, başka deyişle “medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar”. Durum bugün de pek farklı değil. Emperyalist dış güçlere Rusya ve biraz da Japonya eklendi aradan geçen zaman içinde, hepsi bu.

Bir tek emperyalizm için geçerli değil bu yazdıklarım. Türkiye’de sol hareketler, siyaset felsefesi ile adına zarif tabiriyle “ilginç” diyebileceğim bir ilişki sürdürür oldum olası. Mesela “Teori pratiğin kılavuzudur” diye bir anlayış hakimdir bizim cenahta. 1970’li yıllarda bu cümle hadis gibi zikredilirdi. “Teoride ve pratikte bu böyledir!” denirdi ardından da. Diğer taraftan tartışma anlaşılmaması zor ve çetrefilli bir noktaya vardığında, “Bunlar teori, arkadaşım; işin sınıfsal boyutu nerede?” diye bir tepki gelirdi genelde. Hele klasikleri eleştirel okuma ve yorumlama hedefli her çaba, “laf ebeliği”, “burjuva düşüncesi”, “ideolojik sapma” gibi pek de sevimli olmayan tanımlara maruz kalırdı.

Dolayısıyla teori, birkaç “temel ilkenin” üstüne kulaktan duyma özlü sözlerin eklenmesiyle oluşan ve her hareketin kendi siyasetini doğrulama işlevi yüklediği dogmatik yapılara verilen ad olarak kaldı. Bugün de pek farklı değil durum. Belki bunları bu biçimde tartışan kesim biraz küçüldü ama teoriye yüklenen işlev hâlâ aynı.

Kuşkusuz; toplumun yapısı, tarihi, eğitim geleneği, aydınların o gele-nekteki toplumsal konumu, akademik cemaatin kendini algılayışı gibi unsurlar, önemli rol oynuyor bunda. Başka nedenler de var elbet; dinin düşünceye etkisi, feodal iktidar ilişkilerinin sol hareketlere yansıma biçimi vesaire gibi... Tabii bu listeye, teorinin kendi “açık” ya da “kapalı” yapısını da bir etken olarak eklemek gerekir.

1970’li yıllarda ayrıca ciddi bir sorunumuz vardı Türkiyeli solcular olarak. Marksist literatürü bir tarafa bırakın, bizzat Marx ve Engels’in en önemli yazıları bile ya henüz hiç çevrilmemişti ya da anlaşılması çok zor çeviriler olarak dolaşımdaydılar. Sonradan Perry Anderson’un “Batı Marksizmi” üstüne kitabıyla ya da Louis Althusser çevirileriyle “bize gelen” yeni teorik yorum ve yaklaşımlarla tanışmak için, mutlaka İngilizce, Almanca veya Fransızca bilmek gerekiyordu. Hem de esaslı biçimde. O

isimleri duymuş olmak, dolayısıyla çıkan çevirilere ilgi duyup, onları okumak için dahi gerekliydi yabancı dil bilgisi.

Bugün durum farklı. Türkçe okunabilecek çok daha geniş bir siyasal literatür duruyor önümüzde (bazılarının çevirileri yine pek ahım şahım olmasa da). Ayrıca yabancı dil bilen, bu metinleri orijinal dilinde okuyabilenlerin sayısı çok daha yüksek. Bir yandan da akademik çerçevede sürdürülen tartışmalar, yayımlanan makale ve kitaplar, o yıllarla kıyaslanamayacak nicelik ve nitelikte.

Eskiden Marx, Engels, Lenin, Stalin (Troçki'yi bir tek Troçkistler zikrederdi), Mao, Enver Hoca ya da Mahir'in "dediği gibi" çizgisinde yürütülen "teori tartışmaları", günümüzde Hegel, Spinoza, Žižek, Rancière, Butler veya Badiou olmadan işlemiyor artık. Hatta son günlerde bir sosyoloji doktorası gibi tartışılmakta olan şu Netflix dizisi "Bir Başkadır" üstüne yazılan yorumlarda bile alıntılıandı bu yeni demirbaş yazarlar.

İsimler yeni ama işlevleri değişmedi. Düşmana yönelik cephe ve siyasi pratiğe yönelik navigasyon cihazı görevi yüklenmekte teoriye ve içerdiği isimlere, bugün de... Amacı kendi doktrinini meşru kılmak, dili keskinlik, yapısı dogmatik binalar hâlâ, siyaset teorileri. Üstelik yalnızca "klasik sol" için değil, sözgelimi kimi "post kolonyal" siyasetler için de geçerli böylesi bir teori anlayışı. Zaten Türkiye dışında da durum bu.

Peki teoriyle başka bir ilişki kurmak mümkün değil mi? Bunun için, öncelikle Aristoteles'in yapay teori-pratik ayrımından beslenmeyen, teorinin de bir pratik olduğunu unutmayan bir kavrayış gerekli sanırım. Madem yeri geldi, bir isim de ben vereyim. Mesela, unutulmuş felsefeci Paul Feyerabend bu konuda ufkumuzu genişletebilecek bir yazar bence. Ama adamcağız sınıf savaşı ve yurt-vatan-ulus meselelerine pek girmedeği için, emperyalizmin uşağı filan diye görülmeyecekse tabii...

Aralık 2020

Salgın Toplumunun Üç Ayağı

2020, ardında bir dizi soru, endişe ve özlü söz bırakarak tarihe karıştı. “Bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” kehanetiyle “Güzel bir gelecek için büyük bir şans doğdu” umudu arasında sallanan tespit ve yorumlar eşliğinde uğurlandı bu kısa yıl. “Virüsten al haberi!” dedirtecek kadar anlam yüklendi salgın tarafından belirlenen şu dokuz aylık süreç.

“Neler olacak, neler artık hiç olmayacak, onların yerine neler gelecek?” türü müneccim soruları, bence siyasal önem taşıyan bir başka soruyu da kamufle etti bu arada. “Bu süreçte hangi toplumsal dinamikler açığa çıktı?” sorusunu...

“İnsanoğlunun” iyi ya da kötü karakter özelliklerini; kimin dost, kimin düşman olduğu türünden ifşaatı; “Direnci gücümüz ne noktadaymış, onu neler yaparak yükseltebiliriz?” tarzı “hayat felsefesi” öğütlerini ya da “Bu hastalık bize neler öğretti?” gibi bir boyalı basın zırvallığını kastetmiyorum kesinlikle.

İçinde yaşadığımız toplumlarda bazı belirleyici dinamikler, toplum mecrasının suyunu veren bazı kaynaklar olduğu kanaatindeyim. Bunlardan bazıları, *mega trend* türü, kısa ömürlü ama genel geçer eğilimler; bazıları ise iyice yapısallaşmış, kök salmış “düzenlemeler” ya da “tertibatlar” (*dispozitif* kavramı çoğunlukla böyle çevriliyor). Bir yandan bunlarla sabah akşam içli dışlı olduğumuzdan, diğer yandan da ideolojik söylemlerin parıltısı gözlerimizi kamaştırdığından olacak, “normal” zamanlarda pek de algılanamıyor bu dinamikler. Ama istisna hâli ve pandemi politikası tarafından belirlenen şu dönemde, kanımca toplumun hücrelerine sinmiş üç dinamik göze çarpmaya başladı: *yürütme*, *biyo-iktidar* ve *ulusallık ilkesi*. Yeni olgular değil bunlar kesinlikle; gelgelelim bu yoğunlukta toplumsal etkenler olmaları, yine de ilginç geliyor bana. Biraz daha yakından bakalım salgın toplumunun bu üç ayağına.

Fransız tarihçi Pierre Rosanvallon, demokrasilerde son otuz yıldır başkanlık sistemine doğru bir kayma eğilimi olduğunu tespit ediyor. Bunun temel nedeni olarak güçler ayrımında *yürütme* ilkesinin *yasama* ve *yargı* ilkelerine göre giderek daha ağır basmasını, dolayısıyla meclisin öneminin hükümete oranla azalmakta oluşunu öne sürüyor. Son yıllarda demokrasi üstüne süregelen bilimsel veya kamusal tartışmalar her ne kadar temsil sorununa odaklansa da asıl nirengi noktasını kavrayabilmek için dikkatimizi temsilden (yürütme organı olarak) hükümete ve yöneten-yönetilen ilişkilerine çevirmemizi öğütüyor Rosanvallon.

Tarihçinin tezi, son on yılda popülist siyaset temelinde otoriter rejimler yapılandırmaya koyulmuş “karizmatik devlet başkanları” olgusunu açıkladığı gibi, salgınla birlikte iyice açığa çıkan bir eğilimi de anlaşılabilir kılıyor. Seçmenler, hükümetlerinden krizi iyi biçimde “menaje etmesini” talep ediyor. Güçlü, işini bilen, dizginleri elinde tutan bir yönetici, yürütmeyi başarıyla üstlendiğinde “iyi hükümet” övgüsüne layık görülüyor. Tüm anketlerde puanlarını yükselterek “tavan yapıyor” böylesi liderler; hatalarına, iç çelişkilerine ve çoğunlukla anti-demokratik yaptırımlar uygulamalarına rağmen (ya da tam da bu nedenle!).

Bu süreçte temsil mekanizmasının, özellikle de meclisin ve yasama ilkesinin kısmen ya da tümüyle devre dışı bırakılmasına rıza gösteriyor seçmenler. İyi bir “kriz menajerliği”, iyi işleyen bir demokrasiye, yani halkın “kendi egemenliği” sisteminin işlemesine tercih ediliyor aynı halk (*demos*) tarafından. Bu eğilim, özellikle olağanüstü hâl çerçevesinde görünür olsa bile, “normal” zamanlarda da alttan alta gizli yatağında akan ve demokrasinin temellerini gitgide çürüten bir tehlike aslında.

Anmak istediğim ikinci dinamik, *biyo-iktidar* kavramında şekil buluyor. Kavramı geliştiren Fransız düşünür Michel Foucault’ya göre, yaşamı temel alan bu “iktidar teknolojisinin” iki ayağı var: bir taraftan genel nüfusla bağlantılı bilgi ve stratejiler (halk sağlığı, doğum-ölüm oranlarının dengelenmesi vs.), diğer taraftan da bireysel yaşam (beden sağlığı, cinsellik vs.). Eski çağlarda egemenin “öldürtme veya hayatta bırakma” hakkı varken, bu yeni iktidar teknolojisiyle birlikte bunun tam tersinin ilke hâline geldiğini savunuyor düşünür. Yani devletin ve hükümetlerin görevi, bireyleri ve nüfusu “yaşatmak veya ölümüne izin vermek”. Foucault, böylelikle biyolojik anlamda yaşamın politikaya sokulduğunu söylüyor:

“Egemen iktidarın simgelediği eski öldürme gücü, yerini artık titizlikle bedenlerin yönetimine ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesine bırakır. Klasik çağ boyunca hızla farklı disiplinler –dil, okullar, kolejler, kışlalar, atölyeler– gelişir ve aynı zamanda siyasal pratikler ve iktisadi gözlemler alanında doğurganlık, uzun yaşama, kamu sağlığı, konut, göç sorunları belirir; yani bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sayıda tekniğin pıtrak gibi bitmesine tanık olunur. Böylece bir ‘biyo-iktidar’ çağı başlar.” *

.....
* Michel Foucault: Cinselliğin Tarihi. Ayrıntı Yayınları 2007 (Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver), S. 103.

Pandemi ve ona eşlik eden istisna hâli, biyo-iktidarın yalnızca hükümet politikalarında değil, tüm toplumsal yaşamda ne derece yerleşik bir temel “tertibat” olduğunu da sergiliyor kanımca.

Gelelim üçüncü dinamiğe, siyasal tahlillerimizde baş köşeyi tutan *ulusallık ilkesine*. Bu da en az biyo-politik kadar köklenmiş, tertibat işlevi gören bir dinamik. Her ne kadar, küreselleşme sürecinde ulusların anlamını kaybettiği iddiaları 1980’li yıllardan beri ortaya atılıyor olsa da... Salgın esnasında gördük ki, bugün tam anlamıyla bir “paradigma” (örnek dizi) konumunda ulusallık. Covid-19 hastalığının tanımlandığı andan itibaren, böylesine küresel bir olgu, derhal ulusal çerçevelerde algılanmaya ve tüm önlemler de ulusal sınırlar dahilinde uygulanmaya başladı. Halbuki (özellikle de ilk haftalarda) ulusal değil, bölgesel bir zeminde oluşmaktaydı salgın.

Buna rağmen, ilk önlem olarak sınırlar kapatıldı, ardından öteki ulus-devletlerin enfeksiyon, yoğun bakım vakası ve ölü sayısının ne kadar yüksek, “bizim” sayılarımızın ise ne kadar da “makul çerçevede” seyretmekte olduğu genel söylem oluverdi. Avusturya polisi, ilk “lockdown” esnasında sokakta devriye gezerken, araba hoparlörlerinden “I am from Austria” şarkısını yayarak, halka “ulusal moral vermeye” çalıştı. Yine Avusturya’nın başbakanı Sebastian Kurz ve bazı bakanları, sonbaharda astronomik biçimde yükselen hasta sayısını “tatilini vatanında geçirip geri gelen” göçmenlere bağladı medyada. Aşı programlarının hazırlanmasında da (hatta AB ülkeleri arasında bile) büyük ulusal farklar olduğu gözleniyor bu günlerde...

Yürütmenin üstünlüğü, biyo-iktidara dayalı politikalar ve ulusallık ilkesinin egemenliği: bu üç dinamik, salgın sürecinde gün ışığına çıktı. Günümüzdeki siyasal ve toplumsal gelişmeleri anlamak için, bu üç dinamik arasındaki ilişkiyi yakından incelemek gerekiyor, kanımca. Küresel düzeyde seyreden sağa kayma olgusunu açıklayacak formülün, bu ilişkide saklı olduğunu düşünüyorum. Geçenlerde Washington’da ABD meclisine saldıran sağcı gruhun söylem ve eylemlerine baktığımızda, o formülün canlı hâli çıplak gözle de seçilebiliyor galiba.

Ocak 2021

Çağrışimli Yazı

Veciz cümlelerin, atasözlerinin ve hatta fıkraların eğitimin temelini teşkil ettiği bir coğrafyada büyüdük biz. Bunun bir izdüşümünü bugün sosyal medyada görmek mümkün. Mesela Facebook; Neyzen Tevfik, Can Yücel ve tabii Mustafa Kemal'in anlamlı sözlerinin güzel resimler veya hoş boyalı duvarlar önünde sergilendiği bir mesire yeri gibi. Bu minvalde en iyi reytingi ise her daim Nasreddin Hocamız yapmıştır mamafih.

Ben ilkokul birden lise son sınıfa kadar ağırlıkla, kerata Nasreddin'in hazırcı cevap vecizeleriyle beslendim. "Eee, ya tutarsa?" ile "Ye kürküm, ye!" arasına hayatın anlamını, insan-doğa ilişkilerini, nereden geldik nereye gidiyoruz sorularını, hatta biraz da (tamamen tali hasar mahiyetinde) otoriteye boyun eğmeme gibi suç unsurlarını sığdırmayı beceren bir müfredat eğitti beni ve yaşıtlarımı.

Aslında aynı anlatı geleneğinin bir başka ögesi de işte böylesi girizgâhlardır o vecize ve atasözü kültüründe. Lakırdıyı dolandırır, dolaştırır, alakasız bir yerlere getirirsiniz; bilahare "Ne hoş sohbet insanmış, maşallah!" ihsan ve iltifatlarıyla mutmain edilirsiniz.

Velhasıl Nasreddin'e sormuşlar, "Hoca, eskimiş ayları ne yaparlar?" diye. O da "Kırıp kırıp yıldız yaparlar," demiş. Bu yazının girizgâhı da bu olsun...

Oldum olası sorarım kendime, eskimiş diktatörleri ne yaparlar, diye. Bu sorunun bana Nasreddin Hoca'nın cevabını hatırlatması, kesinlikle ay-yıldız çağrışımından değil, inanın! Hatta ve hatta, diktatörlerin birçoğunun rütbeli askerlikle, dolayısıyla da omuz yıldızlarıyla olan öz yaşamsal bağlantıları dahi aklıma geldiyse, namerdim. (Bu arada, hayatta en çok sevdiğim şiirlerden birinin, ki şairi haliyle yine Can Yücel'dir, bir kıtası da bu yıldız meselesine bağlanır: *düdük çalar hırsızlanmış polisler / ben korkudan üstlerime işerdim / üç yıldızlı bir albaydı gökyüzü / karşısında önüm açık gezerdim.*)

Her neyse, gerçekten de eski diktatörleri ne yaparlar? Benim aklıma bir hayli edebi, handiyse romantik bir tablo yerleşir hep, bu soruyu kendime yönelttiğimde. Bir yer tasarlarım, hayalî bir yer (haydaa, bu defa da Orhan Veli çöktü üstüme: *Bir yer var, biliyorum, vesaire*). Bir tür huzur evi gelir gözümün önüne, hiç huzur sunmayan. Aslında biraz da cehennem tasavvurlarımızı hatırlatan. Aşırı sıcak, karanlık, pis kokan, bakıcıların soğuk suratlı, yatakların dikenli olduğu bir "Cehennemlik Emekli Diktatörler Huzursuzluk Evi".

Günde iki saat filan küfür yer mesela evin sakinleri. Doğrudan yüzlerine edilir küfür. İki-üç saati “eğitime” ayrılmıştır günün. İşkence ettirdikleri, polis denetiminde “kaybettirdikleri” ya da doğrudan infazla öldürtmüş oldukları insanların resimleri, gündelik hayatta çekilmiş videoları, ses kayıtları filan izlettirilir o sürede diktatör eskilerine. Öteki tarafta kalmış memleket nüfusunun, yani “milletlerinin”, onların yokluğunda ne derece mutlu oldukları yine görsel malzeme aracılığıyla iletilir evin ahali-sine. Derken saatler süren koşu, idman, ev işleri, mıntıka temizliği... Neyse, bu tip şeyler işte... Hayalimin oyununa kapılıp, işi ben de işkenceye çevirmeden, keseyim burada “diktatörlere adalet tedavisi” programını.

Maalesef böyle yürümüyor tabii bu işler. Hayat çok adaletsiz. Arabeske kaçmadan da fark ediyor, biliyoruz bu acı gerçeği.

Gerçekçi biçimde bir daha sorayım o hâlde: Eski diktatörleri ne yaparlar? Yıldız yapacak değiller ya, a canım; banka hesaplarına kolayca ulaşabilecekleri ama soydukları halkın kendilerine pek de kolayca ulaşamayacağı bir sürgün mekânında, mesela iklimi ılıcak bir adada, güzelce kızığa çekerler. Kimseye bir yararları olduğundan ya da ileride olabileceğinden filan değil; öncelikle, ortaya ibretlik vaziyetler çıkmasın diye. O eski omuzu yıldızlıları kırıp da rütbesiz mahkûm yapsalar misal, mahpus avlusunda sekiz yüz çift nefret dolu gözün yayılım ateşi altında, emekliliği de olmayan müebbet bir hayata gark etseler... Bir daha hiçbir çiçeği burnunda despotun, zorbanın, tiranın hükmetmeye hevesi mi kalır o vakit? Birinin yakasına yapışsa adalet, ötekiler korkudan sürekli kapalı yaka gezmez mi? Diktatörlük, kârlı bir iş olmaktan çıkıverir.

Ha, evet, hiç yararı da olmaz değil bazen, kızıpiyos diktatör eskilerinin. Diyelim, yeni yerleştirilmiş müktedirler pek de dişe dokunur bir fayda getirmediler “büyüklerine” ve sponsorlarına. Hatta cuşuhuruşa kapılıp, ba-yağı kendi başlarına buyruklu filan taslamaya kalktılar. İşbu hâlde, rezil ya da kötü, tiridi çıkmış ya da şuuru kapalı, mumya ya da fosil, hiç düşünmeden eski diktatörler yeniden tedavüle sokulabilirler. Veya hâldeki hükümete baskı yapmak için bir fantoma vazifesi görebilirler. Falan filan.

Gerçi insanlığa karşı suç işlediği tespit edilen, örneğin savaş suçlusu reislerin, yaka paça tutulup demir parmaklar ardında tatile çıkarıldığı da olmuyor değil zaman zaman. Ama çoğunlukla gücünü yitirmiş, kendine bile pek faydası dokunamayacağı kesinleşmiş şahsiyetler için geçerli bu. Zaten o da kırk yıldır bir.

Aslında çok ciddi ve ağır bir konu bu, böyle eğlendiğime bakmayın siz. “Göze göz, dişe diş!” ahlaki savunucusu değilim ben. Çok yufka yürekli-

yimdir, tersine. Saddam gibi bir seri katilin idamını bile izlemeye dayanamıştı ruhum. Ama bu güçsüzlük duygusu, bu elinden hiçbir şeyin gelmediğinin bilinci, bu adaletsizliğin farkındalığı... Uykularımı kaçıran bir ruh hâli bu. Üstelik despotlarla, yani acımasızlığı, ahlaksızlığı, kötülüğü zaten ayyuka çıkmış (belki de tam bu nedenle hükmedebilen) yaratıklarla bitmiyor mesele.

Yaşlandıkça, acı tecrübelerimin niceliği ve niteliği arttıkça, kendime başka bir soru daha sorar oldum: Hukuk devletinin kuralları doğrultusunda seçilmiş ve ona göre davrandığını söyleyen, demokrasiden ve özgürlükten yana olduğunu her fırsatta bildiren ama bunun tam tersi bir siyasetin peşinden giden politikacılara adalet nasıl uygulanabilir? Eğer ki bu siyasetçi, sözelimi “Sınırlarımızı kapalı tutacağız, önce kendi milletimiz!” sloganlarıyla, iltica arayan binlerce insanın ölümüne veya insanlık onuruyla bağdaşmayacak bir yaşama mücadelesi vermesine neden oluyorsa... Ya da yine aynı şiarla, işkence, tecavüz ve ağır hapis cezalarından kaçarak ülkesine sığınmış insanları sınır dışına sürüyorsa... Azınlıkların haklarını çiğneyip, onların “kültür farkı”, “uyum sağlama isteksizliği” ve saire lafızlarla her türlü ayrımcılığa hedef gösterilmesini siyasetin merkezine yerleştiriyorsa... Pandemi döneminde uyguladığı politikayla bir grup “girişimciye” her türlü ayrıcalığı sunup, diğer yandan binlerce insanın işinden, evinden olmasına yol açıyorsa... Yolsuzluk ve rüşvet düzenini sağlamlaştırıyorsa...

Hangi adalet bu siyasetçileri yargılayacak? Ne zaman? Bugüne kadar kaç tanesi yargılandı? Her şeyden önce: Herhangi ağır politik sonuçlarla, bir siyasi hesaplaşmayla karşılaştı mı hiç böylesi politikacılar? Yüksek maaşlarla emekliye ayrılıp, birkaç baskı yapacak anılarını yazarak, siyaset hakkında sunumlar vererek, medyada haklarında düzülen övgü kupürlerini arşivleyerek, devlet hediyesi mezarlarına gidene kadarki zamanı saygın insan pozlarında geçirmeye koyuldu bugüne dek hemen hepsi. Kimseye hesap filan vermeden.

Bak, şimdi yine aklıma bir Nasreddin Hoca fıkrası geldi. Hoca, ölünce baş aşağı gömülmek istediğini söylemiş bir gün karısına. “Niye, bey?” diye sormuş karısı. “E, yarın kıyamet koparsa her şey tersine dönecek. Ben de o vakit yine düz kalkarım ayağa,” demiş. Neden yaşadığımız toplumlarda adaletin işlevişini çağırıştırdı bana şimdi bu vecize?

Şubat 2021

Yıldızlı Masal

12 Eylül darbesinden altı ay sonra, Mart 1981’de İstanbul’u terk edip Viyana’ya yerleştim. Geldikten birkaç hafta sonra da burada yirminci yaş günümü kutladım. Aradan 40 yıl geçmiş. Hâlâ cevabını bilemediğim bir soru var bunca zamandır: Orada kalmış olsaydım, acaba her şey nasıl olurdu? Daha Viyana’daki ilk aylarımda bir metin yazmıştım, bir tür “mensur şiir”. Bizim hüznü kuşağımızın düzyazı destanı. Galiba, 40 yıldır kendime sormaktan vazgeçemediğim sorunun cevabı da bu yaşanmış metnin içinde saklı. Biraz uzun olmasına rağmen, affınıza sığınarak buraya bırakıyorum bu nedenle.

Uzağa değil usta, öteye, hep öteye gitti.

Yalnızlığı ondandır.[...]

*Yalnızlık paylaşılmaz
paylaşılsa yalnızlık olmaz.*

Özdemir Asaf

Gözleri ve boğazları toz toprak içinde geldiler.

Hiçbir güneş tarafından ısıtılamayan koyu bir düzensizlikleri vardı. Sabahlara kadar ağlamalardan geldiler, mendillerini atıp. En zifiri gecelere en olmadık fenerler yakmaktı niyetleri. Bütün bahçelerini susuz bırakıp geldiler. Yalnız kalmaya korkuları, nedense kara öksürükleri vardı.

Gözleri ve boğazları toz toprak içinde geldiler.

Yarım kalmış hikâyeleri, kim bilir aile albümleri vardı. Bütün anılarını döküp geldiler. Yine de gözleri ve boğazları toz toprak kokuyordu.

“Bu evler burada mı dururdu? Ne tuhaf, hiç arka sokağa girmemiştım.”

Sabahlara kadar izmaritleri ekleyip birbirine, gözlerinin ışığını cümlelere akıttılar. Kelimelere. Duvarlarda (kireçtir, sürekli demde duran çay buğusunun koku ve rengi karışmıştır) korkularının imzaları. Daha masum, daha birleştirici dilekler bilmez tarih. Korkarlar ve öfkelerini zincirlere bağlarlar. Zayıflıklarına göz yaşlarını katık ederler. İçlerinde büyütürler.

“Bütün bu sıvalar nereden geldi? Ne tuhaf, hiç arka sokağa girmemiştım.”

Yarı aç kalktılar ortaklaşa kahvaltılarından. Konuşmaya korktular. Ağıtlar yaktılar. Bütün iktidarlarını devirmeye meyilliydiler. Ekmeklerine margarin sürdüler.

Arka sokakta güvercinleri tanıdılar. Güvercin sessizliğini.

“Kendinize cehennem fermanları daktilo ediyorsunuz,” diye bağırdı yordu koro, “siz artık şeytanın günah arabaları oldunuz!”

Duymazdan geldiler. Gözlerinde bir kıvılcım. Biz anıt olacağız, diyen. O zaman ağlayacaksınız! Biz insanlara en güzel hafta sonlarını ve en uzun balık oltalarını hazırlamaya çalışıyoruz. Kendimizi bilmiyoruz biz. Unuttuk. Başkaldırmayı ve çürümemeyi öğretiyoruz. Bize öğretilmeyi öğretiyoruz. Böyle düşündüler ve kara bıyıklarını ve kara saçlarını saldılar. Kendilerini unuttular.

Önce arka sokaktı. Güvercinleriyle, yorgun kokuları ve sıvalarıyla. Derken çılgılı tanıldılar. Onlara yeni adalar gösterdi çılgılık. İnsansız, vahşi. Gemilerle insan taşıdılar adalara. Tufandan korkan ne varsa taşıdılar. Sonra tufana karşı bir hançer buldular. Hançerin yassı yanını gösterip, biz buradayız, diye bağıryorlardı kasırgaya. Kasırğa tufan olunca, çevriliyordu hançer. Yel oluyordu tufan.

Bu böyle ne kadar sürüp gitti? Yorgunluğu mu tanıldılar, fermanlarını mı koyu kalemle yazdılar. Bulutlu sabahlarda içlerini ısıtan, toza toprağa karşı en iyi çare dedikleri sözler, silinmez buyruklar oldu. Hava dönünce. Eskiden, geldikleri zamanlarda, yeni buldukları için sarıldıkları bütün giysiler ateş oldu, tenlerini yaktı. Ve yenildiler.

Kendilerine ve tufana yenildiler.

Küfrederek yenildiler. Kime yenildiklerini bilemeyecek kadar yeniktiler.

“Seni dün gece seyrettim bütün. Güya bembeyaz ellerin varmış. Yüzümün çizgilerini elliyormuşsun, kana kana. Yüzüm de böyle parça parça değilmiş daha.

Bir acı duyuyorum sırtımda. Gelinciklermiş, tomurcuk veriyorlar. Bembeyaz ellerinle dokunuyormuşsun bana. Sırtım böyle alaca kaftan değilmiş güya.

Derken şark işi bir halı olmuş taban. Uçuveriyoruz, meridyenler göğüs hizasında. Seni seyrettim işte dün bütün gece. Parmak uçlarımla ampulleri yakarlarken uyandım. Ağlayan ben değilim ki, gözlerim.”

En büyük acılar bile andır. Geçer. Yıllar bile sürse. Geçtiler. Bir başlarına kalmışlardı. Yorgun: yaşamaya ve ölmeye. Son cesaretlerini toplayıp karar verdiler. Tanrılara gidilecek. Nefret edilen, küfürlerinin nesnesi, uyuşuk ve uyuşturucu tanrılara. Tanrıların dağına vardıklarında, önderleri söz aldı:

“Ey kutsallığına aşağıda yalancı şahitler arayan, düşkünlerin ak gün dostları! Uzatın kafalarınızı. Kalles sığırmaçlar; bu dünyayı böyle yaptık, böyle yaşayın, demek ki cevabınız. Madem bu dünyada bize yer yok, o zaman bize başkasını yaratın.”

Utanarak kafalarını uzattı tanrılar.

“Söylemiştik size,” dediler, “ırmaklar deltalarından denize dökülür, ısıtmayan güneş pranga mahkûmudur. Satılmış elmanın kurdu satıcıdan mı sorulurmuş? Bari bize acıyın, siz hangi tanrının kulusunuz!”

Öfkeli korosu bir ağızdan bağırdı:

“Altı gün uğraşın, ah alçaklar, ne insanlar yaratmışsınız ki, ölü doğmuşlar topraklarına. Bütün karınlar birbirine gebe, bütün zulümler birbiriyle kafiyeli. Bırakın şu on dört nesle gevelettiğiniz gevezelikleri de bir dünya yaratın bize!”

“Kendinize cehennem fermanları yazdınız siz,” dedi tanrılar.

“Bir dünya yaratın bize!”

Teslim oldu tanrılar. “Bir gemi yapın kendinize, madem ki size tufan. Arayın, bulun kendinize göre bir dünya. Ama bizi unutun! Gülerken de ağlarken de. Gidin geminizle yıldızlara ve aylara. Bizi unutun! Yardımın dostu zulümdür. Unutun bizi!”

Unuttular. Unutulmamayı isteyenler kendileriydi de ondan. Bir gemi yaptılar. Göğün muslukları açıldı. Kırk gün kırk gece döküldü yağmur. Gemileri, çoğalan suda yükseldi. Dağları ve ve göğü aştı. Yıldızlara çıktı.

Ayın nuru, ödünç alınmış bir angaryaymış meğer. Önder bildiğin güneş, hiyerarşide bir kibrit alevi. Güneş meselli bütün şiirleri tükendi. Gözleri köstebek gözü. Samanyolunun yolunu buldular, bodur bir ayağa soraarak. Derken bir yıldız. Işığı az, kimsesiz. Demir attılar.

OLUMSUZ: Bula bula bu tekerleği mi bulduk? Medeniyet dediğin otuz iki dişli bir uğraş!

AÇIK SÖZLÜ: Ne yalan söylemeli, keşke güneşe gitseydik. Sırtımızda dünyanın yükü.

HOŞNUTSUZ: Tarih öncesi burada. Çuvallarımızı yüklenip, dönelim.

TOPARLAYICI: Dünya bize dikenli tel artık. Tarihin çarkları Demokles’in kılıcı. Kaybedenler dönemezler. Zincirler bulalım kendimize, yepyeni hal-kalar.

YİNE DE: Karşıtına dönüşebilecek bir şey bile yok burada.

CESARET ALARAK: Cennetin saydam elmaları. Havasına suyuna ısınmadım şu zamansızlığın.

BELAGAT: Peki, tutun ki döndük tarihe. Döndük zamana. Küreksiz sandalcı ne yapar? Azgın okyanusun ufkuna elleriyle mi varsın? Bizim kaybettiğimiz silahlarımız, bakın ellerinize.

HAK VEREREK: Dönmek değil çare. Yok edelim tarih öncesini!

KALICI KORO: Yok edelim öncesini tarihin!

ÖNDERCE: Zaman yapalım. Anlam yapalım. Zincirler bulalım kendimize. Kaybetmeye.

KORO: Kaybetmeye zincirler bulalım.

ANLAŞMA

Zamanı yaptılar. İşleri böldüler. Tarihi yazmaya giriştiler. İnsansız bir tarihti bu. Sıkılmaya başladılar. Güzel gözleri vardı. Hepsi tepegöz şimdi. Zaman ve anlam yapmaktan vazgeçerek dünyaya baktılar:

*mekanik insanlar
ölü sevgiler
kulaklarında unutulmuş küpeler
binlerce basılı kağıt
ter içinde eller ve kollar
baytarlar ve atlar
sayın bayım evet müdürüm sepet efendimler
ozanlar seyre dalmışlar renkli iç dünyalarını
sokak aralarında anlamadan
çocuklar
örtmenim ötesi kocaman elli adamların
kocaman mekanik silahlarına bakıyorlar
güneşin görevi ne, ısıtıyor elbette
keçi inatlı bir her gün
sokak tükürükleri
ev buğuları
renksiz kokular ve tersleri
nikahlar ve ölü güvercinler
ekmekler ve paralar
şarkılar, çok şarkılar
şarkı olmuş insanlar
mekanik insanlar.*

Bütün ekmekler dolaplarında küflendi. Bütün şarkıların notaları trafik faciaları. Üzümler şarap, derken sirke oldular bağlarında. Ne güzel gözleri vardı, hepsi amadır şimdi. Ceplerinde dünyanın tozu kalmıştı. Böylece soldu bakımlı çiçekler gözden ırak. Ne güzeldi gözleri, hepsi geceler şimdi.

“Madem öyle, küçük yaşarsız biz de. Hayalimizde sırçadan bir Petrograd’ı her gün yeniden yıkarız.”

Dediler ve kaldılar. Bazıları.

“Tufan dindi. Dünya yeşerdi. Bizimse gözlerimiz köreldi. Bu yıldızın ışığı yok!”

Dediler ve gittiler. Çoğu. Köhne gemilerini Zümrüdüanka tepelerinden alıp, gittiler.

“Sen bilmezsin yaylaların uğultulu tuzluluğunu. Bir soğan kırarsın dünyaya karşı. Göremiyorum. Eteklerinde papatyalar olur sonra. Ve gömleğinde. Kuzeyde ağzınla kuş tutarsın. Göremiyorum. Elma tadındadır dağlar. Gözlerin nerede, göremiyorum. En iyisi köprüyü anlatmak, bilmiyor değilseniz de. Bir balık ayıklarsın günlerin içine. Günü göremiyorum. Dubalara yaşlarını sorarsın. Halatları gösterirler. Gözlerimiz yok, göremiyorum!”

İğdiş olmuş hücreleriyle dünyaya indiler. Körelmiş hayalleri, çifte kavrulmuş elleri, nedense yavan dilleri vardı. Toprağı yokladılar. Elele tutuştular. Korkularını birleştirmeye. Yeniden başlamaya. Büyük yaşamaya. Bir daha terk etmemeye. Onlar, yeniden gelenlerdi. Gözleri ve boğazları toz toprakla doldu.

Küçük yaşarsız diyenler, yıldızda kalanlar. Bir avuç yorgun insan. Uykuya yattılar. Uykularında dünyayı gördüler. Dünyaya inenleri. Dünyayı tıpkı gerçek gibi gördüler, gerçeği rüyalarında gördüler:

*epey zaman geçmişti
dünyadaki arkadaşlarında bir telaş
pür telaş
bazıları, arkalarında bir sürü insan,
tufanın ardında bıraktığı sel yataklarına koşturuyor,
arkalarındakilere yüksek sesle ve ezberlenmiş dille bir şeyler anlatıyor,
oradan arka sokaklara, ölü güvercinlere, derken çılgık adalarına,
şimdi boş duran, bakımsız açık hava müzeleri, onları da temiz temiz
açıklayıp, meydanların tarihini anlatmaya girişiyorlar; arkalarındaki
insanlar gezgin bakışlı, gülümsüyorlar, fotoğraf çekip, meydanları ve
arka sokakları ve tünelleri evlerine götürüyorlar, uzak ülkelere*

*dünyaya inenler, yeniden peşlerine takıp bu gezginleri, satın almanın
ve sahip olmanın ve kazanmak için sahip olmanın ve tersinin önemini
satın alarak ve aldırarak anlatıyorlar
kendilerine ve gezginlere ve öteki insanlara
ve yıldızda bıraktıkları vicdanlarına
bir kısmı dünyaya inenlerin, basılı kağıtlarla uğraşıyorlar
yazıyorlar: kitaplar ve dünya ve insanlar
ve yönetimler ve iktidarlar ve cinsel iktidarsızlıklar
garip ama gerçekler, bilmeceler, zeka oyunları, zeka yaşları
şimdiki zamanın hikâyesi kipinde kaleme alınmış
iyi niyetli, iyi kaderli yazılar
itiraflar, retler, itirazlar, eleştiriler, eleştirinineleştirisinineleştirileri,
gündelik alışkanlıklar, alışılmamış günler, yarınlar
dünler dünler dünler
yıldızda kalmış olanlar ve daha birçok şey üstüne
her şey üstüne
basılı kağıtlar hazırlıyorlardı.*

Yıldızda kalanlar, daha başka şeyler de gördüler rüyalarında. Şaşırdılar filan. Rüyalarına inanamadılar filan. Gördüklerini sözlerle filan tekrarlamak istemediler. Hatırlamak filan.

Yıldızda kalanlar karar verdiler: korku paylaşılmaz. İş bölünmez. Dünyaya artık inilmez. Zaman ve anlam ve tarih yapılmaz. Karar verdiler: kararlar kağıtlara yazılmaz.

Yıldızda kalınmaz. Göçmen insan. Düşüncesi. Kışın dağda, yazın ovada bırakırsan, zincire bağlamış olursun göçmeni. Toz toprak edersin. Yaşarken ölür. Açık gözle kör olur.

Her biri bir gemi inşa etti kendisine sonra. Bozulup yeniden inşa edilebilecek gemiler. Yalnız tufana değil, toza toprağa da dayanıklı gemiler.

Derken yeni uyanmış bir mihriban gerindi. Bebek bebek kokuları oldu.

Ve onlar, yıldızı tek tek terk ettiler.

Mart 2021

Hallaç Online (hallac.org)

Mart 2016 – Ocak 2018

Biz Bize Benzeriz, Siz...

Bugünlerde, ben Viyana’da yaşamaya başlayalı 35 yıl geçmiş olacak. Dile kolay, yarım ömür! Bu sayının önemi, açık tarih düşünce çıkıyor ortaya: Mart 1981. 12 Eylül 1980 darbesinden yarım yıl sonra. Bir sürü genç yaşamın heba olduğu; rejimin cinayet-işkence-hapis üçgeninden kaçabilen insanların, kendilerine yabancı bucaklarda paramparça hayatlar inşa ettiği günler...

Viyana’daki ilk aylarımda, karşıma polis çıktığında kaldırım değiştirme; geceleri yanımdan bir otomobil geçtiğinde durup, acele sokak lambalarının ışığından çekilme; otururken sırtımı pencereye vermeme gibi mecburen edinilmiş alışkanlıklarımı sürdürdüğümü hatırlıyorum. Derken, bir günden ötekine, nereden geldiğini bilmediğim bir güven duygusuyla, bir sürü korkum yok oluvermişti. “Ne güzel,” diye sevinmiştim, “demek böyle bir ülke de varmış bu dünyada; korkusuzca, huzur içinde yaşanabilen, demokrasi ve insan haklarının hüküm sürdüğü bir yer!” Orada yapamadığımızı burada hazır bulmuş olmanın burukluğuna, gündelik yaşamın güvenlilik rehabetinin karıştığı günlerdi. Yaşamlarını yurtdışında sürdüren birçok “78’linin” tanıdığı bir duygu bu, sanırım.

Avusturya’da tanıştığım hemen her (Türkiyeli olmayan) insan, bana Türkiye’de neler olup bittiğini soruyordu o sıra. Ben de kafam bastığı, dilim döndüğü oranda anlatmaya çalışıyordum. Türkiye’nin kendine atfettiği özgünlükleri, özellikle de Kemalizm ve diğer milliyetçi ideolojilerin tarih içinde hem sol hareketlerde hem de darbelerde nasıl şekillendiğini izah ediyordum. Yine o konuşmalardan birinde, Türkiye’nin temel ideolojik sıkıntısı olduğunu düşündüğüm o “yerli yol” inancını açıklamak hedefiyle, Atatürk’ün ünlü sözü “Biz bize benzeriz”i Almancaya çevirdiğimde, konuştuğum Avusturyalı arkadaşım “Yahu, ona benzer bir söz, bizim Viyana lehçesinde de var: Mir san mir (Biz biziz),” deyiverdi. Sanırım, o ana dek çok idealize etmiş olduğum Avusturya’ya eleştirel bir gözle bakmaya, bu konuşmadan sonra başladım. Yerel siyasetle ilgilenmeye de.

Geçen gün, yani o konuşmadan 35 yıl kadar sonra, yine bir buralı dostumla sohbet ediyorduk. Söz, Avusturya’nın iltica arayanlara karşı uygulamaya koyduğu “yerli” önlemlere geldi; özellikle de bazı Balkan ülkelere Avusturya tarafından baskı yapılarak, ya da avanslar verilerek Balkan rotası denen yolun kapatılması konusuna. “Yine bu dünyanın en aşağılık ülkesi olmayı becerdik, hükümetin bu son yaptıklarıyla,” diye hayıflandı Avusturyalı arkadaşım. “Birinci Dünya Savaşı’nı biz çıkardık, İkinci Dünya Savaşı’nı çıkartan adam Avusturya kökenli, Avusturya’nın tek yanlı

politikaları Yugoslavya'daki iç savaşı körükledi, Türkiye'nin zamanında AB'ye girmesini bu ülke engelledi, aşırı sağ partiyi hükümete katarak, AB tarafından kendisine boykot uygulaması yapılmasını beceren tek ülke oldu bu... Şimdi de insanlığın mülteci krizi içinde, yerli çıkarları gözetme aşağılığımız!"

Gerçekten de tuhaf; Avusturya Cumhuriyeti, hep kendine özel bir yol çizmek ve bu esnada da tüm müttefiklerini, dostlarını, yol arkadaşlarını kızdırmak temelli bir siyaset uyguluyor on yıllardır. "Biz biziz" siyaseti. İşin tuhaf diğer bir yanı da Avusturyalı hükümetlerin bunu yaparken bir dizi iç çelişkiye düşmesi. İki örnek: Bir yandan, biz çevreciliği kendine ilke edinmiş bir ülkeyiz deyip, diğer yandan Kyoto iklim koruma hedeflerine uymayan tek AB ülkesi olmak. Biz tüm geçmişinde çok kültürlüğü hayata geçirmiş, mültecilere her daim açık bir ülkeyiz deyip, Macaristan ve Polonya'ninkini aratmayacak çirkinlikte bir iltica politikası uygulamak...

Arkadaşımın söylediklerini bir tarttım kafamda. Yağmurdan kaçarken, doluya tutulmuşum diye düşündüm, bu son 35 yılda birçok defa olduğu gibi. Niye benim yaşadığım her ülke böyle olmak zorunda! Paranoyaya açık bir soru, şakadan da olsa.

Tabii iki ülke arasında insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti olma bağlamında çok önemli farklar var. "Dünyanın en aşağılık ülkesi" de çok ağır bir deyim. Bence yerlilik ideolojisinin milliyetçilikle ciddi bir ittifaka girdiği her ülke, buna benzer bir resim sergiliyor. Bunun son yıllarda Türkiye'deki adı, "ulusalcılık". (Ne demekse!) "Biz bize benzeriz" ya da "Biz biziz"ın "Siz bize benzemiyorsunuz" veya "Siz biz(den) değilsiniz" gibi birer uzantısı olduğunu da unutmayalım. Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün başta Kürtler olmak üzere tüm "ötekileştirilmişlere" ve azınlıklara; Avusturya Cumhuriyeti'nin ise iltica arayanlara yönelik, insan haklarını zedeleyen siyasetleri, bu uzantılara bakılınca daha iyi anlaşılabilir sanki.

Mart 2016

Bakış Açısı ve İltica

“Ne gördüğün, nereden baktığına bağlıdır,” diye bir söz vardır. Bilimden sanata, felsefeden politikaya kadar hemen her alanda, tek bir *gerçek* ve mutlak bir *doğru* olduğu kanaati sorgulanmakta günümüzde. Bu sorgulama, “bakış açısı” diye adlandırdığımız bir etkenden yola çıkıyor. Durulan yer, neredeyse zorunlu bir perspektif oluşturuyor dünyayı algılamada. Bir karikatürde, yere çizili sayıya iki kişi iki karşıt ucundan bakar. Birisi 6 gördüğünü iddia eder, diğeri 9. Bu ifadelerin her ikisi de birer gerçek, asıl doğrunun hangisi olduğunu söylemek de mümkün değil bu örnekte.

Bakış açısı, mecazi bir kavram; yalnızca yüksekte ya da alçakta durmayı, bir şeye belirli bir coğrafi yönden bakmayı tanımlamıyor. Her şeyden önce, *toplumsal anlamda* nerede durduğumuza işaret etmekte. Çıkarlar, ayrıcalıklar ya da dışlanmışlıklar, aidiyet ve benzeri “durulan yerler”, bakış açısını taşıyan zeminler. “Koyun can derdinde, kasap et derdinde,” deyiminde dile geldiği gibi, çoğunlukla da birbirine karşıt kaygı ve hedefler farklı bakış açılarına yol açıyor.

Bugünlerde Avrupa Birliği genelinde, özellikle de Avusturya’da mültecilere yönelik yazılıp çizilenlere kulak verildiğinde, bakış açısının siyasal anlamda ne derece belirleyici bir etken olduğu fark edilebilir.

2010 ertesi oluşan iltica hareketlerinin Avrupa’dan da görülür hale gelmesi, Akdeniz’de yaşanan facialarla başladı. *Lampedusa* adı ve bu adanın kıyılarına ulaşmaya çalışırken can veren sığınmacıların resimleri, ilk bakış açısını oluşturdu: sıcak odamızda televizyon karşısında çayımızı ya da biramızı yudumlarken, günbegün soğuk sularda boğulan insanlar hakkında haber dinlemek ve görmek. Merhamet, çaresizlik ve Almancada adına *Weltschmerz* denen “varoluşsal acı”, bu perspektifin koordinatlarını oluşturan duygulardı.

Bunu izleyen dönemde, güvenlik konusu ön plana çıktı. Daha doğrusu, göçmenlerin güvenliğine yönelik kaygı, yerini polisiye anlamda bir kamusal güvenlik söylemine bıraktı. İnsan kaçakçılığı yapan çetelerle nasıl mücadele edilebileceği, sınır koruma ve güvenliğinden sorumlu *Frontex* kurumunun nasıl daha etkili hale getirilebileceği, deniz sınırı olan AB ülkelerinin sığınmacılar konusunda nasıl bir tutum izlemesi gerektiği gibi sorular, merhamet ve insani kaygının yerini aldı.

Derken iltica ve mültecilere yönelik söylemin üçüncü devresi başladı AB’de; bizden çok uzaklarda, Afrika kıyılarında yaşanan gündelik trajediler, birdenbire gelip, “kapımıza” dayandığında... Avusturya’da bu yeni

dönemin ilk habercisi, geçtiğimiz ağustos ayında A4 otoyolunda Viyana'ya yakın bir noktaya park edilmiş bir TIR kasasında 71 ölü mültecinin bulunması oldu. Kamusal söylem, sivil toplum örgütlerince organize edilen insani yardımı istismar ederek kendini kabul ettirdi bu devrede. "İşte biz böyle yardımsever bir milletiz," diyen resmi Avusturya, "Bunu başabiliriz," diyen bir Almanya başbakanı ile ittifaka girdi.

Tabii o sıra Macaristan'ın sert sınır politikası, böylesi "kahramanlıklara" izin veriyordu. Hırvatistan ve Slovenya'dan geçen alternatif rota, Almanya veya İskandinav ülkelerine devam etmeyip, Avusturya'da kalmak isteyen mültecileri buraya getirince, durumun rengi değişiverdi. Entegrasyon ve "bizim güvenliğimiz", ön plana çıktı. En geç Köln'de yılbaşı gecesi yaşananlardan sonra da "değerlerimiz" ögesi eklendi buna.

Şu an gerek Avusturya'da gerekse birçok öbür AB ülkesinde "Başka ahlaki değerlerle gelen bu insanlara değerlerimizi nasıl öğretebiliriz?" ya da "Bu kadar insanı alırsak, kadın hakları konusundaki kazanımlarımız zarar görür," gibi söylemler ön planda. Yani, bir insan hakkı olan sığınma, öncelikle bir entegrasyon, güvenlik ve "kültür farkı" söylemi içinde konuşulup, değerlendiriliyor artık Avrupa'da.

Kuşkusuz, böylesi söylemlerin tümü yalan veya yanlış sorular barındırmıyor içinde. Mesela kadın haklarının korunması, son derece önemli bir kaygı. Gelgelelim, kime karşı ve kimler tarafından korunacak bu haklar? Bugüne dek hiç de benimsemediği feminist duruşu alelacele sahiplenilen Avrupalı "ortalama erkek" tarafından mı? Peki, neden buraya iltica etmeye çalışan insanların kadın haklarına karşı olduğundan bu kadar eminiz? Gelenler yalnızca yetişkin erkekler mi ayrıca? Bunlar ve benzeri sorular, yukarda vurgulamaya çalıştığım noktaya işaret ediyor yine: bakış açısı, bir soruyu nasıl sorduğumuzu, kimi veya neyi sorunun nedeni olarak gördüğümüzü ve çözümü nerede bulduğumuzu belirleyen en önemli etken.

Şu an iltica ve mülteciler üstüne üretilen kamusal söylemlerin içeriğini, birden fazla perspektif oluşturmakta. Ancak bunların yanında sadece *yokluğu* ile, *eksikliği* ile, *suskunluğunun çılgılığı* ile dikkat çekebilecek bir bakış açısı var. Aylardır tüm medya, politika, sosyal bilimler ve "sokaktaki insan" iltica olgusunu konuşur ve farklı perspektifleri bu konuşmalara dahil ederken, unutilan ya da unutturulan perspektif, o kaçış sürecini tüm acılarıyla ve zahmetleriyle yaşamış ve hala da yaşamakta olan insanları, mültecilerinki. Haklarında konuştuğumuz o insanların bakış açısı

hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Onların kendi kaderlerini belirleme haklarını da seslerini hiçe sayarak ellerinden alıyoruz.

Kendini mutlak gerçek ve doğru olarak göstermeye çalışan kamusal söylemlerin gerçekliği ve doğruluğu, mültecilerin bakış açısını içermediği sürece bende hep bir şüphe uyandıracak.

Nisan 2016

Darbe Kokusu ve Komplote Teorileri 1

Geçtiğimiz temmuz ayında Türkiye’de bir şeyler oldu. Ne tam niteliğini, ne faillerinin hedeflerini, ne de akışını hâlâ pek de kavrayamadığımız bir askeri ayaklanma, söz konusu olan. “Darbe” mi, “kalkışma” mı, ne diyeceğimizi de pek bilemedik o yüzden. Aslına bakarsanız, tuhaf ve çelişkili bir durum bu belirsizlik hâli. Doğrusu, hemen bilmemiz, en azından sezmemiz gerekirdi 15 Temmuz’da neler olup bittiğini. Çünkü Türkiye kökenliler ve Türkiye’de yetişmişler olarak, her birimiz esasında doğal bir darbe uzmanıyız.

Onca asker huzursuzluğu yaşadık; hayli genç olanlarımız bile kokusundan tanır darbeyi. 15. yüzyıldan başlayarak, 19. yüzyıl ortalarına kadar canı çektikçe kazan kaldıran, mızraklara kafa geçiren, sivil halkın katlini de vacip sayabilen Yeniçeri “geleneği”, Cumhuriyet döneminde de topyekûn TSK veya onun içindeki belirli gruplar tarafından itinayla sürdürüldü. Bu darbeci gelenek, Yurttaşlık Bilgisi derslerinde iyi bir şeymiş gibi yutturuldu hepimize. “Her Türk asker doğar,” dendi. “Kanla suladık; vatan, millet, denize döktük,” diye öğretildi. Orduyu, anne babamızdan ve kendimizden çok sevmemiz gerektiği aşılandı. 27 Mayıs kutlamaları, “Ordu kılıcını attı!” övgüleri, en solcu olanlarımızı bile askerin şakşakçısı haline getirdi. Hasan Mutlucan’ın söylediği “Yine de şahlanıyor aman!” marşını tekrardan beklemekle geçti 1980’i izleyen yıllar çoğumuz için. Kimimiz umutla, kimimiz korkuyla. Bizler darbe uzmanı olamayalım da kim olsun!

Temmuz ortasından beri Türkiye kökenli insanlarla yaptığım sohbetlerin en az on tanesinde şu cümleyi duydum kendi kulaklarımla: “Ya, aslında gerçekten darbe olmuş olsa, yani tam bir askeri darbe, bence çok iyi olacaktı, kesin destek verirdim ben. Ama FETÖ’cülerin kalkışmasıymış, işte bu olmadı!”

Diyorum ya; Türkiye’nin çoğunluk kesimi, aşına olduğu darbenin kokusunu alamayınca, garipsedi durumu. “Bu olsa olsa bir kalkışmadır, darbe olamaz,” diye özet çıkardı kendince. Ama ne olup bittiğini pek de anlayamadı. Evet, arkasında FETÖ varmış; bu mesaj o derece bariz ve –kelimenin tam anlamıyla– ezici “kanıtlarla” tepeden aşağıya yayıldı ki, “buna inanmayan kör olsun” gibi bir kabul zarureti doğmuş oldu. Durumu anlamaya yetmedi bu da nitekim.

Neden mi? 75 milyon nüfusu olan bir ülkede, iki ay gibi süre içerisinde 75 bin civarında devlet memuru işinden ihraç edilirse, bu tabii belirli

soruları getirecektir akla. Yani bu ülkede yaşayan her bin kişiden devlet memuru olarak hizmet veren biri; FETÖ diye adlandırılan, emelleri, örgüt yapısı ve “kalkışma” dışındaki eylemleri hakkında pek de bir şey bilmediğimiz (ha, bir de o Rus uçağını onlar düşürmüş galiba, dendiğine göre) bir gizli örgütün mü üyesiymiş? E, bu kadar da fazla Gülen taraftarı nasıl olmuş da girmiş ki devletin içine? Sonra bunun devlet memuru olmayanı var, yurtdışında yaşayanı var, hükümetin ve devletin bilmediği üyeleri var (öyle ya, gizli örgüt bu, devlet nasıl bilsin ki hepsini? Bilseydi, örgüt gizli olmazdı ki). Gülenli olmayan pek de fazla insan kalmıyor o zaman geriye, sayısal açıdan yani.

Demem o ki; darbe kokusunu, ana sütünü kapalı gözleriyle buluveren bebeler gibi kilometrelerce öteden alıveren aziz milletimiz, bu sefer fena çuvalladı. Bunun üstüne de her böylesi durumda yaptığı şeyi yaptı ve temel sorun çözenine başvurdu: komplo teorisi.

Şöyle oturaklı, üstüne beş dakikadan fazla kanıtlar filan göstererek konuşulabilecek, az çok da mantık silsilesi arz eden, dört başı mamur bir komplo teorisi, Türkiye’de bir 35’lik rakı değerindedir. Yanına meze olarak da içinde makul miktarda antisemitizm ve azınlık düşmanlığı barındıran bir yan teori konu mu; bundan güzel sohbet olmaz. “Bunları asıl yönlendiren kim, biliyorsun tabii. Bilmiyor musun? Bi düşün, düşün bi bakalım! K ile başlıyor, s ile bitiyor. Kü-re-sel fi-nans. Ne demek sence? Hah işte! Rothschild, Soros, Bilmemne... Anladın di mi? İşte Ermeniler, Kürtler, bunların hepsi nasıl ortaya çıktı sanıyorsun?”. Vesaire.

Darbe girişiminden beri yüzlerce analiz okudum, onlarca insanla konuştum, bir dizi tartışmaya şahit oldum. Küresel finans denen o kim olduğu belirsiz öznenen başlayıp ABD, Avrupa Birliği, Rusya ve öncelikle de İsrail ve Amerikalı Yahudi dostlarının başını çektiği bir dizi karanlık gücün, darbenin arkasında duran ana planlayıcılar olduğu iddia edildi bu analizlerde ve konuşmalarda. Hatta bir arkadaş grubu, bütün bunların arkasında Çin’in olduğuna inanmakta. Bütün bu devletler ve güçler IŞİD, PYD ve PKK gibi örgütleri bizzat kurmakla kalmamış, son yıllardaki tüm terör eylemlerini de yönlendirmişler. “Neden İngiltere’de hiç bomba patlamıyor sizce?” diye sordu geçen gün bir arkadaş, kötü bir tiyatro oyuncusu misali ağzının bir tarafına haince bir gülüş yapııştırarak. İma etmek istediği, ortada bir dalavere olduğu ve İngiltere’nin bunun başını çektiği.

Bütün bu karanlık güçlerin, kastedilenlerden anladığım kadarıyla tek bir nihai hedefi var: Türkiye’yi zayıflatmak, ülke nüfusunun anti emperyalist direncini kırarak, memleketi yavaş yavaş ele geçirmek... Peki ama

neden Türkiye, dünyada o kadar başka ülke varken? Neden ele geçirmek? Zaten sudan ucuz bir üretim alanı ve ucsuz bucaksız bir pazar sunuyorken bu ülke, ele geçirmek daha bile riskli! Buna benzer argümanlar getirmeye çalıştığınızda, ya nadir bulunur bir deli türüne bakar gibi hayretle ya da bir geri zekâlıya bakar gibi acıyarak sizi seyreden insanlar buluyorsunuz karşınızda.

Komplo teorileri, çok güçlü, çok sağlam kökleri olan söylemler. Gelecek yazımda, biraz daha yakından bakmayı deneyeceğim bunlara.

Eylül 2016

Darbe Kokusu ve Komplo Teorileri 2

İki koyun çayırda otlamaktadır. Biri ötekine döner: "Sana bir şey diyeyim mi," der; "duyduğuma göre insanlar bizi hayvan sever oldukları için filan beslemiyorlarmış. Biraz semizleyince bizi kesip, etimizi, derimizi, hatta iç organlarımızı kendi ihtiyaçları için kullanacaklarmış." Diğer koyun ters çıkar arkadaşına: "Haydi bırak şu komplo teorilerini de çiğnemeye devam et otunu!"

Komplo teorilerini küçümsememek lâzım. Önemli işlevleri var bu söylemlerin. Fıkradaki gibi bir "koyunlar toplumu" yaratmak, bunların en başta geleni bence. Komplo teorisinin temel "bilme" yöntemi olarak siyasal analizin ve bilimsel açıklamanın yerini aldığı toplumlarda neyin dedikodu, neyin gerçek olduğu bir süre sonra ayırt edilemez hâle geliyor. Sosyal medyada, hükümetin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın planlarını Fuat Avni adı altında ifşa eden kişi ya da kişiler grubu, hangi siyasal hedef veya hangi partinin çıkarı için olursa olsun, bu misyonu çok iyi uyguluyordu. Ne gerçektir ne kurgu; duyulanlar mı aktarılıyor, plan ve strateji mi söz konusu? Her şey uydurma olabilir, her söylenenin arkasından bir kurmaca çıkması mümkün, hangi haber kimin çıkarını destekliyor, bilmek mümkün değil. Böyle bir gizemli dünya sunuyor bize Fuat Avni gibi komplo teorisyenleri. Nedense, bir tek kendilerinin sözlerine inanmamızı istiyorlar, gerisi bir sırlar diyarı olarak lanse ediliyor. Bilgi kirlenmesi, komplo teorilerinin en önemli sonuçlarından (ve amaçlarından) biri.

Darbe girişimi ertesinde bu durum, iyice tuhaf ideolojik manzaralar yaratmakta. Geçen yazımda da zikrettiğim gibi, son haftalarda konuştuğum pek çok insan, darbeye karşı olmadıklarını, onu sadece FETÖ'cüler tarafından kalkışıldığı için reddettiklerini ve darbe ertesi başlatılan büyük çaplı "temizlik" operasyonunu da desteklemekte olduklarını vurguluyor. Hatta bu operasyonlar sayesinde laik Türkiye'nin karşısında duran dincilik tehdidinin yok edilebileceğini varsayıp, umutlanmakta bu kişiler. Yani, AKP hükümetine karşı yapılacak bir darbeden yana olacağını ima eden kesim, darbe "klasik" çıkmayınca, kendisine karşı darbe yapılmasını istediği parti ve hükümeti birdenbire sorunun çözümü olarak görmeye başlamış durumda. Bu; bilgidен öte, bir mantık kirlenmesidir.

Komplo teorilerinin diğer bir işlevi de "sessizce" hedef göstermek. Umberto Eco'nun *Prag Mezarlığı* adlı romanı; tarihteki en etkili, sonuçları açısından belki de en zararlı komplo teorisinin gelişimini, edebi bir çerçevede anlatır. "Siyon Bilgelerinin Protokolleri" adıyla tarihe geçmiş, tüm modern komplo teorilerinin anası sayılabilecek bu mitos, antisemitizmin

temel malzemelerinden biri olmuş ve özellikle de Naziler tarafından yapılan Yahudi soykırımında önemli bir rol oynamıştır. Zaten komplo teorilerinin ciddi bir bölümü, antisemitizmden ve azınlık düşmanlığından beslenir. Her ne kadar “muktedirlerin oyunlarını” bozmaya yönelik gibi görünseler de bu tür teorilerin asıl nişan tahtasını azınlıklar oluşturmuştur ve oluşturur hep. Türkiye’nin tarihinde, bilmem neredeki caminin avlusuna “falancanın” bomba atmış olduğu haberi, sık sık yayılmıştır mesela. Böylesi düzeneklerin ardından, 6-7 Eylül İstanbul pogromları ya da 1978 Maraş katliamı gibi faciaların oluşması da tesadüf değil şüphesiz.

Bunlar, komplo teorisinin “objektif” toplumsal işlevleri. Bir de tabii, bu teorilere sarılanlar için “yararlar” sağlayan sosyal psikolojik işlevler var. Bunların birincisi, komplo teorisinin kendimizi temize çıkarmada en kolay ve verimli yol olması. Madem ki bütün bu felaketler, mesela 15 Temmuz darbe girişimi, FETÖ ve benzeri gizli örgütleri tam da bu günler için kurmuş olan karanlık güçler tarafından bizzat tezgâhlanmış, o zaman bizim ne suçumuz ne de sorumluluğumuz var bunlara ilişkin... Biz istemesek de oluyor hepsi zaten. “Vicdanımız temiz. Biz Kürdü, Çerkezi, Lazı ile bir bütünüz ve kardeşiz hepimiz. Kötülükler dışarıdan geliyor, ulusalcılığımızla, devletin bütünlüğünü savunmamızla filan ilgisi yok olanların. Sorumluluk bizde değil, aslında biz mağduruz, fail değil; mazlumuz, zalim değil.”

İkinci işlev, birincinin mantıksal anlamda “geleceğe dönük” devamı sadece. Eğer olup bitende bizim bir sorumluluğumuz yoksa, bir yükümlülüğümüz de yok demektir. Yani, ne yaparsak yapalım, bir şeyleri değiştirmeye gücümüz yetmeyecektir. Her şey, bir üst akıl tarafından planlanıp, hayata geçirilmektedir. “Kurtlar Vadisi’ni izledin ya, orada anlatıldığı gibi işte. Faiz lobisi, dış mihraklar, emperyalizm, zaten BOP... E ben Polat Alemdar değilim ki bilader; o yüzden bir şeylere girişmekten yana değilim, başıma niye dert alayım! Kararlar verilmiş, tayinler yapılmış çoktan.” Bizim çabalarımızın hiçbir etkisi olmayacağından, bu durumda tek çözüm eylemsiz kalmak, olan biteni izlerken de çevremize komplo teorileri yaymaktır.

Üçüncüsü ise, kolayca açıklanamayan her toplumsal olguyu bir komplo teorisi ile açıklayıp, bu defa da kafaca rahatlatma işlevi. Darbe girişiminden Kürt sorununa, Rus uçağından yolsuzluk meselelerine kadar bütün karmaşık siyasal-toplumsal gelişimleri dolar lobisi ile açıklamaktan daha rahatlatıcı ne olabilir ki? En somut olaylar bile, bir gizli plana bağlanabilir. Tecavüz mü olmuş yine? Ne diye “ataerkil bir toplumda din ve kadın imajları” üstüne tartışalım, neden hangi eğitim programlarının ne vadede

nasıl sonuçlar verebileceği hakkında bilimsel öngörülerde bulunalım? “Bunlar, bizi geri bıraktırmak için taaa Marshall Planı döneminde hazırlanmış stratejilerin parçası,” dedik mi, son 70 yılın tüm “yerli” sorunları da açıklanmış olur. Feodal egemen erkek tasarımlarının popüler kültür aracılığıyla nasıl beslendiği; işkenceyi gözaltının kaçınılmaz bir parçası olarak görmeye alıştırılmış bir nüfusun, linç kültürünü de nasıl kolaylıkla kabullendiği; Ermeni Soykırımı ile hesaplaşmadığı için, Kürtlere yönelik baskı ve eziyetin de topluma nasıl rahatlıkla benimsetildiği gibi çetrefilli sorularla uğraşma gereği de ortadan kalkıverir bir anda. Çelişkilerle dolu, çözümü zahmetli, düğüm hâline gelmiş ve karmaşık bir yaklaşım gerektiren toplumsal-siyasal meselelere, en basit açıklamaları sunar komplo teorileri.

Özetlersek; komplo teorisi, Türkiye kökenli insanların pek sevdiği bir toplumsal ve siyasal “düşünme” biçimi. Tabii bu bir tesadüf değil. Benzer tarihsel, yapısal ve konjonktürel özellikler gösteren birçok başka toplum için de geçerli bu durum. Böylesi toplumlarda bir şeyleri değiştirmeye başlamanın en önemli yollarından birisi, belki de komplo teorilerinin yerine daha karmaşık nedensel bağlantılara, kolektif sorumluluğa ve kişisel yükümlülüğe izin veren, bunları ön plana çıkaran açıklama modellerini koyabilmekten geçiyor.

Yine böylesi toplumların üyeleri atasözleri ve deyimlerle düşünmeyi de pek sevdikleri için, o türden bir cümleyle bitireyim bu yazıyı. Komplo teorilerine sarılmadan önce, şu deyişi bir hatırlayalım: Her ağacın kurdu, özünden olur.

Ekim 2016

Popülizm, Otoriter Demokrasi ve Temsili Diktatörlük

Küresel siyaset lunaparkının korku tünelineki figürler, giderek çoğalmakta. Putin, Orbán, Kaczyński, Fico, yakın zamana kadar Berlusconi, şimdi de Trump! İçlerinde en kudretli olanı, tabii bu son zikrettiğim isim. Yine de listenin Trump ile kapanacağı yönünde herhangi bir alamet yok. Tam tersine; Le Pen ve Wilders, Petry ve Farage, Dahl ve Hofer ya da Strache gibi ürküntü veren şahsiyetler, tünelin karanlığında sıranın kendilerine gelmesini beklemekteler.

Siyasal analizlerde bu isimler anıldığında, ilk akla gelen kavram *popülizm* oluyor. Çerçevesi belirsiz bir kavram bu; politikada sorunlu gözüken, arzu edilmeyen kim ve ne varsa, bu tencerenin içine atılıyor. Her şeyden öte, popülizm deyince sağ ile sol da iyice birbirine karışmakta. Popülistler mahallesinde Putin ve Orbán'ın; Chávez, Correa ve Morales'in komşusu olması tuhaf biraz. Grillo gibi, yüzünü hangi kibleye döndürdüğü pek de anlaşılmayan "yeni" politikacı tipini zaten hiç katmıyorum bu karıştırmaya. Böylesi geniş bir yelpazeyi topyekûn tek isim altında toplamak, farklı siyasetleri, hedef ve dinamikleri anlamayı epey güçleştiriyor. Bazı politika yazarları, *sağ popülizm* ve *sol popülizm* diye bir ayrımı uygun görmekte bu yüzden. Ama doğrusu bu iki grup arasındaki farkı doyurucu biçimde açıklayabildiklerini söylemek de zor.

Popülizm, bir politik *stratejiye* verilen ad. Böylesi stratejilerle kurulmaya çalışılan *toplumsal sisteme* ve *devlet yapısına* da uygun kavramlar aranıyor tabii. Yunanlı-Fransız Marksist teorisyen Nicos Poulantzas daha 1970'li yıllarda, bugün gözlemlediğimiz birçok gelişmeyi öngörmüş ve "otoriter devletçilik" kavramı altında yeni bir devlet biçiminin oluşmakta olduğunu yazmıştı. Geçtiğimiz yıllarda, bu yaygın siyasi eğilimi tanımlamak için bir dizi kavram önerildi: *Diktatörlük 2.0*, *post-demokrasi*, *post-politika*, *apolitize politika*, *plebisiter otoritarizm* vesaire. Ülkesinde bu tür bir sistemi yerleştirmeye çabalayan bir popülistin kendi tabiri var bir de: Macaristan başbakanı Viktor Orbán, politik programını tanımlamak için *illiberal demokrasi* kavramını kullanıyor. Yani, liberal bir zemine oturma-yan, özgürlükleri kısıtlamayı program haline getirmiş bir demokrasi biçimi...

Bu siyasal yönelime en doğru ismi bulmak değil tabii buradaki derdim. Adına "mega trend" denilebilecek, Çin'den Türkiye'ye, Orta Avrupa'dan ABD'ye kadar birçok ülkeyi kapsayan böylesi bir gelişmeyi, arka planıyla ve nedenleriyle kavrayabilmek önemli olan. Yine de kavramları kuşatarak başlayalım kavrama sürecine.

Popülizm sözünün, Latince *populus* (halk) kökünden geldiğini biliyoruz. Ama her “halkçı” siyaset ya da siyasetçi, popülist olmak zorunda değil tabii ki. 2016’da Almanca yayımlanan *Popülizm Nedir?* başlıklı denemesinde, siyaset bilimi profesörü Jan-Werner Müller, bu politikanın en önemli özelliği olarak bir noktaya dikkat çekiyor. Popülistler, ampirik anlamda bir halk mefhumundan yola çıkmazlar, diyor. Yani; şu ya da bu hukuki özelliklere sahip, şu ya da bu deneyimi, tarihsel geçmişi veya kolektif hafızayı, belki de dili birbiriyle paylaşmakta olan gruplar her zaman ve her yerde “halktır” gibi bir önerme değil popülizmin çıkış noktası. Yunancada *demos* denilen, “seçebilen ve seçilebilen kitle” anlamındaki sözcüğe eşit düşmüyor popülistlerin *halk* sözcüğü. Popülistler, kendi halkını kendi *yaratıyor*, Müller’e göre. Kendi koyduğu kıstaslar çerçevesinde belirliyor kimin halk olup olmadığını. Halk, bizzat popülistler tarafından “asıl, gerçek ve ahlaki anlamda temiz” bir ayrıcalıklı kitle olarak tasarlanıyor ve sunuluyor. Şöyle devam ediyor Jan-Werner Müller:

“Bu, somut olarak şu anlama gelir: popülistler, devleti kendi çıkarları için ele geçirir, *checks and balances* (yetkilerin ayrılması ve karşılıklı denetim) sistemini zayıflatır ya da tamamen ortadan kaldırır, kitlesel kayırma ve himayecilik politikası güder ve sivil toplum ve medyadaki tüm muhalefeti kamuoyunun gözünden düşürmeye çalışırlar. Bunu yaparken de kendilerini haklı çıkaracak kesin bir ahlaki ilkeye başvururlar: Bir demokraside halk, ‘kendi’ devletine sahip çıkmalıdır; hayır ve hizmetler, bu bütüne ait olmayanlara değil, tek gerçek halk kimse, ona verilmelidir; medya ve sivil toplumdaki muhalif sesler, dış güçlerin megafonundan başka bir şey değildir.” *

Rusya ve Türkiye gibi ülkelerde tanık olduğumuz ve Macaristan veya Slovakya’da da yürürlüğe konmak istenen; popülist siyaset aracılığıyla kurulan, plebisiter biçimde (halk oyuyla) meşrulaştırılan, başında çoğunlukla bir karizmatik liderin bulunduğu hükümet tarzı. Böylesi yönetimler, kendisini yenilikçi bir hareketin meşru ve haklı kurumlaşması olarak lanse ediyor. Diğer yandan da milliyetçi veya dini ideolojik söylemlerle, görünür bir-iki ekonomik başarıyı birbirine harmanlıyorlar. Aslında kayırmacı, sayısız yolsuzluk tuğlasıyla inşa edilmiş bir ekonomik-politik-ideolojik yapı bu.

.....
* Jan-Werner Müller: *Was ist Populismus?* Berlin: Suhrkamp 2016, s. 130 f. (kendi çevirim).

Muhalif gruplar, medya ve siyasi kuruluşlar, bir yandan da bireysel özgürlükler süreç içerisinde askıya alınıyor. Klasik anlamda keyfî bir yasak, ezme ve sindirme politikası yerine daha uzun vadeli, halka küçük dozlar hâlinde sunulan ve yandaş medya desteği ile de “lezzetlendirilen” bir dizi yaptırım koymayı tercih ediyor bu tür yönetimler. Her önlemin gerekli ve meşru olduğuna, hiçbir keyfî değişikliğe gidilmediğine, her adımın son kertede kendi çıkarı için atıldığına inandırılıyor kamuoyu. Halkın özgürlüklerinin günbegün kısıtlanması, “halkın iyiliği için” başlatılması zaruri, “hayırlı” bir gelişme olarak sunuluyor. Hukuk devletini adım adım yok eden, demokratik yapıları otoriter bir yapıya dönüştüren bu süreç, “istisnai durumlar” çerçevesinde daha da inandırıcılık kazanıyor. Böylesi “olağanüstü hâllerin” yaratılması, bu tür rejimlerin yerleştirilmesindeki kilit noktayı oluşturuyor.

Popülist siyasal stratejilerle iktidara gelmiş, özgürlük kısıtlayan hükümetler oluşturmuş ve halk oyuyla otoriter bir rejim kurmaya yönelmiş bu yönetim biçimine, *temsili diktatörlük* adını verelim. En azından geçici olarak. Bir sonraki yazımda, bu yönetim biçiminin yapısal arka planını, tarihî seleflerini ve muhtemel geleceğini konuşmak istiyorum.

Aralık 2016

Uzlaşma Sisteminin Çöküşü

Fransa’da 1789 Devrimi arifesinde yeniden kurulan millî meclis, sağ ve sol diye bildiğimiz siyasal yönlerin de kaynağını oluşturur. Aslında 14. yüzyıldan beri üç toplumsal tabakanın temsilcileri, kral huzurunda toplanırdı: ruhban sınıf, yani *cübbeliler*; *kılıçlılar* olarak da anılan soylular ve adına *Tiers État* (*üçüncü tabaka*) denilen, burjuva ve zanaatkar sınıfları, köylüleri ve işçileri kapsayan blok. Bu temsilcilerin meclisteki yerleri de sınıflara uygun düşecek şekilde gruplanmıştı. Yeniden kurulan parlamento-nun üyeleri, devrimin ardından kendilerini artık bir sınıfın ya da sosyal tabakanın temsilcileri değil de, *tüm milletin vekilleri* olarak tanımlamaya başlayınca, bu oturma planı da değişti. Önce cumhuriyetçiler ve monarşistler karşıtlığında yeni bir düzen oluştu. Cumhuriyetçiler meclisin sol tarafında, monarşistlerse sağ tarafında oturuyordu. Bu düzen, monarşizm yanlılarının parlamentodan atılmasının ardından, cumhuriyetçi grup içinde ayrışan hizipler ekseninde de sürdürüldü. Zamanla da bu gruplardan kısaca *sağ* ve *sol* diye söz edilmeye başlandı.

1848 devrimleri ardından da Avrupa’da bugünkü “üç kamplı” parti sistemi oluştu: sosyal demokrat, muhafazakâr Hristiyan demokrat ve liberal partiler. Bunların siyasal yelpazenin neresinde, yani sağında mı, solunda mı durduğu, her zaman açık olmasa ve bölge ya da ülkelere göre farklılıklar gösterse dahi, genel hatlarıyla bilinmekte. Tabii onların daha solunda ve daha sağında da partiler kuruldu, mesela komünist partiler, faşist ya da milliyetçi sosyalist partiler; ama özellikle 1945 sonrası “batı toplumlarında” oluşan düzenin merkezini bu üç parti oluşturmakta. Sosyal demokrasi ortanın solundaysa, muhafazakâr partiler de çoğunlukla ortanın sağında durmakta, liberal (özgürlükçü) partilerse ulusal şekillenişlerine göre sağ ya da sola yakın bir pozisyonlardalar (bu “üçüncü kamp”, sözelimi Avusturya’da her zaman milliyetçi bir çizgi izlemiş ve muhafazakârların daha sağında yer almış; buna karşın Almanya’da daha solda).

Üç ayaklı siyaset sistemi, uzun süre sınıfsal açıdan da temsili bir yapı sundu. Sosyal demokrasi işçi sınıfının partisi olarak tanımlanırken, öteki iki parti de burjuvazi, küçük tüccar ve köylü tabakasını temsil ediyordu.

Bu sistemin iki önemli özelliği var bence. Birincisi, toplumsal uzlaşmayı hedeflemesi. Sınıf mücadeleleri, radikal sağ veya sol dünya görüşleri bu düzeni toptan değiştirmeye kalkışmadığı sürece, partilerle siyasal hareketlerin özgür eylem ve söz hakkı bakidir. İkincisi ise, sınıf mücadelesinin uzlaştırılmasının “bedeli” olarak, siyasi partilerin de iki düzeyli bir yapıyı içinde barındırmaya başlaması. Partiler bir yandan “işveren” veya

“çalışan” kesimi temsil ederken, bir yandan da karşı grupların kendi tabanını oluşturan, yani onların temsil ettiği sınıf ve tabakaları da kendi siyasetine dâhil eder olmuş. Sosyal demokrat iş adamları ve bankacılar, muhafazakâr partinin sendika fraksiyonu vesaire gibi...

Birçok siyaset bilimcisi ve teorisyen; 1990’lı yıllara gelindiğinde, sosyal refah devleti ile birlikte bu siyasal yapının da değişime uğradığını vurguluyor. Bugün gerçekten de kendini işçi partisi olarak lanse eden (sözgelimi FPÖ gibi) milliyetçi hareketlerden, açık sağ politikaları savunan sosyal demokratlara ya da Hristiyan demokrat partilere kadar, sözgelimi 1980’lerde olduğundan çok farklı bir manzara ile karşı karşıyayız.

Örneğin Avusturya’da, 1934 iç savaşında doruğa ulaşan sınıf mücadelesinin tarafları olan Avusturya Sosyal Demokrat Partisi ve Hristiyan Sosyal Parti, daha doğrusu onların halefleri SPÖ ve ÖVP, 1945 sonrası bir dizi ikili koalisyon hükümeti kurdular. Dahası; sendika ve işveren kuruluşları temelinde adına “sosyal ortaklık” (*Sozialpartnerschaft*) denilen bir uzlaşma ve anlaşma sistemi oluşturup, neredeyse her türlü grevi ve iş hakkına yönelik eylemi engellediler. Bu, ters orantılı bir süreci beraberinde getirdi: göçmenlere yönelik ırkçı söylem ve eylemleriyle oy alan partiler (FPÖ gibi) giderek güçlenirken, iki “büyük parti” şiddetle oy kaybetmeye başladı. Öyle ki, bugün artık SPÖ ve ÖVP bağlamında “büyük partilerden” söz etmek de mümkün değil.

Söyle bir tez ifade etmek mümkün: sınıf mücadelesini uzlaşma bazında bile olsa sınıfların temsili üstünden sürdürüyor gözükene, bu mücadeleyi meclise ve demokratik siyaset araçlarına taşıyarak “evcilleştiren” sistem öyle bir noktaya geldi ki, toplumların geniş kesimlerinde “Artık sınıf mücadelesi verilmiyor,” kanaati doğdu (ya da daha popüler ifadesiyle: “Politika ve politikacılar artık bizim sorunlarımızla ilgilenmiyor”). Merkez partiler, giderek bu sistemin sorumlusu ve olumsuz sonuçlarının da asıl suçlusu olarak görüldü. FPÖ gibi popülist partiler de sınıf mücadelesini kendilerinin üstlendiği imajını lanse etmeye başladılar.

Ama bu, başka bir “sınıf mücadelesi”; burjuvazi ve işçi sınıfı arasında değil, “biz” ile “onlar” arasında yürüyen bir mücadele. Popülist söylemde “benim halkım”, “güruh halinde buraya gelen yabancılar” tarafından geleceği tehdit altında bir grup olarak tanımlandı, mazlum konumuna yerleştirildi. Yabancılar karşı verilen *mücadele*, bugün sınıf mücadelesinin bir benzetimi (*simülasyonu*) işlevini görmekte. Benzetim yoluyla popülist politikalar, yeni bir sınıf mücadelesi içinde bulunduğumuz mesajını verdi

emekçilere. FPÖ gibi bir parti, bugün rahatlıkla “biz işçi partisiyiz” diyebilme ve bununla oy toplamakta.

Batılı demokrasilerde bu “simülatif sınıf mücadelesi”, *post-demokrasi* ya da *post-politika* diye adlandırılan bir geçiş dönemini kendi hedefleri ve çıkarları doğrultusunda başarıyla kullanabilen partileri (FPÖ gibi) ya da kişileri (Donald Trump gibi) öne çıkardı. Bu toplumların ne yöne doğru evrileceğini kestirmek bir yandan zor; diğer yandan da böylesi bir gelişmenin, liberal demokrasinin en azından şekilsel anlamda yerleşik olduğu ülkeleri ürkütücü yerlere sürükleyebileceği çok bariz bir ihtimal.

Ufak-tefek farklara rağmen, batılı olmayan “geç demokrasiler” ya da adına “Küresel Güney” denen merkez dışı bölgelerdeki (Latin Amerika, Afrika, kısmen Asya) toplumlar için de geçerli bu gelişme. Ama belirli farklarla. Liberal demokrasi “antrenmanı” pek de olmayan post-sosyalist toplumlar ya da Türkiye gibi ülkeler, sağ-sol kutuplaşmasını ve sınıf mücadelesini uzlaştırmaya yönelik sistemin giderek çökmekte oluşunun sonuçlarını, simülasyon şeklinde değil de bir tür *diktatörlük* şeklinde yaşamaktalar.

Geçen yazımda; popülist siyasal stratejilerle iktidara gelmiş, özgürlükleri kısıtlayan hükümetler oluşturmuş ve halk oyuyla otoriter bir rejim kurmaya yönelmiş parti ve kişilerin düzenine, *temsîlî diktatörlük* adını vermeyi önermiştim. İşte bu düzenin yerleşebilmesindeki temel etkeni de sınıf temelli, sağ-sol ekseninde konuşlanmış üçlü parti sisteminin çöküşünde aramak gerektiği kanaatindeyim. Ancak iktidar olma süreci ve sürecin sonuçları açısından “batıdan” farklı yanları var bu ülkelerin.

Bu konunun analizine ve teorik anlamda muhtemel karşı siyasetlerin tartışmasına bundan sonraki yazımda da devam etmek istiyorum.

Ocak 2017

Meydanlardan Saraylara

Uzundur şöyle bir soru soruyorum kendime: 2010'ların başında dünyanın birçok yöresinde art arda, hatta eş zamanlı patlak veren toplumsal eylemlere ne oldu? Milyonlarca insanı umutlandıran Arap Baharından, Gezi Hareketinden, Ukrayna Turuncu Devriminden geriye kalan; darbeler, askerî yönetimler, temsilî diktatörlükler bugün... Meydanlardan diktatör saraylarına nasıl kayıverdi güçler dengesi?

Böylesi toplumsal patlamaları genel bir demokratikleşmenin ve özgürleşmenin kanıtı olarak görmek, gerçi abartılı olur bence. Yine de o toplumsal hareketlerin Türkiye, Mısır, Tunus veya Ukrayna gibi ülkeler için yeni ve özel bir oluşuma işaret ettiği kanaatindeyim. Öncelikle direnişler tümüyle, *siyasal* diye adlandırılan düzlemde cereyan ettiler. Askerî stratejilerin ve örgütlenmenin dışında durmaya özen gösteren hareketler oldular. Sokakta, temsilî açıdan önemli meydanlarda birlikte yaşama, gündelik hayatı örgütlenme biçimleri denendi. Apolitik olduğu söylenen kesimlerin başını çektiği protesto eylemleri, siyasalı kamusalda görünür kıldı.

Eylemlere katılanlar, heterojen gruplardı. Gerek sınıfsal gerekse siyasal anlamda bir çoğulculuk temelinde oluştu direnişler; protestocuların ortak paydası, hâldeki yönetimlere karşı durmaktı. Şu üç ortak özellik göze çarpıyordu eylemlerinde: ilkesel şiddetsizlik (zorunlu öz savunma dışında şiddete başvurmama), çoğulcu kendiliğindenlik (hazır bir teoriye ya da önceden belirlenmiş ittifaklara dayanmama) ve kamusalılık (meydanlarda bir işlev değişimi yaratma). Bu özelliklerin üçü de kamusal alanlarla bağlantılı. Birkaç örnek vereyim: 2009'da Tahran Azadi Meydanı; 2010'da Tunus Sidi Bu Zeyd merkezi ve başka büyük kentlerdeki meydanlar; 2011'de Kahire Tahrir Meydanı, Manama/Bahreyn Dawar al-Lulu (İnci Meydanı), Madrid Puerta del Sol, Atina Syntagma Meydanı, Moskova Bolotnaja Meydanı, Avrupa ve ABD'de *Occupy* (işgal) eylemleri; 2013'de Taksim Gezi Parkı, Kiev'de Maidan; 2013 ve 2014'te Brezilya meydanları...

Bu nedenle söz konusu hareketlere *meydan hareketleri* adını verelim. Zaten meydanlar terkedildiği, protesto grupları bölündüğü ve uzun vadeli stratejiler çizilmeye başlandığı andan itibaren, bu hareketlerde de askerî bir çizgi ağırlık kazanmaya başladı, çelişkiler militarize oldu: Suriye'de, Libya'da, Ukrayna'da ve kısmen de Yemen'deki gibi.

Meydan hareketlerinin ömrü aylarla, hatta haftalarla sınırlı kaldı. Akabinde gelen devlet şiddeti ve baskısı, eylemlerin barışçıl ruhu ile kıyaslanmayacak kadar sert oldu. Direnişlerin ardından bu ülkelerin hemen hepsinde halk oyuyla meşrulaştırılmış, başında çoğunlukla bir karizmatik liderin bulunduğu hükümetler kuruldu ya da güçlendirildi ve devlet iktidarının topyekûn ele geçirilmesine başlandı. Geçen yazılarımda, *temsîlî diktatörlük* adı altında kabaca incelemeye çalışmıştım bu olguyu...

Baştaki soruma dönüyorum: Meydan hareketlerine ne oldu? Neden meydanlardan saraylara kaydı toplumsal değişimin merkezi? Böylesi bir soruya tek boyutlu bir cevap yetersiz kalır. Toplumsal-siyasal etkenlerin bir karmaşasına dikkat çekmek istiyorum o yüzden.

İtalyan Marksist Antonio Gramsci; egemen toplumsal tabakaların yalnızca ekonomik ve fiziksel zor aracılığıyla değil, aynı zamanda “rıza” (*consensus*) yoluyla sivil toplumda kurulan bir ideolojik önderlik sayesinde hükümet ettiğini söylüyor. Gelgelelim Türkiye gibi toplumlarda uzlaşma ve ikna aracılığıyla kurulan hegemonyadan çok, çıplak zulmün ve zorun ağır bastığı bir çerçevede şekilleniyor siyaset. Rızaya yönelik çabalar, bu baskının gölgesinde bir tür ideolojik “kılıf” işlevi görüyor daha ziyade. Devletin protestolara karşı tepkileri de buna uygun. Hak arama eylemleri yoğun ama kısa ömürlü oluyor ve çoğu zaman daha ağır baskıları beraberinde getiriyor oralarda. Mesela 1960’ların ortasında Türkiye’de işçi partisinin ve sendikaların kurulmasına kadar uzanan demokratik kazanımlar, birkaç yıl içerisinde devlet baskısı ile tekrar yok edildiler. Bunun zirve noktasını da 12 Mart 1971 darbesi oluşturdu.

Gezi protestoları, o coğrafyada alışık olunmayan genişlikte ve ideolojik zenginlikte bir muhalif platform olarak çıktı iktidarın karşısına. Muhalefeti belirli bir sınıfsal ya da siyasal gruba indirgeyemeyen iktidar, bir takım yalan haberlerle karalamaya çalıştı. Bunun da pek sonuç vermeyişi, bildik devlet yumruğunu daha da sert kullanmaya zorladı. Bir yandan da toplumun “zorla evlerinde tutulan öteki yarısına” vurgu yapılarak, iç savaş tehditleri yükseltildi ve eylemcilere gözdağı verildi.

Tabii muhalif platformun kendi içsel çıkmazları da meydanların çabuk boşalmasına neden oldu. Özgürlük ve haklar konusunda tümenden bir genişleme için kaldıraç işlevi göremedi Gezi Hareketi, böylesi bir işlevin he deflenmiş olduğunu söylemek de zor zaten... Aslında bir “yaşam tarzı” savunmasıydı o gelişme, özgürlük talepleri de ağırlıklı bu yaşam tarzının korunmasına ve yerleşmesine yönelikti.

Peki, o halde “Arap Baharı”, “Gezi Ruhu”, hatta (Trump gibi bir adamın ABD başkanı olduğunu hatırlarsak) “Occupy Heyecanı” son kertede boşa harcanmış enerjiler mi? Artık çok uzun bir süre saray gözüyle mi bakacağız çağımızda olup bitenlere? Meydanlar unutulacak mı?

Alman gazeteci Gero von Randow, devrimleri öznel bir perspektiften incelediği kitabında şöyle diyor:

“Şahlanan devrim duygusal bir deneydir, ama devrimin başarısızlığa uğraması da öyle. Tam da ‘Arap Baharında’ olduğu gibi. Bundan sonra da coşku ve çöküntü duygularının gelgitine tanık olacağız, buna eminim. Önce büyük sevinç, ardından içki sersemliği duygusu. [...] Devrimlerin bu duygusal özelliğinin önemli bir sonucu var: hep diri kalıyorlar. Romanlar, şiirler, şarkılar, resimler, filmler yaşanmış olan duyguları gelecek kuşaklara ulaştırır. Daha da fazlası; bu yüksek duygusal deneyler tekrarlanır, güncelleştirilir, bir daha yaşanır.” *

Eğer ki “resmî tarih” iktidarın vakanüvisi ise, direnişin tarihi de mücadelelerin kolektif hafızasında saklı durur: dilde, sanatta, bilgide, ilişkilerde ve meydanlarda günbegün hatırlanan, tekrarlanan ve güncelleştirilen mücadelelerin...

Şubat 2017

.....
* Gero von Randow: Wenn das Volk sich erhebt. Schönheit und Schrecken der Revolution (Halk Ayaklanırsa. Devrimin Güzelliği ve Korkunçluğu). Köln 2017 (kendi çevirim).

Siyasal Şizofreni Üstüne

Mecaz, dili zenginleştirse de bazen sakıncalar yaratabilen bir edebî şekil. En kötüsü de hastalıkları tanımlayan kavramların mecaz olarak seçilmesi bence. Söz konusu hastalıktan muzdarip insanlara saygısızlık olacağını düşünürüm bunun. Maalesef tam da böyle bir mecazi kullanıma başvurmadan edemeyeceğim bu yazıda.

1980’li yıllardan itibaren defaten yaşadığım, bugün de yaşamakta olduğum “duruş çatlaması” deneyimini anlatabilecek tek bir ifade var bence, o da *siyasal şizofreni*. Pek bilimsel olmamakla birlikte, hastalığın “kişilik bölünmesi” denilen özelliğine vurgu yaparak kullanıyorum bu mecazi tabiri.

“İnsan hakları evrenseldir,” diye bir ilkenin savunulduğunu duyarız sıkça. Gerçekten de bu ilkeye uyulmazsa, insan haklarının pek bir anlamı kalmaz. Bir ülke için geçerli olup, öbür ülkede hiçe sayılacak bir hakka, niye “insan hakkı” diyelim ki? Tam da ulusalcı/milliyetçi kafanın yaman çelişkisidir bu. Kendi vatandaşının başka ülkelerde bir ayrımcılığa uğradığını duyduğunda, mangalda kül bırakmaz milliyetçi takım. Kendi ülkesinde yabancı uyruklu insanların, azınlıkların ya da ötekileştirilmiş grupların –bırakın ayrımcılıkla karşılaşmalarını– yaşam güvenliği ellerinden alındığında ise, aynı zevatin gıkı bile çıkmaz. Tersine; eğer ezilen, ayrımcılığa ve tehditlere uğrayanlardan birileri kalkar da hakkını ararsa, hemen “terörist”, “bölücü”, “vatan haini” gibi beylik dil mermilerini kusuverir o insanların üstüne bu ulus muhafızları.

Ben, 36 yıldır yaşamakta olduğum Avusturya’da dinî inancı, başörtüsü, yaşayış tarzı, töreleri veya davranışları yüzünden aşağılanan ve hor görülen Müslümanların hak ve özgürlüklerini savunmakta bir an bile tereddüt etmedim. Yazarak, anlatarak, sokaklarda sloganlar atarak, o başkalaştırılan ve ezilen insanların yanında durmaya çalıştım. Neden? Ben de o yaşam tarzını, dinî inancı, davranış ya da giyimi, o töreleri paylaştığım için mi? Hayır! Onların önemli bir bölümüyle aynı ülkede doğup büyümüş olduğum için mi? Bana millet ve milliyetten daha uzak başka bir kimlik yoktur kesinlikle.

Peki o halde neden? Onların tam da zıttı bir yaşam ve düşünce biçimini savunduğum ve buna uygun yaşadığım halde... Ama bu çelişkiyi sorun da etmeden... Neden? Cevap basit: Hak ve özgürlüklerin evrenselliğine inandığım için.

İrkçılığın kol gezdiği koşullarda ve zamanlarda, benim neye inanıp inanmadığım değil, inananların inanma hakkının olup olmadığıdır asıl soru. “Sen başörtüsü konusunda ne düşünüyorsun?” diye soran Avusturyalı tanıdıklarına az çıkmadım ben. “O nasıl soru? Niye hep kadınların sırtından siyaset yapmaya uğraşıyoruz biz erkekler?” diye cevap verdim. “Senin ya da benim ne düşündüğüm mü belirleyecek o insanların kafalarına neyi takıp neyi takmama haklarının olmasını?” diye içerledim.

Bunlar ne “fedakârca” alınmış tavırlar, ne de uzun hesaplar sonucu verilmiş kararlar oldu benim için. Hak ve özgürlüklere sahip çıkmak, bir siyasal zorunluluk. Bir vicdan meselesi. Bir haysiyet meselesi.

Yine de bir dizi soru hep kafamın içinde dolaştı durdu tabii, bunca yıldır. Benzer düşünen bir sürü başka insanın da kafasını kurcalayan sorular: “Peki, bu arada kadın hakları güme gitmiyor mu? Ataerkil bir yaşam, düşünce ve davranış sistemini burada da sürdürmeye çabalayan insanları desteklemek doğru mu? Kendi yaşam biçiminle taban tabana zıt bir zihniyeti savunman, kendine ve benzer düşünenlere yönelik bir haksızlık değil mi?”

Bu saydıklarım, çoğumuzun yakından tanıdığı kuşku ve kaygılar... Bunlarla yaşamayı öğrendik bunca yıldır. İrkçi, İslam düşmanı, kibirli Avrupa merkezçiliğin hüküm sürdüğü söylemlerin ortasında yaşarken “duyarlı” kalabilmenin bedeli ve ön koşulu oldu bu içsel bölünmüşlük, bu *siyasal şizofreni*.

İlk büyük çatlağı, Türkiye’deki Gezi eylemleri sırasında aldı bu zaten kırılğan siyasal psikolojik yapı. Gezi’deki protestoculara karşı buranın sokaklarına dökülüp, çirkeflik dolu sloganları atan, ırkçı, hoşgörüsüz, saldırgan bir üslupla o eylemcilere saldıranlar; bunca yıldır hak ve özgürlükleri için seferber olduğumuz insanlardan ve onların çocuklarından devşirme bir güruhtu sonuçta. Sokaklarda kendilerini Türk bayrağına sararak, ağızlarından köpükler saçarak, insan ve doğa haklarına sahip çıkmaya çalışan kişi ve grupları tehditleriyle yıldırmaya çalışan bir güruh. Ondaki sonraki aylarda ve yıllarda, ne zaman Türkiye’de (özellikle de Kürdistan’da) hükümete karşı bir sivil eylem yapılsa, bu güruh burada sokaklara çıkıp, tehditlerinin ne kadar ciddi olduğunu göstermeye koyuldu. Seçimlerde de, darbe girişiminde de, ardından gelen karanlık dönemde de ve şimdi, referandum arifesinde de bunu sürdürmekte.

Kendimi yalnızca çaresiz hissetmedim bu son yıllarda ben. “Yararlı enayi” yerine konmuş olmak bile o kadar yakmadı canımı. Neyi yanlış yaptığımı sorguluyorum aslında. Neden benim ya da benim gibi düşünüp

yaşayan insanların haklarını bu kadar kolaylıkla ayaklar altına alabiliyor veya alınmasına seyirci kalabiliyor, hakları için savaştığımız bu insanlar? Siyasal şizofrenim, bu soruda kilitlenmiş durumda...

Ne sonuç çıkarayım bu bunalımdan? “Canınız cehennemle! Bundan sonra kendi haklarınızın peşinden kendiniz koşun! Madem ki benim haklarımı hiçe sayıyorsunuz, ben yokum yanınızda!” Böyle mi düşüneyim?

Aydınlanmacı filozof Voltaire’e atfedilen (ama aslında onun biyografisini de kaleme almış olan Evelyn Beatrice Hall adındaki İngiliz yazarın filozofa yakıştırdığı), ünlenmiş bir alıntı vardır: “Söylediklerinizi hiçbir şekilde onaylamıyorum ama onları söyleyebilme hakkınızı ölene kadar savunurum!”

Aslında hak ve özgürlükten yana olmanın belki de en önemli koşulu, bunu söyleyebilmek. Tabii ki, ben böyle düşünmeyi ve davranmayı sürdüreceğim. Bunun aksi, kendimi reddetmek olurdu.

Belki de yaşadığım, yaşadığımız bu ikircikli duruma, bu içsel bölünmeye *şizofreni* demek zaten yanlış. Ya da ille de öyle denecekse, bu benim ya da bizlerin şizofrenisi değil. Tam tersine; kendi haklarından başka insan hakkı tanımayan, kendine yapılan zulme karşı çıkarken yanında durana devir değişince düşman ya da yok edilebilecek bir zararlı gibi bakan zihniyet aslında, şizofreniden muzdarip olan...

Siz ne dersiniz?

Mart 2017

Sağım Solum Sobe

*“ne büyük bil yanırgıdıl
kimirelinin dediği üzele,
sağ ire sorun bilbilyre
kalıştııramayacak kadal aylı şeyrel orduğu” **

Avusturyalı şair Ernst Jandl’ın dizeleri, çok defa alıntılanmış olsalar da güncelliğini korumakta. Türkiye’de 16 Nisan’da gerçekleşen referandumun ardından, aklıma defaten bu şiir geldi. Hem başlığı hem de yaşadığımız döneme yönelik çağrışımlarıyla, ileride muhtemelen tarihî önem kazanacak bu halk oylamasına sanki elli küsur yıl önceden yapılmış bir atıf gibi aslında.

Referandumun ardından bir dizi soruyla karşı karşıya kaldık. Oylamaya katılanlar veya (katılma hakkı olduğu halde) katılmayanlar neye rıza gösterdiler, neye evet, neye hayır dediler; gerçekten de fikirleri mi soruldu, yoksa ezber yoklaması usulü bir sorgulama mıydı olup bitenler? Bu konuda daha çok şey yazılıp çizilecek gibi gözüküyor.

Alınan sonuçlar, bilfiil verilmiş olan oylara ne oranda uygun düşmekte; ortaya çıkan sonucun ne kadarı düzen ve hile yoluyla “alındı”? Bu sorular ise hemen tüm Türkiye ve Avrupa kamuoyunun merakını çelen, cevaplandırılabilmesi belki de yıllar alacak sorular. Gerçi ciddi bir sürprizden söz etmek pek mümkün değil bu bağlamda. Öyle ya da böyle “alacaktı” Erdoğan ve çevresindeki zevat bu referandumu; saatler buna göre ayarlanmıştı artık onların elinde olan devlet bünyesinde...

Türkiye’nin 16 Nisan sonrasında ne yöne evrileceği (daha doğru deyimle: savrulacağı) ve bu gelişimin Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli nüfusa nasıl etki edeceği, cevaplanması zor bir başka soru. Ama o ülkenin ufkunda “güneş şimdi doğar”dan ziyade, kümelenen bulutları görebilmek için de müneccim olmak gerekmiyor.

---

* Ernst Jandl’ın 1966’da yayınlanan “lichtung” adlı bu şiirinde, l ve r harflerinin yerleri değiştirilerek oluşturulan, özellikle de sağ ve sola yönelik bu kelime oyununu Tevfik Turan Türkçeye böyle taşıyor. Şiirin başlığı da çevirmenin vurguladığı gibi Almanca *Richtung* (yön) ve *Lichtung* (ormandaki aydınlık alan) kelimelerine gönderme yapmakta. Bkz.: https://www.aymavisi.org/Edebiyat/Ernst%20Jandl.html#_ftnref1. Şiirin orijinali şöyle: “manche meinen / lechts und rinks / kann man nicht velwechsern / werch ein illtum”.

Velhasıl gelen bela, kara bela. Türkiye toplumunda son yıllarda filizlenmeye başlayan cılız demokrasi ve insan hakları tohumlarını, çekirge felaketini gibi silip süpürecek bir bela! Böylesi bir gelişmenin Avrupa'daki Türkiye kökenli topluluklara da olumsuz biçimde sıçradığını en geç Gezi protestoları örneğinde yaşamıştık, dolayısıyla bugün de tahmin etmek zor değil.

Bu soruları bir yana koyuyorum. Benim burada asıl tartışmak istediğim, daha somut ve kısa vadeli bir soru: 16 Nisan Referandumu ardından, buralarda yaşayan Türkiye kökenli insanlara yönelik olarak Avrupa'da, özellikle de Avusturya'da verilen tepkiler acaba neyin habercisi?

Cevap olarak, şimdilik bir noktaya dikkat çekeyim. Adlarına nicedir *sol* ve *sağ* dediğimiz, giderek sınırları muğlaklaşan söylemler, duruşlar ve ittifaklar; konu göç, iltica, özellikle de Türkiye ve İslam olunca tamamen birbirine karışıyor. Ernst Jandl'ın dizelerindeki gibi bir kavram salatası çıkıyor karşımıza. Sanırım bundan sonraki dönem yalnızca Türkiye çerçevesinde değil, çok daha küresel bir ölçekte de bu sağ-sol erozyonu yüzünden doğacak siyasal sorunlar taşıyacak gündeme. Özellikle de sol hareketlerin gündemine.

Türkiye'de bu durumu uzundur gözlüyoruz. Natocu Kemalistler, demokratik solcu ulusalcılar, dinci MHP yandaşları, milliyetçi İslamcılar, İslamcı anti-kapitalistler... Bunlar, çoğunlukla birbirine karşı politikalar yürüten, sol ya da sağ söylemleri kafalarına göre ulayıp çorba eden, konu azınlık hakları veya yerel özerklik olduğunda ise adımlarını derhal Mehter Marşı ritmine uydurduveren akımlar. Emperyalizm karşıtlığı ile ırkçılık karasularında seyreden duruş ve sloganları hiç duraksamadan aynı anda üstlenebilen gruplar. İslamcıların çarpık dünya görüşüne karşı çıkar ve kadının haklarını savunurken, başını örten bir kadına ağza alınamayacak cinsiyetçi hakaretler yağdıran az insan tanımıyorum o coğrafyada. Özellikle de konu Kürtler olduğunda, insan hakları yalnızca deniz gören mutena bölgelere has bir ayrıcalık olarak algılanıyor, bilhassa da "Cihangir nüfusu" tarafından. Üstelik bu nüfusun önemli bölümü kendini "solda" duran insanlar olarak tanımlamakta. Belki de Türkiye'deki bu sağ-sol karmaşasını ve genel siyasî kafa karışıklığını şöyle özetlemek mümkün: Herkes herkese karşı ve hepsi de Kürtlere karşı...

Gelelim buraya... Avusturya'da yaşayan T.C. vatandaşlarından yüzde 73 evet oyu çıktı referandumda; böylelikle Avusturya'daki Türkiyeliler, Belçika'daki vatandaşlarından sonra Avrupa'da en yüksek evet oyu veren grup oldu. Tabii bu sayıları biraz daha yakından inceleyip, daha "göreceli

kılmak” mümkün. Bir kere tüm yurtdışında referanduma katılım oranı sadece yüzde 48 oranındaydı. Bu, aşağı yukarı Avusturya’daki katılıma da uyuyor (hatta Viyana’da durum, bundan yüzde 7 oranında daha düşük). Mutlak sayı verilecek olursa, 52 000 civarında aktif seçmene tekabül ediyor bu oran. Seçime katılanlar içinde evet oyu veren kesimse, 38 000 seçmen. Yani, Avusturya’da yaşayan 115 000 T.C. vatandaşının seçme hakkı olan 108 000’inin içinde, AKP ve Erdoğan’a (ya da onların getirmek istediği başkanlık sistemine) evet oyu veren 38 000 insan var. Toplarsan, üçte birden biraz fazla bir oran yani.

Bu sayıların çeşitli yorumları mümkün. Mesela, hayır cephesinde olanların yeterince etkin bir seferberlik yaratamadığı ve yeni anayasa maddelerini büyük ihtimalle reddedecek olan seçmenlerin, belki de “Nasılsa bunlar kazanır,” umutsuzluğuyla oy vermeye gitmediği savunulabilir. Ya da burada yaşayan Türkiye *kökenli* nüfusun (ki bunun sayısı 270 000 civarında) “ilerici” ve hayır cephesine yakın kesiminin, Avusturya tabasına geçmiş ve T.C. nezdinde seçme hakkı olmayan (ağırlıkla da Kürt ve Alevi) insanlardan oluştuğu vurgulanabilir. Bu konuda maalesef yeterli araştırma ve istatistiksel bilgi olmadığı için, spekülasyona çok açık bu “Türkiye’ye yönelik politik duruş” meselesi.

Gelelim işin tersine, yani “buradaki” seçim sonuçlarına “oradan” verilen tepkilere. Türkiye’de yaşayan arkadaşlarımdan çoğu, referandumun hemen ardından –sanki oradan hayır çoğunluğu çıkmış gibi– işini gücünü bırakıp, yurtdışında yaşayan vatandaşları hakkında yorumlara başladı. “Bunlar eğitimsiz köylüler, onların oradaki oyları bizim buradaki hayatımızı mahvedecek!” gibi ifadelerden, “Hepsi Erdoğan’ın tezgâhına geldiler, Hollanda ve Almanya’da konuşma yasakları filan; ırkçı Avrupa yüzünden oldu bu!” gibi daha “karmaşık” argümanlara varan yorumlar okudum ve duydum son haftalarda, hem sosyal medyada hem de arkadaş sohbetlerinde ya da chat gruplarında...

Hatta bir yerde şöyle bir “çözüm önerisi” çarptı gözüme: Erdoğan’ın, yurtdışı gezilerinde vatandaşlarına yönelttiği “En az üç çocuk yapın!” emrine karşılık olarak, buralarda yaşayan Türkiye kökenli insanlara birden fazla çocuk yapma yasağı konmalıymış. “Bu yasağa uymayan Türkler, o ülkelerden atılsın!” diye de sonlanıyordu önerme. (İşin komiği; öneriyi yapan her kimse, Avrupa ülkelerinden sınır dışı edilmesini istediği insanların, bizzat kendisinin yaşadığı Türkiye’ye “atılacağını” unutmuş olmalı.)

Peki Avusturya? Durum burada referandum sonrasında gündeme getirilen “illegal çifte vatandaşlık” meselesiyle iyice “şimdi ayıkla pirincin

taşını” dedirten bir boyut kazandı. Aslında, hemen herkesin varlığını bildiği ama kimsenin pek de açmaya yanaşmadığı bir kirli bohça bu konu. Seçim sonucu evet ağırlıklı olduğu için, burada yaşayan “ilerici”, kendine demokrat ve laik adını veren bir sürü insan, “Sınır dışı edilsin bunlar; işlerine geldiği için T.C. vatandaşlığını illegal biçimde ellerinde tutup, seçimlerde Erdoğan’ı destekliyorlar!” diye isyan etmeye başladı.

İşin tuhafı, sosyal medyada böylesi bir söylemi başlatan ve sürdüren kişilerin bir kısmı, T.C.’nin akıl sır ermez politikaları yüzünden bizzat kendileri zoraki “illegal çifte vatandaşlık” statüsünde, yani mağdurdur. Herhalde bu nedenle, “Yalnızca evet oyu verenlerin Avusturya vatandaşlığı ellerinden alınsın!” önerisinden “Buradaki UETD gibi örgütleri destekleyenlere bu yaptırım getirilsin!” talebine kadar bir dizi akıl yürütmeye şahit oldum son haftalarda. Çıkış noktaları son derece anlaşılır ve haklı bir öfkenin dile getirilmesi olsa da demokrasiden ve insan haklarından bir hayli uzağa düşen talepler bunlar.

Yeşiller Partisi’nin Milletvekili Berivan Aslan, “illegal çifte vatandaşlığı” bulunan kişilere bir af çıkarılmasını ve mağdur olmamaları için kendilerine bu af süresince T.C. vatandaşlığını geri verme imkânı tanınmasını önerdiğinde, başta kendi partisi olmak üzere hemen her kesimden sert eleştiriler aldı.

Tabii böylesi siyah beyaz filmlerin değişmez esas oğlu H.C. Strache, yine başrole soyunarak, elinde bir “uyduruk Avusturya vatandaşları” listesi olduğunu, T.C. vatandaşlığı da bulunan bu kişiler hakkında soruşturma açılması için “gerekeni yapacağını” bildiriverdi kamuoyuna. Bilhassa öteki partilerin Türkiye kökenli siyasetçilerinin de bu listede görüldüğünü, “tesadüfen” basına sızan isimler yoluyla ifşa etmeye konuldu.

Krizler, bazen öğretici bir işleve de sahip. Ben de Türkiyeli, Kürt, Alevi tanıdıklarım arasında bu demagojik söylemlerinden ötürü Strache reisliğindeki FPÖ adlı ırkçı partiye yakınlık duyan bir “laik, demokrat ve hukuk yanlısı” kesim olduğunu öğrenmiş oldum son haftalarda. Hatta bir arkadaş, “Siz klasik solcuların haberi yok, Türkiyeli çok büyük bir laik kesim artık Strache’yi desteklemekte!” diye de çıktı bir ortamda.

Sağ ve sol birbirine mi dolaştı? Artık siyaset saklambacında, “sağım solum sobe” diyemeyecek miyiz? Nedenleri ve sonuçları nedir bu durumun? Bu sorularla, bir dahaki yazımda uğraşmak istiyorum.

Mayıs 2017

Sağım Sarımsak, Solum Soğan

Evet Diyen, Hayır Diyen Bertolt Brecht'in "öğretici oyun" adını verdiği kısa sahne metinlerinden biri. Okul operası olarak da tasarlanmış olan bu oyun, öğrenilmesi gereken en önemli şeyin rıza/anlaşma olduğunu vurgulayan koroyla başlıyor. Koronun sözlerinden şunu anlıyoruz: Çok sayıda insan evet dese de anlaşma sağlanamamaktadır. Çoğu insanın fikri sorulmaz bile. Birçok insansa, yanlış olana rıza göstermektedir.

Oyunun ilk bölümünde gelenekleri kabullenen öğrenci, kendi ölüm kararına da rızasını vermiş olur. İkinci bölümde, aynı koşullar altında bu defa hayır cevabını tercih eder öğrenci; böylelikle hayatını kurtarır. Bu bölümde öğretmen, yola çıkmadan önce seyahat sırasında başına gelebilecek her şeye razı olmuş olduğunu hatırlatır öğrencisine, buna rağmen neden şimdi geleneklere uygun cevap vermediğini sorar.

"O zaman verdiğim cevap yanlıştı! Ama sizin sorunuz daha da yanlıştı!" diye karşılık verir öğrenci. Yeni bir geleneğe ihtiyaç duyulduğunu söyler ve her yeni durumda, yapılması gerekeni yeniden gözden geçirip karar vermenin gelenek edinilmesini önerir.

Brecht oyununu, koronun şu sözleriyle bitiriyor:

Ve yeni bir geleneğin / Ve yeni bir yasanın yollarını attılar.

[...] Küfre karşı, alaya karşı açtıkları gözleri! / Hiçbiri ötekinden daha korkak değildi!

Geçen yazıda, sağ-sol duruş ve söylemlerinin bir hayli birbirine karıştığı bir dönemde yaşadığımızı söylemiştim. Konuya bu yazımda devam etmek istiyorum. Brecht'in alıntılıdığım, rıza/anlaşma üstüne kaleme almış olduğu oyununa da tekrardan değineceğim bu bağlamda.

Gerçekten de çocuklara yön öğretmede kullanılan "sağım sarımsak, solum soğan" metoduyla siyasal yönleri anlamaya çalışır olduk bugün. Özellikle de Türkiye, Ortadoğu, Kürdistan veya İslam söz konusu olduğunda dost-düşman, müttefik-karşıt, sarımsak-soğan birbirine dolaşıyor, tanınmaz hâle geliyor. Yön bulalım derken tökezliyoruz; batıyı ararken doğuya, karşıta direnirken yandaşa düşüveriyoruz.

Avrupalı sosyal demokrat, Yeşil veya liberal solcu parti ve kuruluşların bazıları, insan haklarını korumak ve ırkçılığa karşı çıkmak adına yer yer Türkiye (veya başka Ortadoğu ülkesi) çıkışlı İslamcı ve aşırı sağcı gruplara destek verebiliyorlar sözgelimi... Buna karşılık bazı Türkiye kökenli solcu, Kürt, Alevi insan veya gruplar, bu İslamcı ve ülkücü kesime olan karşıtlıklarını FPÖ gibi Avrupalı aşırı sağcı partileri destekleyerek hayata

geçirmeye çalışıyorlar. Kısaca söylersek, oralı solcular buralı sağcılar, buralı sağcılar (işlerine geldiği sürece) oralı solcuları destekliyor zaman zaman.

“Bu ne yaman çelişki!” diyesi geliyor insanın bu tuhaf manzara karşısında... Ama bir grup (özellikle de genç) göçmen “Artık devir değişti, partilerin yapısı da. Siz eski solcular bunu kavrayamıyorsunuz,” eleştirisini dile getirirken, zaten radikal duruşlara ezelden karşı liberal kesim de “Sağ ve sol neymiş, kalmadı öyle bir şey!” diyerek, daha da kesinleştiriyor bu hükmü.

Moda yalnızca giyim-kuşamı değil, siyaseti de etkileyen bir olgu. Bu nedenle sağ veya sol duruş ve söylemin biraz “eski moda” olarak görül- düğüne, bugün başka siyasal modaların hüküm sürmekte olduğuna bir ihtimal payı verelim. Yani sorunu kuşaklar arası bir sorun ve bir *moda sıkıntısı* olarak tanımlayalım ihtiyatlıca. Buna rağmen, şu gerçeği de göz önünde bulundurmak gerekli bence: Yeni söylemlerin doğması, kimi sözcüklerin önemini kaybetmesi ya da yerini başka kavramlara bırakması, argümanların ve kaynakların değişimi, bir büyük dönüşümün habercisi de olabilir tabii... Siyaset alanında böylesi gelişimleri zamanında algılamak ve bunlardan sonuçlar çıkarmak, her sosyal ve politik hareket için hayati önem taşımakta.

Ama kökü Fransız Devrimi’ne dayanan sağ-sol kavramlarıyla tanımlanagelen bu siyasal yön ayrımının, bugün gerçekten de iddia edildiği gibi *hiçbir geçerliliği* kalmadı mı? 1980’lerin sonunda avaz avaz ilan edilen “ideolojilerin sonu”, hatta “tarihin sonu” kehanetleri otuz yıl içinde gerçekleşti mi? Başka kâhinlerin “müjdelediği” gibi, sınıf savaşımının yerini *kültür savaşları* mı aldı bu süreç içinde?

Ben bu soruların hepsini son derece önemli buluyor, buna rağmen hepsine de hayır cevabını veriyorum. Tasvir etmeye çalıştığım sağ-sol karmaşası, iki zorunluluğu ortaya çıkarıyor benim gözümde: Bir yandan sol ve sağ arasındaki farkın daha belirgin hâle getirilmesi gerekiyor. Diğer yandan da, adına sol dediğimiz bir hayli geniş (ama buna rağmen güçsüz kalmış) cenah kendine yeni stratejiler bulmak zorunda. Gerek Türkiye’de gerekse Avrupa’da, hatta tüm dünyada tehlikeli dışlerini yeniden göstermeye başlayan sağ belaya karşı tek bir çare olduğundan yola çıkarak ya- pıyorum bu vurguyu da: yeni bir siyaset çerçevesinde kurulacak ittifak- larla solun kendini yeniden ifade etmesi ve siyasal alana müdahalesi ge- rekiyor.

Gelelim başta alıntıladığım oyuna. Evet demek veya hayır demek, yalnızca seçimlerde, referandumlarda ve siyasal tartışmalarda değil, siyaset üretirken de çok önemli iki şık. Brecht, bu oyunu yüzünden çok eleştiri almış. Oyunun zeminini oluşturan anlaşma kavramını, zamanın Stalinci komünist partilerine bir “kadavra itaati” ile bağlanmak biçiminde yorumlayanlar var. Brecht’in bu mesel tarzı oyunla “kadrolar, partinin çizgisine itiraz etmeden uymak zorundadır” gibi bir slogan üretmeye çalıştığını söyleyip eleştiriyor bu yazarlar. Bazı eleştirmelerse, Brecht’in önce *Evet Diyen* adıyla yazıp sahnelediği birinci bölüme gelen tepkileri kaydedip, *Hayır Diyen* adıyla bir ikinci bölüm yazmasını tam da bir “öğrenme süreci” olarak yorumluyorlar. Çünkü bu bölümde öğrenci, koronun sözlerini başka biçimde gerçeğe dönüştürüyor. Önce rızadan yana olsa da geleneklere karşı çıkararak bir direnç gösteriyor ve ardından yeni bir anlaşmanın temel kavramlarını tanımlıyor.

Burada niyetim tabii Bertolt Brecht tiyatrosunu yorumlamak değil. Ama anlaşma kavramı üstüne düşünmek, bana yeni sol siyasetleri tartışmak açısından önemli gözüküyor. Brecht’in kullandığı Almanca kavram, *Einverständnis*. Türkçeye *rıza, anlaşma, uyuşma, razı olma* şeklinde çevirebiliriz. Siyaset üretmek, Brecht’in oyununda da vurgulandığı gibi, hep bir anlaşmaya yönelmek aslında. Bu yazdığımın, ilk okunuşta belki “hepimiz kardeşiz, öpüşüp kokaşalım, hayat bayram olsun” gibi uzlaşmacı bir tınısı olsa da, hiç de böyle bir apolitik insaniyet edebiyatı yapmak değil derdim.

Rıza sözünün bir karşılığı da Latince’den hemen tüm Avrupa dillerine geçmiş, Türkçede de *konsensüs* olarak kullanılan kavram. Sırtını Antik çağdan bugüne bir dizi siyaset filozofuna yaslayan bir kurama göre, ege-men sınıf olarak iktidarı ele geçirmek, hükmetmeye yetmiyor, toplumun ideolojik olarak da yönetilmesi gerekmekte. Yani bir sınıfın ya da zümrenin devlet iktidarını ele geçirmesi ve güç tekeli üstlenmesi, o toplumu yönetebileceğinin garantisi değil. Bir toplumda yalnızca zoraki güçle değil de toplumun geniş kesimlerinin rızası ile hüküm sürebilmek için, kültürel konsensüs yoluyla bir hegemonya oluşturmak şart. İşte bence solun yeni politikası tam da bu hegemonyayı tüm mekanizmalarıyla, içerikleriyle ve söylemleriyle analiz edip, buna karşı pozisyonlar üretmek üstüne kurulmalı.

Erdoğan ve AKP, iktidarda oldukları 14 yıl boyunca (yeni bir burjuva/orta sınıflar ittifakına dayalı) kendi İslami-milliyetçi hegemonyalarını oluşturma çabasını gösterdiler. Bir yandan, Türkiye toplumunun önemli

bir kesiminin rızasını sağlayacak İslam vurgulu bir söylem tutturdular. Bu; bastırılmış ve ezilmiş Müslüman kimliği sayesinde “hazırda duran” bir tabanın varlığına rağmen, toplumun yarısına bile seslenemeyen bir söylem olarak kaldı. İşin içine milliyetçiliğin katılması da (ki bu Millî Görüş hareketinin kimyasında var olan bir bileşimdir) pek fayda vermedi. Çünkü en aşırı, ırkçılığa varan boyutlara da kaysa, T. C.’de milliyetçiliğin temel ege-men ideolojisi Kemalizm olmuştur son 90 yılda. Kürtlere karşı, özellikle de Kürt illerindeki devlet saldırılarını meşrulaştırmak için kullanılan dil, MHP’nin temsil edegeldiği Turancı faşist milliyetçiliği üstlenme çabasına işaret etmekte. Ama Erdoğan ve AKP’nin asıl mücadelesi, Kemalist hegemonya ile oldu ve olmakta.

Bazı “yerel” farklara rağmen, küresel anlamda benzer hegemonik yapılar oluşturmaya çalışan, adlarına *temsili diktatörlükler* demeyi önerdiğim iktidarlar giderek çoğalıyor. Yani Erdoğan-AKP iktidarı, tek başına ele alınıp değerlendirilecek bir olgu değil bence. Ve bu küresel olguya karşı durabilecek alternatiflerin, hâlâ “sol” adını verdiğimiz cenahta geliştirilebileceğine inanıyorum.

Sağ-sol ayrımı, daha yaşanılabilir bir dünyanın oluşumunda nasıl bir rol oynuyor artık? Sol derken bugün neyi kastediyoruz? Daha da önemlisi, neyi *kastedebiliriz* ve *kastetmemiz gerekir*? Bu sorulara verilecek cevaplar, önümüzdeki dönemde yalnızca Türkiye’de değil, tüm dünyada etkili olacak siyasal gelişmelerde hatırı sayılır bir etken işlevi görecek. Bu soruların aciliyetini görmemek, kendisine bugün hâlâ “solcu” adını çekinmeden veren bireyler, örgütler ve hareketler için önemli bir etki etme şansını kaybetmek anlamına gelecek. Bunları öngörebilmek için, kâhin olmak gerekmiyor bence...

Haziran 2017

Demokrasi Politikaya Karşı

Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt ovada yolunu şaşırır, diye bir atasözü vardır. Avusturya’da Ekim ayında gerçekleşen meclis seçimlerinin ardından bu sözü hatırladım.

Siyasal anlamda “zengin” kesim; yani politikacılar ve danışmanları, siyasal gözlemciler, yorumcular, anketçiler ve sair zevat, zaten yaz aylarından beri böylesi bir sonucu tahmin ediyor ve bunu da açıkça kamuoyuna bildiriyordu. “Züğürtler”, yani “ortalama vatandaş” diye adlandırılan (ya da aşağılanan) nüfusun liberal-demokratik kesimi ise, seçim sonuçlarına bir hayli şaşırdı. Neden peki? Bu soruya kısa bir cevap vermek mümkün: kendi demokrasi anlayışı yüzünden. Ama bu cevabı anlaşılır kılabilmek için, biraz daha ayrıntıya girmek gerekiyor.

Deney olarak; sokaktaki vatandaşlara bir soralım, politika hakkında ne düşünüyorsunuz, diye. “Yalan-dolan, boş nutuklar, üç kağıtçılığın zirvesi, vatandaş kandırma sanatı, tutulmayan vaatler, iktidar tutkunu ve göbeğine kadar yolsuzluk çukuruna batmış politikacılar, kendi çıkarlarından başka bir yönde adım atmayan siyasi partiler...” Eminim; bu ve buna benzer resimlerle bezeli bir manzara çizilecektir cevap olarak. Politika kavramı, Avrupa kamuoyunda son derece olumsuz bir üne sahip günümüzde. Politikacılık, hiç itibar görmeyen bir meslek hâline geldi. Siyasal partilerse asıl düşman, seçmenlerin gözünde.

Buraya nasıl gelindi, bu gelişmenin kökenleri nedir, siyaset yeniden olumlu bir kavram ve toplumsal etkinlik alanı olabilecek mi? Bu sorulara cevap vermek güç, en azından bu yazının sınırları içinde...

Ama benim asıl derdim, bir çelişkiye dikkat çekmek zaten. Deneyimizi sürdürelim. Sokaktaki seçmenlere, bu defa demokrasi hakkındaki fikirlerini soralım. Bu; politikanın tam tersine, son derece saygın bir kavram. Demokrasi sözünü kullanan ya da duyan insanların gözlerinde bir pırıltı, yüzlerinde bir gülümseme, güzel bir geleceğin umut ışıklarını görmek, büyük ihtimal. Gerçi soracağınız hemen herkes; içinde yaşadığımız demokrasinin yetersiz olduğunu, ortalama vatandaşın katılım imkanlarının gideerek kısıtlandığını, çözümün doğrudan ve “alttan gelen” demokraside yatığını söyleyecektir. “Gerçek demokrasi bu değil!” cümlesi, belki de demokrasinin bağlamında en sık duyulabilecek lafız günümüzde. Ama bu, demokrasinin ne kadar da popüler, olumlu, kabul gören bir kavram olduğunun da en güzel kanıtı değil mi zaten?

Demokrasi bu kadar olumlu iken, politika nasıl bu kadar olumsuz bir ada sahip olur? Bu çelişkinin nedeni nedir? Neden seçmenlerin –özelikle– liberal-demokrat kesimi, demokrasi karşıtı, aşırı sağcı, popülist partilerin oy oranlarını artırmasına hemen her seçimden sonra şaşırmakta ve bunu demokrasinin kendi sorunu olarak değil de, politikanın ve politikacıların yarattığı bir sorun olarak görmekte? Demokrasi; politikanın bir biçimlenmesi, bir siyasal sistem, siyaset etmenin koşullarını belirleyen çerçevelerden biri değil mi?

Deneyimizin üçüncü sorusunu soralım sokaktaki seçmenlere: “Demokrasi sizce nedir?” Kendi sohbetlerimde işittiğim demokrasi tanımları, bana bir mücevher kutusunu hatırlatıyor. İçine en değerli, en güzel, en uzun ömürlü takıların konduğu bir kutu. Uzunca bir zamandır, bu konuda bir liste tutuyorum ben. Demokrasi konusunda duyduğum tüm tanımları, tüm sıfat ve isimleri bir köşeye not ediyorum. Tabiri caizse, mücevher kutusunun envanterini tutuyorum.

Mesela şunlar var demokrasi mücevherleri listesinde: düşünce özgürlüğü, hukuksal eşitlik, insan hakları, hukuk devleti, seçimler, yasama-yürütme-yargı ayrılığı, bir (Avrupa kökenli) insanî değer, bir yaşam biçimi, otoritarizmin tersi, kadın-erkek ilişkilerinde eşitlik, hiyerarşinin yok olması, iktidarın kötüye kullanımının engellenmesi, tolerans, farkların kabul ve saygı görmesi...

Bu liste; bir yönetim biçimi, iktidarın meşru kılınmasının bir yöntemi olarak demokrasi tanımını neredeyse tamamen unutturuyor. Ama iktidar, meşruiyet ve yönetim boyutlarını unutmak, siyaseti de unutmak demektir. Demokrasi, siyasetten “arındırılarak” tanımlanmaya ve anlaşılmaya başlanınca, bir masal kahramanına; demokrasi üstüne akıl yürütmeler de bir masal kitabına dönüşüyor.

Böylesi bir masal-demokrasi, bir dizi sorunu beraberinde getiriyor doğal olarak. Demokrasiyi bu derece “yükseltmek”, hayal kırıklığına uğramayı da son derece kolaylaştırıyor. Demokrasiye yaklaşmak yerine, ondan uzaklaştırıyor insanları bu tehlike. Siyaseti “unutmak”, siyasalın bizlere sunduğu olasılıkları da unutturuyor; demokrasinin belki de “son durak” olmadığı ihtimalini de...

Başka bir tehlike de şurada yatıyor: kendini demokrasi diye adlandıran, Putin ve Orban’dan Erdoğan’a kadar bir dizi “karizmatik lider” tarafından inşa edilmiş yeni otoriter rejimleri anlamamız, güçleşmekte. Çünkü “temsili diktatörlük” (ya da Ahmet İnsel’in deyimiyle “demokratik

otoritarizm”) olarak tanımlanabilecek bu rejimler, demokrasinin karşıtı değil; tersine, doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktalar.

Bu sorunları, bir sonraki yazımda yakından incelemeye çalışacağım.

Kasım 2017

Politika ve Siyasal Üstüne

“Eğer tanrılardan oluşan bir halk olsaydı, kendisini demokrasiyle yönetirdi. Böylesine mükemmel bir yönetim biçimi insanlara uygun değil.”

Bu sözler, Aydınlanma felsefesinin tanınan temsilcisi Jean-Jacques Rousseau’ya ait. İfadenin ana fikri biraz tuhaf bence; böylesine tanrısal bir politik sistem, aslında biz insanlar için bir lüks, yani bize pek layık değil, demeye getiriyor feylesof. Sanki demokrasi, insanların düşünüp geliştirdiği bir sistem değil de gökten vahiy yoluyla inmiş bir nimetmiş gibi... Benzer bir yüceltilmiş demokrasi tasavvuru, bugün de çok yaygın “batı” toplumlarında.

Demokrasiyi korumaya çalışmak, onu otoriter eğilimlere ve baskıcı hükümet sistemlerine karşı savunmak, kuşkusuz gerekli bir duruş. Ama bir ahlaki sistem, bir davranma kılavuzu veya yaşam tarzı olarak, siyasetten kopuk biçimde demokrasiyi savunmak, masal ya da efsane anlatmaya benziyor. Demokrasinin bir yönetim, dolayısıyla da bir iktidar biçimi olduğu ve devletin şekillenişinde önemli bir rol oynadığı unutulursa, ciddi bir sorunla karşı karşıyayız demektir.

Geçen yazımda da değinmiştim; politika kavramının olumsuz çağrışımları yüzünden demokrasi böylesine efsaneleştirilir olmuş durumda. Bu kadar sık kullandığımız, 1970’li yıllarda benim kuşağım için son derece önemli ve olumlu olan politika kavramı; çok fazla insanda bir hayal kırıklığı duygusu yaratıyor günümüzde.

Nedir politika? Kavramın tarihsel kökenine inip, bir taraftan da bugün için sonuçlar çıkartmayı hedefleyen bir kuramdan söz edeceğim bu yazıda.

Politika fikri ve kavramı, adlarına polis denen Antik Yunan şehir devletlerinde, özellikle de Atina’da doğmuş. Şehir sakinlerinin bir araya gelip, kendi yaşamları, devlet tasarımları, savaşlar, zaferler vesaire üstüne konuşması eylemini tanımlayan bir sözcük aslında. Devletin, kendi geçmişi, bugünü ve geleceği üstüne yurttaşlarının ağızdan akıl yürütmesi, politika. Bu nedenle de gerek devlet, gerek vatandaşları, gerekse bu birlikte düşünüp konuşma eylemi, hep *polis* kökeninden türetilmiş kavramlarla adlandırılmış Eski Yunan’da.

Bugün bildiğimiz anlamda bir demokrasi değil bu. Bir kere devlet-toplum ayrımı yok, ikincisi, *polis*’i oluşturan insanların çok küçük bir kesimi politikaya katılabiliyor. Kadınlar, köleler ve adlarına *metök* (metoikos) denilen, Yunan kökenli olsalar da yurttaşlık hakları bulunmayan kesim, bu

gruba dâhil değİller. Yani *demos* adı verilen (demokrasi kavramının kelime kökünde de bulunan) yurttaş halk, sadece özgür erkeklerden oluşuyor Antik Yunan'da.

Bu yalnızca bir hukuki statü değİl ama. Politikaya katılmak, dolayısıyla da agora denilen pazar meydanındaki toplantıya katılıp söz alabilmek için, ev işlerinden feragat etmek gerekiyor örneğİn. Ev, yani Yunanca *oikos* (bugünkü ekoloji, ekonomi gibi kavramların kökünü oluşturuyor bu söz), kölelerin ve kadınların bir iktidar ve hiyerarşı ilişkisi içinde işlerini yürüttükleri yaşam alanı. Özgür erkek, gerçi o alanın da yöneticisi ama genelde ev işlerine karışmıyor. Özgürlüğün bir anlamı da bu, Antik Yunan'da. Özel-kamusal ayırımına benzer bir sınır söz konusu. Kendi işlerini ön plana çıkarıp, devletin işlerine katılmayan, dolayısıyla evini politikaya tercih eden erkeklere *idiotos* (ya da *idiotes*) deniyor. Birçok Avrupa dilinde "budala" anlamına gelen *idiot* kelimesinin kökeninde de işte böyle bir "özel kişı" eleştirisi yatmakta.

Bu anlamda politika, modern demokrasilere model olmuş bir devlet biçiminin parçası Antik çağda. Alman kökenli ABD'li siyaset felsefecisi Hannah Arendt, o pratikten genel sonuçlar çıkartıyor. Bir kere, politikanın anlam ve hedefinin özgürlük olduğunu söylüyor. Siyaset yapabilmeyen ön koşulu da özgür olmak çünkü... Öte yandan; siyasetin bizlere hep yenden, hep bir sıfır noktasından yola çıkarak, eylemlerimizle çevremizi ve kendimizi dönüştürme fırsatını sunabileceğini vurguluyor. Politika, sürekli bir yeni başlangıç kurma imkânı vermeli bize; nereye doğru evrimleşeceğini bilemesek de yeni bir süreci "doğurabilmeliyiz" politik ilişkiler çerçevesinde. Öteki bireylerle birlikteliğimizde özgürlüğü mümkün kılan tek eylem biçimi aslında politika. Bunun ön koşulu ise, çoğulculuk.

Bugün çoğu insana olumsuz gelen politika kavramı, kurumsallaşmış, ideolojik ve dogmatik bir nitelik taşıyan, otoriter, kapalı düşünce ve eylemlerle bağlantılı. Böyle kavranan politika, bir yeni başlangıç imkânı sunmuyor bireylere; tersine, gidilmiş yolları tekrar tekrar adımlamak gerektiğini empoze ediyor. Emin yolları göstererek, özgürlükleri kısıtlıyor. Arendt; bu anlamdaki politikanın karşısına, andığım gibi çoğulcu, özgürlükçü ve sürekli yeni bir başlangıç sunan siyaset kavramını koyuyor.

Arendt'den (ve Carl Schmitt adlı Alman hukukçudan) yola çıkan birçok yazar, son otuz yıl içerisinde benzer kuramlar oluşturdular siyaset felsefesinde. Bu kuramların çoğunda bir kavramsal ayırım yapılıyor. Almancada "die Politik/das Politische", Fransızcada "la politique/le politique" İngilizcede ise "the politics/the political" kelimeleriyle yapılan ayırımı,

politika/siyasal diye Türkçeye çevirebiliriz. Hannah Arendt'in *siyasal* kavramı, demokrasiyi de sorgulayabilen, iktidarın kötüye kullanılmasını değil, iktidarın bizzat kendisini eleştiren bir perspektif sunuyor.

Demokrasi, siyasalın tarihsel bir şekillenışı sadece. Geldiğimiz “son durak” değil. Tabii Türkiye gibi demokrasiden uzakta duran devletler için biraz tuhaf tınlayabilir bu sözlerim. Diğer yandan Avrupa devletlerinin hâldeki otoriterleşme tehlikesine bakınca da demokrasiyi savunma zorunluluğu tartışmasız gibi geliyor.

Ama eğer bu bağlamda bir demokrasi krizinden söz ediyorsak ve Türkiye ya da Avrupa’da –farklı boyutlarda da gelişse– “otoriter demokrasi” ve “temsili diktatörlük” eğilimlerini tespit ediyorsak, bu gelişmelerin en önemli nedeni, politikanın demokrasiye saplanıp, kurumsallaşmasında yatıyor...

Siyasalın sunduğu perspektif, bizi bu çıkmaz sokaktan çıkarabilir.

Aralık 2017

Siyasal Duruş ve Siyasal Gidiş

1970’li yıllarda, solcu gençler arasındaki ciddî politik tartışmalar, şu soruyla başladır çoğunlukla: “Senin siyasi görüşün ne, arkadaş?” Her duanın sonunda söylenen “âmin” sözü sanki başa kaydırılmış gibi gelirdi bana, bu cümleyi işitince.

Görüş; çok statik, hareketsizliği, değişmezliği, durağanlığı vurgulayan bir kavram. *Duruş* da öyle. Her ne kadar bu sözcükler, o yıllarda altında bir hayli ezildiğimiz dogmatik siyaset anlayışına uygun düşseler de politik olmaktan çok coğrafi anlamda yön bulmaya yarayan kavramlar aslında.

Bu köşe yazılarında bir soruyu sorup durdum son aylarda: siyasal anlamda sol ve sağ nedir? Özellikle Avrupa ülkelerinde yaşayan genç insanlara sorulduğunda, sağ ve solun bugün için hiçbir şey ifade etmeyen kavramlar olduğu cevabını alıyoruz. Gerçekten de böyle modası geçmiş, siyasal düşünce ve eylem için önemini yitirmiş sözcükler mi bunlar? Yeniden tanımlanmaları mümkün değil mi peki? Öncelikle de solu bugün nasıl tanımlayacağız?

“Amerikan emperyalizmine karşıyız!” diye bağırıp, milliyetçi, şoven, azınlık düşmanı bir politikaya sahip çıkmak mı sözcğelim “sol”? Ya da din temelinde bir politikayı reddetmek adına, devlet ideolojisi Kemalizm’i kazanının son damlasına kadar savunmak mı? Kapitalizme karşı olma gereğiyle İslam’ı şiar edinmek mi? Veya “küresel faiz lobisine” karşı savaşmak yolunda, buram buram antisemitizm kokan komplo teorilerine sarılmak mı?

Belki de asıl zorluk, *sağ* ve *sol* sözlerini statik, zaman ve durum ötesi görüşler olarak kavramaktan kaynaklanıyor. Halbuki bunlar öyle duruk, sabit, değişmez yönleri değil, tam tersine göreceli, eski deyimiyile *izafi* tarafları tanımlayan kavramlar. İki anlamda:

Birincisi, birbirleriyle bağlantılılar; zaman içinde sol kendini sağa göre belirlemiş, sağ da sola göre. Kullandıkları stratejiler ve sloganlar, tanımladıkları hedefler ve talepler hep bu anlamda göreceli, birbirinden bağımlı olmuş. Klasik deyimiyile, bunlar bir karşıtlığın birbirini belirleyen kuttupları.

İkincisi ise, toplumsal değişimler sürecinde belirli siyasal içerikler ve “duruşlar” sol ya da sağ sıfatıyla tanımlanır olmuş, çünkü bu taraflardan birisi o içeriklere ve duruşlara sahip çıkmış ve bunu da inandırıcılıkla yapabilmiş. Sonra sahipleri değişmiş yine bu duruşların.

Örnek vereyim. 1994'te Avusturya'nın Avrupa Birliği'ne (o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu) üye olması konulu bir halk oylaması yapılmıştı. Bugünün AB yanlısı "sol" partisi Yeşiller, o zaman seçmenlerini hayır oyu vermeye çağırıyordu. AB bağlamında sürekli bir sağ ya da sol "duruştan" söz edilebilir mi bu durumda? Ama 1994 yılından beri bu soru, Avusturya iç politikasında temel bir rol oynamakta ve hemen her seçimde kamuoyunu, göç ve iltica sorularında olduğu derecede kutuplaştırmakta.

Tabii bu, solu sol yapan hiçbir standart yoktur anlamına gelmez. Tarih içinde oluşmuş belirli *ilkeleri* var sol hareketlerin.

Daha önceki bir yazımda bu kavramların kökeninden söz etmiştim: 1789 Fransız Devrimi ardından parlamentoda yeni bir oturma düzeni oluşmuş. Cumhuriyetçiler meclisin sol tarafında, monarşistlerse sağ tarafında oturur olmuş. Monarşizm yanlıları parlamentodan atılınca da cumhuriyetçi grup içindeki hizipler ekseninde bir oturma düzeni kurulmuş. Zamanla da bu gruplardan kısaca *sağ* ve *sol* diye söz edilmeye başlanmış.

Sağ deyince bugün de hep daha devletçi, otoriter, tutucu, hiyerarşiye önem veren, bireysel başarı ve verimliliği eşitlikten daha önemli sayan, itaat, güçlü iktidar, piyasa ekonomisi gibi ilkelere vurgu yapan grup ve hareketler geliyor aklımıza. Faşizm, falanjizm, Austro-faşizm ve nasyonal sosyalizm gibi uç sağ hareketlerin toplum tasarımlarında ise doğal eşitsizlik, devletin demir yumruğu, tanrısal ya da ceberut düzen (Latince *ordo*) gibi, bu ilkelerin çok katılmış biçimleri hâkim.

Sola baktığımızda ise, bu cenahın üç kaynaktan beslendiği göze çarpıyor. Birincisi sınıf kökenli, adlarına "*eski*" *toplumsal hareketler* denebilecek mücadeleler çerçevesinde oluşmuş ilkeler. Burjuvazinin aristokrasie, proletaryanın da burjuvaziye ve feodal "artıklara" karşı verdiği mücadelelerde adalet, özgürlük, eşitlik, dayanışma, ezilenlerden yana olma, enternasyonalizm gibi standartlar şiar edilmiş. Bunların bazıları, belirli bağlamlarda terkedilmiş; sözgelimi enternasyonalizmin yerini Stalin öncülüğünde "tek ülkede sosyalizm" tasarımının alması. Aslında sağın güçlü silahlarından olan milliyetçilik, giderek solun da sahip çıktığı bir değer hâline geldi (millî devrim, ulusalcılık, yurtseverlik vesaire). Komünist partiler ve bir kısım sosyal demokrat parti bu ilkelere sahip çıkmaktalar.

1970'lerden başlayarak, sınıf eksenine başka "*farklılık*" eksenleri de ekleyen (sosyolojideki adıyla) *yeni toplumsal hareketler*, başka ilkeleri beraberinde getirmiş: ırkçılık, cinsiyetçilik ve homofobi karşıtlığı, çevrecilik, katılımcı demokrasi, feminizm... Solun bu ikinci kaynağı, ifadesini Yeşil partilerde (diğer adıyla Yeşil siyasette) bulmakta.

Bir de yalnızca kimi sol hareketin öne çıkardığı ilkeler var. Bunları ağırlıkla otonom, anarşist, liberter (özgürlükçü) sosyalist hareketler kendine şiar edinmekte: özyönetim, erksizlik, otoritesizlik, hiyerarşisizlik, şiddetsizlik, devletsizlik, otonomi gibi...

Bugün birçok sol hareket ve grup, kendini bu kaynaklardan bazısına yaslayarak tanımlamakta. Bunların tümünü harmanlamayı başaran bir sol hareket yok benim bildiğim.

Kimi sol parti ise, sağ-sol ayrımının anlamını kaybettiği kanaatinde. Aşırı sağcı FPÖ'nün kendisini "yeni işçi partisi" olarak tanımladığını göz önünde bulundurursak, bu tezin ne kadar aptalca ve tehlikeli olduğunu fark ederiz, diye düşünüyorum.

Gelecek geçmiş gerektirir, diye bir söz var Almandada. Bana öyle geliyor ki; bugünün koşullarında solun en tanımlayıcı özelliği, milliyetçi ideolojileri reddetmek olmalı. Bunu yaparken sol hareketler, sahip çıkabilecekleri bir geçmiş de oluşturacaklar kendilerine. Özellikle Türkiye gibi "etnik mühendislik" üstünde temellenen, buna karşın hâlâ geçmişiyle hesaplaşmamış bir toplum için sanırım can alıcı bir soru bu. Ve ulus-devlet çerçevesinde oluşmuş sol hareketler için de.

Ocak 2018

Öneri Dergisi

Kasım 2004 – Ekim 2008

Pisa Kulesi

Pisa şehrinin ünlü kulesi, bilindiği üzere eğri durur. İnşa edildiğinde öyle değilmiş, zamanla bir tarafa meyil vermiş, eğrilmiş. Bu İtalyan şehriyle ad benzerliğinden başka bir bağlantısı olmayan “Pisa Araştırması” da kuleyle aynı kaderi paylaşıyor. Hele son araştırma sonuçları Avusturya’da duyulduğundan beri.

“PISA – Programme for International Student Assessment” (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) OECD ülkelerini dört yılda bir, sundukları öğrenim düzeyi açısından bir karşılaştırmaya tabi tutuyor. 2000 yılında, Avusturyalı öğrenciler iyi denebilecek bir yer tutturmuştu sıralamada. Bu yılki değerlendirmenin sonuçları henüz resmen açıklanmadan, bazı bilgiler kamuya sızdırıldı.

Görünen o ki, Avusturya bu defa birkaç kademe aşağıya kaymış. Böylelikle Pisa Kulesi, ülkemiz nezdinde eğriliverdi. Eğitimden sorumlu bakan Elisabeth Gehrler de çözümler yerine suçlular aramaya koyuldu. Basına verdiği demeçte, ebeveynlerin ilgisizliğine ve öğretmenlerin yetersizliğine değindikten sonra, asıl suçluyu adlandırır: *yabancı öğrenciler*. “Özellikle ilkokullarda çok yüksek olan yabancı öğrenci sayısı”, Avusturyalı öğrencilerin yetersiz düzeyinin ana nedenlerindenmiş. Bir yandan basın, bir yandan da bakanın sorumlu bulunduğu Avusturyalı veli ve öğretmenler, büyük bir huşu içinde bu sözlerle sarılıverdiler. Günlerdir medyada “yabancı öğrenci sorunu” ilk haber konumunda.

Eğitim Bakanının sözleri, neresinden bakarsak bakalım, suç savma amaçlı bir siyasal stratejiye işaret ediyor. ÖVP’li Gehrler, bir taraftan Viyana okullarındaki yüksek yabancı oranını öne çıkararak, buranın belediyesini yıllardır elinde tutan SPÖ’ye satır arası çamur atıyor. Diğer taraftan da yabancı çocukları günah keçisi haline getirerek, gözleri kendi üstünden uzaklaştırmaya çalışıyor. Bir taşla iki kuş yani. Bunun tek bir adı var: çocukların sırtından politika yapmak!

“Yabancı öğrenci” istatistiklerinin ne derece güvenilir kaynaklar olduğunu bir an için unutalım. Pisa’nın, ilkokul çağındaki değil, 15 yaşındaki öğrencileri karşılaştırdığını da bir tarafa bırakalım. On yıldan beri bir ülkenin öğreniminden sorumlu bir bakan, bu ülke uluslararası sıralamada iyi bir sonuç tutturamayınca, suçu nasıl olur da bir toplumsal grubun üstüne atar? Bu nasıl bir *siyasal*, nasıl bir *mesleki ahlak*tır? Düşünün; siz araba kullanmayı bilmeyen bir taksi şoförsünüz, ilk kaza yaptığınızda

“Müşterilerim İngiliz'di; orada trafik ters işler, kaza ondan oldu,” diyeceksiniz.

Üstelik, sorumlu gösterilen kesim bir sürü önyargı, düşmanlık ve ayıracı yasayla cebelleşerek yaşamını sürdürmeye çalışıyorsa; üstelik, böylesi bir suçlamayı yaptıktan sonra herhangi bir çözüm önerisine ya da teşebbüsüne işaret etmiyorsa, bakanın sözleri nasıl anlaşılacaktır? Hele her toplumsal ve kişisel sorunu yabancılarla açıklamaya hazır bir nüfus tarafından?

“Zaten biliyordum, yabancılar suçluymuş, artık defolup gitsinler!” demeyecek midir ortalama Avusturya vatandaşı bu sözlerin ardından? Hatta bu sorunu “çözmek” ya da “çözümü hızlandırmak” için *bizzat* harekete geçmeyecek midir?

Eğer bir ülkenin eğitim-öğrenim sisteminde aksaklıklar doğduysa, bunların günahı ne ebeveynlere ne öğretmenlere ne de öğrencilerin yeteneksizliğine yüklenebilir. Eğitim aksaklığı, sistem aksaklığıdır. Bunu, aramızda Türkiye’de okula gitmiş olanlardan (ben de dahil) daha iyi kim bilebilir? Ve eğer ki göçmenlerin çocukları, bu ülkede var olan eğitim sistemine bugüne dek ayak uyduramamışsa, bu onların topyekûn yetersiz olduğu anlamına gelmez. Öncelikle, sistemin ayak uydurmayı sağlama konusunda yetersiz kaldığı anlamına gelir.

Göç; gerek nedenleri, gerek gelişimi, gerekse sonuçları açısından karmaşık bir olgu. Yabancı kökenli öğrencilerin okulda gösterdikleri her yetersizlik örneği, bu ülkede göç olgusunun nasıl ele alındığının da göstergesi. Sırtlarından politika yapılmaya çalışılan bu öğrenciler, çoğunlukla burada doğup büyümüş çocuklar. Türkiye’nin, Sırbistan ya da Bosna-Hersek’in olduğu kadar, hatta daha da fazlasıyla, Avusturya’nın “ürünleri”, buranın çocukları.

Onların eğitim sorunları, “gerçek” Avusturyalı çocuklara verdikleri zarar olarak çarpıtılırsa, bunun adı ırkçılıktır. Onların eğitim sorunları, bu ülkenin sahip çıkması gereken *kendi* sorunudur. Dolayısıyla da hem öğrenim ve göç siyasetinden sorumlu devletin, hem de bu ülkede yaşayan herkesin, hepimizin birlikte çözmesi gereken bir sorun.

Aksi takdirde gerek inşasına gerekse günbegün eğrilmesine katkıda bulunduğu bu ırkçılık kulesi, bir gün hükümetin kendi kafasına yıkılır.

Aralık 2004

Mazlum Milliyetçiliği

İlkokul yıllarında, her gün ders başlamadan önce İstiklal Marşı söylenirdi. Güfteyi batılı tınlamak adına tuhaf hecelere ayıran beste yüzünden, üçüncü sınıfa filan başlayana kadar “Korkmaz, sönmez bu şafak / Larda yüzen al sancak” olarak aklımda kalmıştı marşın giriş kısmı. “Şafak niye sönsün, üstelik de kimden korkacak? Larda yüzmek ne demek ayrıca?” gibi çocuk soruları oluşmuştu kafamda, nedense birilerine danışmaya çekindiğim sorular. Sınıf arkadaşlarımla bilgisi durumu da benimkinden pek farklı değildi.

Sonraki yıllarda, Türkçe dersinde Mehmet Akif Ersoy’un tüm şiirini öğretmenle birlikte okuyup ana fikir çıkarınca, gerçek anlamını kavramış oldum sözlerin. Ama bu defa başka sorular takılıverdi kafama: Neden “medeniyet” tek dişi kalmış bir canavar olsun; Yurttaşlık Bilgisi dersinde bize “Cumhuriyetin kuruluşuyla medeni ülkeler seviyesine ulaştık,” diye anlatılmadı mı? “Hakk’a tapan milletim” sözlerindeki *Hakk* kim ya da ne? Eğer kastedilen Tanrı ise, peki laiklik ne olacak? Neden Ersoy ikide birde “ırk” kavramını kullanıyor? Vesaire. Bu defa sorularımı öğretmene yönelttiğimde karşılaştığım ters tepki, korkularımı artırmaktan başka işe yaramamıştı. İşte böyle korkularla ve cevapsız kalmış sorularla öğrendik bizler Türkiye’de ulus ve milliyetçilik meselelerini.

Milliyetçilik, 19. yüzyılın beraberinde getirdiği bir ideoloji. Doğum tarihini, dolayısıyla da ölümlü olduğunu bilmemize rağmen, kendisini tarih-ötesi, ebedi ve evrensel değer olarak benimsetebilen bir ideoloji. Her ne kadar bazı toplumbilimciler, küreselleşmeyle birlikte ulus-sonrası bir döneme girdiğimizi müjdelese de hiç milliyetçiliğin gerilediği veya etkisini kaybettiği gibi bir izlenim uyanmıyor dünyaya çıplak gözle bakınca. Ama şekil değiştirdiği bir gerçek. Türkiye, belki de bunun en güzel örneği.

Ben Türkiye’de milliyetçiliği, 70’li yıllarda tanıdım. Bir yandan Milliyetçi Cephe hükümetleri, Milli Hareket Partisi, Ülkücü Gençler milliyetçiliği olarak. Saldırgan, cezalandıran ve karşıtlarını yok etmeye yönelik bir milliyetçilikti bu. Diğer yandan, Kemalist ideoloji bünyesinde. Kartviziti İstiklal Marşı, bayrak ve laiklik gibi sembollerle süslü, ulusun birlik ve bütünlüğünü olduğu kadar Kurtuluş Savaşı’nın anti-emperyalist niteliğini de kendine şiar edinmiş bu ideoloji, tüm cebbar yanına karşın, bir tür modern “T.C. devlet milliyetçiliği” oluşturmuştu cumhuriyetle birlikte.

Türkiye’de milliyetçilik, son yıllarda bu iki ideolojinin de çerçevesinde yer alan bazı söylemleri eklemlyerek, yeni bir döneme girmiş gözüküyor.

Geçtiğimiz haftalarda ülkenin farklı şehirlerinde yaşanan, linç hukukunu hatırlatan olaylar, ya da yazar Orhan Pamuk’a yönelik saldırı ve tehditler, bence bu değişimin parçası olarak değerlendirilmeli. Değişimin “karanlık yüzü” olarak. Ulus-devlet temelli, sağ ve sol eğilimleri birbiriyle bütünleştirme gücüne sahip bu eski-yeni ideolojinin adına “mazlum milliyetçiliği” diyelim.

Mazlum milliyetçiliği aslında çağdaş, hatta “post-modern” bir akım. Siyasal kürede her ulusun kendi çıkarını savunduğu, bunu da para, askeri ve siyasal güç, ama her şeyden önce dalavere ile sağladığı fikrinden yola çıkıyor. İnsan Hakları, evrensellik ve küreselleşme söylemlerini, güçlü ulusların kendi çıkarlarını örtbas etmede kullandıkları kılıflar olarak görüyor. Ama temel inancı, bütün dünyanın, özellikle de ABD ve AB’nin Türkiye’yi maşa olarak kullanmak, sömürmek, kendine yabancılaştırmak ve köle etmek hedefi güttüğü yolunda. Yani mazlum Türkiye, Batı’ya bunca yakınlaşma çabasının semeresini, kabullenilemez bir ezilme, bir “suistimal edilme” olarak almakta. Bu yüzden de düşman artık dışarda değil, bizzat içimizde aranmalı. Batılılaştırma şart, ama batılılaştırırken özünü kaybetmiş, kendi çıkarlarını göremeyecek hale getirilmiş çevreler, bugün asıl düşmanımızı oluşturmakta. Egemen uluslar çıkarlarını daha da iyi gizlemek için, bu köksüzleşmiş kesimleri kendilerine alet ediyor, onları etnik, dinsel ya da kültürel bölücüler haline getiriyor.

Bu, en ufak bir pürüze ve çıkıklığa bile tahammül göstermeyecek cinsten, “sabırsız” bir ideoloji. Köşede dilenen kadıncağzın giysisinde Kürt bayrağı renklerini seçip, en ağır cezalara başvuracak türde bir fanatizm. Asıl zorlu tarafı da yukarda andığım (Turancı) sağ milliyetçiliğin ne dilini konuşuyor ne de klasik alt-tabaka kitlesine sesleniyor olması, yani kolayca tanınamaması. Adlarına sol eğilimli, demokrat veya liberal diyebileceğimiz kesimleri harekete geçirebilen, Kemalizm’in ezilen ulusun meşru savunması söylemini, MHP’nin “Ya sev ya terk et!” saldırganlığıyla birleştirebilen bir milliyetçilik bu. Diğer yandan bu ofansif tutum, tedavisi ve panzehiri kendi içinde saklı bir hastalık. Ulus olarak, ulus adına kazanılan (futbol milli takımının zaferlerinden, AB’ye karşı “kazanılan” üyelik ön görüşmelerine kadar) her başarı, mazlum milliyetçiliğinin derdine derman olabiliyor.

Bakalım AB üyeliği görüşmelerinin gündemi belirleyeceği önümüzdeki yıllar, mazlum milliyetçiliği açısından ne gibi gelişmeler getirecek. Umarım Türkiye aydınları, “Mazluma bir vur, bin işit” psikozundan bir an önce

sıyrılıp, Avrupa ve Türkiye’nin kimliğı konularında “Larda yüzen al sancak”tan daha olgun bir söylem geliştirebilirler.

Nisan 2005

Başka Viyana Yok mu?

İstanbullu okur-yazar kesiminin pek sevdiği bir nüktedir: Cumhuriyet'in ilk resmi şairi Yahya Kemal, Ankara'nın en çok neresini sevdiği sorulduğunda "İstanbul'a dönüşünü," diye cevap vermiş. İstanbul'un Dersaadet olduğu zamanlardan kalma mağrur hâletiruhiyenin güzel bir örneği. Bugün bile kullanılan bir deyim vardır İstanbul'da. Şehre gelen Anadolu'lu, buranın gizli davranış kurallarını bilmeden çığnediğinde "Başka İstanbul yok kardeşim!" cümlesiyle paylanır yerliler tarafından. Gerçi son yirmi yılda doruğa varan iç göç, İstanbullu kimliğinin içeriğini ve çehresini bir hayli değiştirdi. Ama medeniyetin beşiği ve merkezi bir yerleşimin parçası olma kuruntusu, varlığını bu yeni kimlikte de kesintisizce sürdürmekte.

Adına kültür metropolü denilen her şehirde benzerine rastladığımız bir kendini beğenmişlik bu aslında. "Ya bu şehir-i alinin kurallarına uya-caksın, ya da köyüne geri döneceksin," buyruğu veren, aşağılayıcı bir tavır. İşin garip tarafı, bu tür yerleşim birimlerini kültürel ve ticari merkez haline getiren tarihi sürecin, tam da göç ve "nüfus değişimi" olgusuyla bağlantılı olmasında. Eski Roma'dan orta çağın Toledo'suna, barok Paris'ten bugünkü New York'a tüm metropoller, "yabancı" etkileri savuşturdukları için değil, tersine bu etkileri kendi bünyelerine dahil edebildikleri için cazip hale gelmiş kültürel merkezler.

Viyana da bunlardan biri. Nazi diktatörlüğü öncesinde farklı dil ve geleneklere bir "eritme potası" işlevi görmüş, böylelikle Berlin ve Paris gibi şehirlerle kıyaslanan, felsefe ve bilimden müziğe, tiyatrodan güzel sanatlara, kabare ve edebiyata pek çok alanda yeni etki ve itilimlere ebelik etmiş bir şehir. Ama İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda, kendine atfettiği kültürel özellikleri Çin Seddi misali bir sınırın inşasında tuğla olarak kullandığından, olsa olsa bir taşra kasabası cazibesi sunabildi Viyana.

Seksenlerin başında, bir emekli cennetiydi bu eski kültür merkezi; karanlık sokakları, erken başlayan geceleri ve televizyon-bira-kanepe dışına taşmayan kültürel etkinlikleriyle. Anca şu son on beş-yirmi yıldır "dışardan" gelen etkiler sayesinde Viyana, yattığı kış uykusundan uyanıyor ve yerel bağnazlığından yavaş yavaş sıyrılıyor. Son yıllarda belediyenin "Viyana bir başkadır" sloganıyla içe ve dışa yönelik reklam yapması, tesadüf değil.

Gelgelelim, bu kenti başka birçok metropolden ayıran önemli bir özellik var. Her ne kadar tüm önemli şehirler ve sakinleri, kendi yaşam standartları, tarihi zenginlikleri ve kültürel etkinlikleriyle böbürlenseler ve

öbür ülkelere veya şehirlere tepeden baksalar da “yabancı” olarak tanımladıkları insan gruplarına yaklaşımları topyekûn düşmancadır denemez. Viyana’nın düşman resimleriye gerçekten de “bir başkadır”.

Viyana Almancası, içinde başka Avusturya şehirlerinden göç etmiş insanlara yönelik küfür niteliğinde bir ağız dolusu lakap barındırdığı gibi, dünyanın farklı bölgelerinden gelmiş her kişiye de yaralayıcı bir ad vermeyi iyi bilir. Ziyaretine gelip kucakla para bırakan Avrupalı ve Amerikalı turistlerden ayak işlerini yapan fakir ülke göçmenine kadar her yabancıya hainliğe varan bir terslikle davranır bu şehir.

Ya da en azından davranırdı. Son yıllarda bu tablo biraz değişmeye başladı sanki. Belki daha genç nesilden Viyanalılar, dünyaya açık, gerçek anlamda kozmopolit bir yaşam tarzını giderek benimsemiş durumda. MTV’den AB içi öğrenci değişim programlarına uzanan bir dizi yeni kültürel oluşumun sonucu olsa gerek. Belki de şehir yöneticileri, yeniden kültürel anlamda büyük şehir haline gelip bundan ticari biçimde yararlanmanın, yabancılara sürekli çelme takarak sağlanamayacağını sonunda fark ettiler. Ya da belki de artık bu şehrin nüfusu, yabancı düşmanlığına dayalı siyasetlere doydular, böylelikle de kışkırtma temelli politik tavırlar Viyana’da giderek miadını doldurmaktadır.

Bu tahminleri sinamada belki de yararlı olabilecek bir barometre, geçtiğimiz günlerde kamuoyuna sunuldu. Viyana belediye başkanı ve valisi Michael Häupl, başkentte yerel seçimlerin öne alındığını, sonbaharda yapılacağını bildirdi. Zaten bekleniyordu bu karar. (Sağcı) Hükümetin haldeki durumu, Viyana’da bir başına hüküm süren, dolayısıyla kaybetme kaygısı olmayan SPÖ hanedanlığı için kaçırılmaz bir fırsat teşkil ediyor. Viyana’da yapılacak erken yerel seçim, tüm ülke ölçeğinde önemli bir sembolik değer taşıyor.

Beri yandan bu erken seçim, andığım gibi, bir barometre işlevi de görebilir. Hemen her siyasi parti, seçimlere “yabancı kökenli” adayları da sunarak katılacak. Geçen Viyana seçimlerinde olduğu gibi. Ama bu defa rekabet daha da büyük; çünkü “yabancı oylarının” hiç de küçümsenemeyecek bir nicel potansiyel oluşturduğu artık ayyuka çıkmış vaziyette. Sözgelimi Yeşiller, yabancı kökenli bir ana adayla katılıyor seçimlere. Tüm partilerin seçim öncesi bu “yabancılık” konusundaki tutumları ve seçmenlerin buna cevabı, Viyana’nın ne derece dünyaya açık bir şehir haline gelmiş olduğunu da gösterecek.

Böylelikle “Viyana bir başkadır” sloganına hangi içeriğin verildiği de ortaya çıkacak: Dersaadetçi “Başka Viyana yok!” anlamında mı, yoksa kozmopolit “Bu artık başka bir Viyana!” anlamında mı?

Sonbaharda bileceğiz.

Mayıs 2005

Halk Plajı

Birkaç haftalığına Türkiye’deydim. Güneş, deniz, özlenmiş dostlar ve damakta kalmış tatların yanı sıra “memleket izninin” bana sunduğu en büyük keyif, gündelik gazeteler. Bildik telaştan uzak, zaman bolluğunun rahatlığıyla saatlerce gazete okuma imkânım oldu yine. Satır satır –satır araları da dahil– haber ve makaleleri, köşe yazılarını inceleyip, Viyana’da maalesef sürdüremediğim bir yakınlıkla Türkiye’nin gündemini izledim, kavradım. (Bunları yazarken fark ediyorum; hatta bu yakınlığı biraz abartmış olmalıyım ki, oradaki köşe yazarlarının pek samimi, sürekli “ben” zaimiyle bezeli üslûbunu da kapıvermişim galiba.)

Neler vardı ağustos ayında Türkiye’nin gündeminde? T.C., Kıbrıs Cumhuriyeti’ni tanıdı-tanımadı tartışması; başbakan Erdoğan’ın bir grup aydınla görüştüktan sonra çıktığı Diyarbakır gezisinde “Kürt sorunu” kavramını kullanması ve devletin bu konuda şimdiye kadar hatalı siyasetler izlemiş olduğunu vurgulaması; ardından MGK’nın bu açıklamalara yönelik tasvip etmez, biraz da uyarı mahiyetindeki açıklaması; PKK’nın yeniden şiddet eylemlerini başlattığı haberi ve hazirandan beri patlayan bombalara, Antalya ve İstanbul’da yenilerinin eklenmesi; El-Kaide’nin önemli adamlarından birinin, Türkiye’ye gelen İsrail turist gemilerine bombalı saldırı hazırlarken yakalanması; Ankara’da kolera var-yok atışması; karayollarında mıcır yüzünden oluşan ölümcül kazalar; bu yıl İzmir’de düzenlenen Üniversite Olimpiyatları (yeri gelmişken; gazetelerden biri “Bunların hepsi okumuş çocuklar” manşetini atarak beni bu hengâmede kahkahalara boğmayı başardı); ve bittabi İstanbul’da düzenlenen Formula 1 yarışları bağlamında, “Bütün dünyaya gösterdik” şeklindeki aşına yorumlar...

Bu kalabalık gündemin kıyısında, az yazarın katıldığı ve tahminim az okuyucunun izlediği bir tartışma yürüdü ki, buradaki hayatımızla yakın ilgisi olduğunu düşündüğümünden biraz detaylı biçimde aktarmak istiyorum. Tartışma, anladığım kadarıyla birbirine bağlı iki mecrada cereyan etti. Birinci mecrayı, Radikal gazetesinin köşe yazarlarından –daha önce de Milliyet ve Cumhuriyet’te muhabirlik ve yazarlık yapmıştı– Mine G. Kırıkkanat’ın köşesinde yayınladığı bir dizi yazı oluşturdu. Bunlardan “Halkımız Eğleniyor” başlıklı ilk metinde (Radikal, 27 Temmuz 2005) Kırıkkanat şöyle diyordu:

“Don paça soyunmuş adamlar geviş getirerek yatarken, siyah çarşafli ya da türbanlı, istisnasız hepsi tesettürlü kadınlar mangal yellemekte, çay demlemekte ve ayaklarında ve salıncakta bebe sallamaktadırlar. Her 10

metrekarede, bu manzara tekrarlanmakta, kara halkımız kıcını döndüğü deniz kenarında mutlaka et pişirip yemektedir. Aralarında, mangalında balık pişiren tek bir aileye rastlayamazsınız. Belki balık sevseler, pişirmeyi bilseler, kirli beyaz atletleri ve paçalı donlarıyla yatmazlar, hart hart kasmazlar, geviş getirip geçirmesler, zaten bu kadar kalın, bu kadar kısa bacaklı, bu kadar uzun kollu ve kıllarla kaplı da olmazlardı!”

Bu ve ardından yayınlanan benzer minvaldeki iki yazı, dediğim gibi çok da gürültü yaratmadan, kimi gazete yazarlarınca tartışıldı. Bunlardan bazıları Kırıkkanat’ı sertçe eleştirir, hatta ırkçılıkla suçlarken, bazıları da “Aslında yıllardır söylemek isteyip de dışa vurmaya çekindiğimiz duygularımızı dile getirdi. Gerçekten çok dürüst bir yazar,” gibi yorumlarda bulundular. Devreye Fatih Altaylı gibi isimler girince de iş biraz zıvanadan çıktı. (Unutmadan; Radikal, bu yazılarından dolayı Mine Kırıkkanat’ın işine son verdi.)

Kırıkkanat’ın andığım ilk yazısında değindiği bir belediye hizmeti de “halkımız ve biz” konulu bu tartışmanın ikinci ayağını oluştuyordu. İstanbul’un dillere destan Caddebostan plajı, otuz yıldan uzun bir aradan sonra bu yaz yeniden açıldı. Gelgelelim bir zamanların “Ada’ya, Moda’ya” yaşam tarzını özleyen seçkinlerin beklediği gibi olmadı işin devamı. Arzu edilen nostalji zirvesi yerine, 1 YTL giriş ücreti nedeniyle “halk plajı” görüntüleri doğuverdi. Donla denize girenler, sahilde kebab pikniği yapanlar, kadınlara laf atanlar, gazetelere manşet oldu. Mine Kırıkkanat’a “Ümraniye plaja indi,” dedirten bu görüntüler, medyada “uygarlıktan uzak halkımız” konulu tartışmayı getirdi beraberinde.

Aslında bu tartışma yeni değil; yüzyıllardan beri süregelen bir ikilemin tekrarından ibaret: bir yanda halk, diğer yanda seçkinler; bugünkü ideolojik boyutunda da: popülizm mi, elitizm mi sorusu. Bu birbirine zıt iki tarafın birinden yana olmak, aslında anlamsız bir karşıtlığı yeniden üretmekten, bile bile çıkmaz sokağa girmekten başka bir şey değil.

Yine de tartışmayı gazetelerden izlerken, doğrusu içim sızladı. Burada, Avusturya’da, gün be gün duymaya alıştığımız, biz “karakafalıları” hedef alan ırkçı, saldırgan, aşağılayıcı sözleri hatırladım okuduğum her cümlede. Ve şu tarihi gerçeği bir kez daha aklımın bir köşesine not ediverdim: gerçekten de ırkçılığın kökeni, aristokratların 18. yüzyıl sonunda kan ve sınıf temelinde yarattıkları ayrımcılık ideolojisinde yatıyor. Etnik gruplar, milletler ve millî sınırlar, ırkçılığa bugün şekil veren kaplar. Ama bu ideolojinin ana sıvısı, hâlâ sınıf ve zümre farklarında buluyor kaynağını.

Andığım tartışma çerçevesinde bazı yazarlar, bir anekdot aktardılar; ben de değinmeden edemeyeceğim. 1940'ların sonunda, zamanın İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın Ankara'ya telgraf çekip, “Halk plajlara hücum etti; vatandaş denize giremiyor,” dediği rivayet edilir. Tepeden inme nezihliğin ve yalancı halkçılığın bundan güzel örneği olur mu?

Ne yapmalı? Gerçi denizsiz Avusturya'da biraz zor olacak ama hepimize bol miktarda balık yemeyi öneriyorum. Eti bırakalım, balık yiyelim. Bu sayede bacaklarımız uzar, kıllarımız dökülür, atlet ve donlarımız aklaşır belki. “Halk” olmaktan çıkar, “vatandaş” oluruz. Hatta bunu gören Avusturya devleti de hepimize vatandaş muamelesi yapar, kim bilir.

Eylül 2005

Bir Çuval İncir

Bugün 3 Ekim 2005. Sabah saatleri. Defalarca bilgisayarın karşısına oturup kalktıktan sonra, yazmaya başlıyorum.

Pek dramatik bir giriş oldu. Tarih düşmeyi ve böylesi bir girişi haklı kılacak önemde bir gün mü bu peki? Bir-iki saat içinde belli olacak. Ya olumlu bir sonuç çıkacak ortaya ve belki Türkiye açısından tarihi önem taşıyan bir gün haline gelecek 3 Ekim. Ya da olumsuz sonuç alınacak görüşmelerden ve AB'nin tarihindeki "unutulması istenen" sayfalara bir yenisini eklenecek.

Önce biraz daha beklemeyi düşündüm. Derken şu soru takıldı kafama: neyi bekleyeceksin? Avrupa Birliği'nin müzakereye başlama ya da başlama kararını mı? Bu karar geçen yılın aralık ayında verilmemiş miydi zaten? "Türkiye, kendine uymayan bir metin çıkar da görüşmelere başlamayı reddederse, neler olur?" sorusunun cevabını mı? Ama ne böylesi bir tavrı ne çıkacak olan metnin tam içeriğini, ne de 25 üye ülkenin bu "diplomatik skandal" ertesi birbiriyle nasıl halleşeceğini bilmek gerekiyor bence şu an. Bir çuval incir zaten berbat olmuş vaziyette. Pandora'nın kutusu açılmış, kötülükler ortalığa saçılmış. Geri dönüşü olmayan bir tren ivme kazanmış, hedefini tutturmuş. Irkçılıktan ve milliyetçilikten söz ediyorum.

Gerçi hepimiz biliyoruz ama tekrarlamakta yarar var. Avusturya hükümeti, ağustosta başlattığı bir hamleyle, Türkiye'nin AB üyeliği müzakerelerine yönelik metnin değiştirilmesi şartını gündeme getirdi. 25 üye ülkenin AB nezdindeki elçileri, gerekli ortak karara bu yüzden eylül sonunda varamayınca da 2 Ekim akşamı, yani müzakerelerin arifesinde, dışişleri bakanlarının katılacağı bir görüşme çerçevesinde "Avusturya'yı ikna etme" zorunluluğu doğmuş oldu. Lüksemburg'da gece yarısına kadar süren ikna çabaları sonuç vermediği gibi, bu sabahki ikili görüşmede Avusturya ve Britanya dışişleri bakanları Straw ve Plassnik de hâlâ bir anlaşmaya varabilmiş değiller. Türkiye bu arada rest çekerek, "Eğer 3 Ekim'de müzakereler başlatılmazsa, 4 Ekim olmayacak," şeklinde tehditlerde bulundu. Ardından Kıbrıs, Avusturya'nın izlediği blokaj politikasına az biraz katılıp, kendi NATO üyeliği şartını devreye soktu.

Peki Avusturya'nın arzusu neydi? Bunu söylemek çok güç. Çünkü AB Konseyi'nin metnine yönelik değişiklik şartı, iki gün içinde üç ayrı şekil aldı. Önce "tam üyeliğe alternatif ilişki biçimlerinin" metne eklenmesini talep etti Avusturya. Ardından, "müzakereler tam üyelik hedefiyle

yürütülecektir” ibaresinin tümünden metinden çıkarılması şartını koştu. Bugünse “Türkiye tüm Kopenhag kıstaslarını yerine getirirse bile, AB’nin bu üyeliğe hazır olması gerektiği” koşulunun metne alınması talebinde ısrar ediyor. İşin Türkçesi, Türkiye’nin AB’ye alınmaması için her şeyi yapmaya niyetli olduğunu vurguluyor Avusturya.

Nedeni ne bunun? 25 üye ülkenin de çoğu haklı nedenlere dayanan kuşkuları ve kaygıları olduğunu biliyoruz, Türkiye’nin üyeliği bağlamında. Ama neden öteki ülkelerin hiçbiri değil de Avusturya, elinden geleni ardına koymadan, altında kendi imzası da olan ortak kararları ihlal etme pahasına bu üyeliği engellemeye ya da en azından müzakerelerin başlamasını geciktirmeye çalışıyor?

Bu soruya da tam bir cevap vermek çok güç. Son günlerde herhalde tüm dünya basını bunu cevaplamaya, durumu analiz etmeye çalıştı. Steriermark eyaletindeki seçimlerden, Hırvatistan’ın AB üyeliğini hızlandırmaya; Almanya’da hükümet CDU önderliğinde kurulana kadar zaman kazanmaktan, AB’nin 2000’de Avusturya’yı boykot etmesinin öcünü almaya kadar bir sürü neden telaffuz edildi bu bağlamda. Başbakan Schüssel’in ve onun hali hazırda bu konudaki en büyük şakşakçısı sayabileceğimiz SPÖ başkanı Gusenbauer’in kafalarında hangi tilkilerin dolaştığını bilemeyiz elbette. Ama anlaşılan Avusturya, bir taşla bir sürü kuş vurma derdinde. Yukarda saydığım motiflerin tümü de rol oynuyor olabilir yaptıkları hesaplarda.

Mesele zaten artık pek de orada değil. Hesapların nedeni değil, sonuçları önem kazanmış durumda. Gerek Avusturya’da gerekse buna tepki veren Türkiye’de milliyetçi güdüler, ayyuka çıkmış vaziyette. MHP, “AB’ye hayır” sloganıyla binlerce insanı sokağa döküyor. Avusturya kamuoyu, “küçük ülkeyiz filan ama bizle oyun oynanmayacağını gösterdik tüm dünyaya” psikozuyla şişinip sessizce böbürleniyor. Bu arada ırkçılığın, yabancı düşmanlığının ekmeğine yağ sürülüyor. Avusturya’da ve Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli insanlara yönelik aşağılayıcı, ırkçı ve ayrımcı tavır destekleniyor.

Sabahın erken saatlerinde, Avusturya gazetelerinin internetteki son haberlerine bakarken gözüme ilişti. Bir makaleye yönelik okuyucu yorumlarının (neredeyse hepsi de Türkiyeli insanlara dair ne kadar önyargı ve ırkçı klişe varsa, onlarla doluydu) hemen altında, bir reklam şeridi gördüm. “Türkiye’ye ucuz son dakika biletleri” sunuyor bir seyahat acentesi. Tam Türkiye’nin AB üyeliği bağlamındaki küfürlü yorumların altında. Sanırım Avusturyalılar için en iyi Türkiye, haddini bilen, Avusturya devletine

bir zamanlar ucuz işçi sunmuş, şimdi de Avusturya vatandaşlarına ucuz seyahat imkânı sunan, güneş ve baklava ülkesi bir Türkiye olmalı. AB üyesi bir Türkiye değil.

Yakında Viyana’da eyalet seçimleri var. Türkiye kökenli seçmenler, acaba mazoşist “vur bana, seçeyim seni” tavrıyla mı oylarını verecekler, sırf Türkiye kökenli adayları tuttukları için? Yoksa bu ırkçı, milliyetçi ucuz politikalara kendilerini alet etmeye çalışmayan, gerçekten demokrasi yanlısı, yabancı kökenli adaylarını da ciddiye alan parti veya partileri bulup, onlara mı?

Ben, ikinci yolu öneririm. Hani Schüssel nasıl “Bizim blokaj politikamızın Hırvatistan’ın üyeliğiyle bir bağlantısı yok,” diye açıklamada bulundu ya geçen gün. Benim önerimin de işte o ölçüde Schüssel ve Gusenbauer’in blokaj politikasıyla bir bağlantısı yok!

Ekim 2005

Milliyetçilik Paradoksu

Basit bir mantık oyunudur, hepimiz biliriz. Bir köşe yazarı “Bütün köşe yazarları yalancıdır,” diye bir cümle kurduğunda, hem yalan söylemiş (çünkü kendisi de bir köşe yazarıdır), hem de böylelikle cümlesinin içerdiği anlamın tam karşısını ifade etmiş olur. Yani bu cümleye göre, köşe yazarları doğruyu söylemektedir (tam da yalancı oldukları için). Adına *paradoks* denilen ve doğru-yanlış sınırlarını, insanı çıldırtma noktasına vardıracak biçimde esneten bu tür önermeler, olsa olsa mantık dersinde ya da kış gecelerinde hoşça vakit geçirmek amacıyla soba başında filan zikredilir. Bir de milliyetçiliğin, kuralları kendinden mahfuz, tuhaf dünyasında.

Milliyetçilik denilen ideoloji ve siyasi hareket, asıl şeklini aldığı 19. yüzyıldan bu yana, hep bir paradoks zeminine oturmuştur. Çünkü bir yandan dünyanın her bucağında, yani her “milletin” içinde milliyetçiler var olagelmıştır. Dolayısıyla uluslararası, eski deyimile beynelelele bir milliyetçi akımdan söz edilebilir. Diğer yandan da milliyetçiliğin temeli, tek bir milleti, kendi milletini odak almak, o milletin çıkarlarını başka tüm çıkarlardan üstün tutmaktır.

Milliyetçilik “Her ifade, değer ve davranış, ancak bir milletin çerçevesi içinde doğru anlamını bulur,” gibi bir mantıktan yola çıkar. Savaş kötüdür, ama benim milletimin kazanmış olduğu savaşlar iyidir; bu nedenle de zafer yıldönümleri kutlanmalıdır. Benim milletime ait insanlar başka bir ülkenin sınırları içinde yaşıyorsa, her türlü haklara, özellikle de azınlık haklarına sahip olmalıdır. Ama milletimin içindeki “öteki milletten” insanlar çıkıklık etmemeli, özel haklar filan istememelidirler. Aksi taktirde bölücülük yapmış olurlar. Kısacası milliyetçilik kendi içinde çelişkili, paradoks bir yapı arz eder. Çünkü bir ifadenin ancak milliyet sınırları içinde doğru olabileceğini iddia etmek, bu iddianın da evrensel bir geçerliliği olamayacağını, ancak bir “milletin gerçeği” olarak anlaşılması gerektiğini söylemektedir aslında.

Milliyetçilik paradoksunun en can alıcı örneklerinden birini, geçtiğimiz haftalarda iki olgu bağlamında gözledim.

Birincisi, FPÖ’nün Viyana yerel seçimlerinde yüzde on beşe varan bir oy oranı tutturması. Irkçı, saldırgan ve etnik ayrımcılık odaklı bir seçim propagandasıyla kazandı Strache’nin partisi bu oyları. Demek ki böylesi bir söylemle siyaset yapmak ve oy toplamak, Viyana’da halen mümkün. Büyük bir ihtimalle, önümüzdeki yıl yapılacak genel seçimlerde de

mümkün olacak. İşin kötü tarafı, tam da böylesi bir ihtimalin –yeniden– gündeme gelmesi. Çünkü, yalnızca Strache ve partisi genel seçimlerde bu alçak seçim kampanyasıyla oy toplamaya çalışmayacak. FPÖ’nün Haidler’li döneminde edindiğimiz tecrübe, tüm partilerin yine bu ayrımcı ve ırkçı söylemlerin dümen suyuna takılacağına işaret ediyor. “Kim bilir, belki de bu yolla iktidar oluruz,” düşüncesi, genel seçimlere de maalesef hâkim olacak. Partilerin kampanyaları Viyana seçimlerinin ertesi günü başlamış olduğundan, önümüzdeki bir yıla yakın bir zaman, gündemi ırkçılık oluşturacak anlaşılan.

Gelelim ikinci olguya. Türkiye’nin AB üyeliği tartışmaları çerçevesinde –özellikle de Avusturya’da– ırkçı söylemlerin zirveye varması, burada yaşayan Türkiye çıkışlı insanlar olarak kuşkusuz hepimizi huzursuz etti. Bu duruma kamuoyunun dikkatini çekmek, üyelik tartışmalarının nesnel ve ciddi bir temelde yürütülmesini talep etmek hedefiyle, geçtiğimiz aylarda bir grup birey ve dernek, bir araya gelerek “Viyana’da Türkiye-AB Diyalog Platformu” adı altında bağımsız bir girişim başlattı. Bu platformun ilk etkinliği, eylül ayında bir basın toplantısı düzenleyerek kendini kamuya tanıtmak, ardından da Yeşil Parti ile birlikte “Avusturya ve Türkiye’de insan hakları ve ırkçılık” konulu bir panel düzenlemek oldu. Panele, Yeşillerin insan hakları sözcüsü Terezia Stoisits’in yanı sıra, Türkiye’den davetli olarak da İnsan Hakları Derneği ikinci başkanı Avukat Eren Keskin katıldı.

Panelin hedefi, iki ülkede de insan hakları pratiğinin bir bilançosunu çıkarmak, AB üyelik müzakerelerinde merkezi bir yeri olan Kopenhag kriterlerinin iki ülkede de analizini yapmak, böylece daha nesnel ve önyargısız bir tartışmaya katkıda bulunmaktı. Gelgelelim gerek kimi dinleyicilerden gelen itirazlar gerekse daha sonra bazı Türkçe gazetelerde panel konusunda verilen haberler, tam da tartışmanın hedeflerini olumsuzlar nitelikteydi. “Bakın da ibret alın, Stoisits vatansever olduğunu söyledi, bu kadar insan önünde kendi ülkesini kötülemekten kaçındı,” söyleminden “Bunlar Türkiye’yi kötülemek, yerden yere vurmak istiyorlar,” sözlerine kadar, kara çalan bir dizi ifadeye yer veriyordu bu haberler.

Tam bir milliyetçilik klâsiği: Bir millet diğerine hakaret ediyor; öbür millet de buna karşı milliyetçi bir savunma yapmayı, vatanseverliğin en temel görevi sayıyor. Bu emre uymayıp, ırkçılık eden millete olduğu kadar, kendi milletine de eleştirel bakan insanları ve girişimleri –alttan alta– hainlikle suçluyor. Strache ve buradaki Türk milliyetçileri, aslında aynı sloganı atıyorlar: “Önce vatan!” Aynı mantığın, aynı milliyetçilik ideolojisinin iki ayrı dile geliş biçimi söz konusu.

Milliyetçi emirlere aykırı davrananlar, her iki tarafın gözünde de vatan haini. Aralarındaki tek fark, Avusturya milliyetçisinin burayı kendi evi olarak görmesi, Türk milliyetçilerinin ise kendini yaban elde sayıp “aman açık vermeyelim düşmana” mantığıyla hareket etmesi. Bu “gurbet milliyetçisinin” kendi evindeki davranış biçiminin ne olduğunu, Türkiye’de yaşanan linç olayları kadar, Orhan Pamuk hakkında açılan dava da pek güzel örnekliyor.

Bir zamanlar bir reklâm vardı: “Yok aslında birbirimizden farkımız, ama biz ... bankasıyız,” diye. Milliyetçilikle mücadele etmenin en zor yanı, belki de bu “aslında hepimiz aynıyız ama biz biziz” paradoksunda yatıyor. Milliyetçilik paradoksu, bu çelişkili ideolojik yapının çökmesinden çok, her gün yeniden temellenmesine, tekrardan sıvalanıp çatılanmasına yol açıyor. Her milliyetçilik, karşıt bir milliyetçilik doğuruyor.

Millet ve milliyetçilik adına yüzyıllardır yeterince insan ölmedi mi, işkencelere uğramadı mı, evini-ailesini terk edip, yaşadığı yerden kaçmak zorunda kalmadı mı? Daha adil ve barışçıl bir dünyayı inşa etmek, yalnızca başkalarının milliyetçiliğine karşı olmakla değil, ancak her milliyetçiliğin eleştirisi ile mümkün.

Kasım 2005

Duymasak da Tınmasak da

Aslında çok içli bir şarkıdır. Bestesi, ilkokul yıllarımda şarkıları çocuk kolları tarafından icra edilip ruhumuza işlemiş Münir Ceyhan’a; güftesi ise bir dönem öğretmenlik de yapmış siyasetçi edebiyatçımız Ahmet Kutsi Tecer’e aittir. İkide birde ulusal törenlerde, sıkça da televizyon reklâmlarında dinlemekten aşına olduğumuz bu şarkıyı, güncel bir “halk sanatçımız” anladığım kadarıyla “coverlamış” bu aralar.

Her halükârda, aslında dokunaklı şarkıdır. Melodisi hüzünlendirir, bir garip özlem ve burukluğa gark eder kalbinizi. Gelgelelim sözlerine biraz dikkatle kulak vererseniz, yabansamadan da edemezsiniz Tecer’in şiirini. “Derdi ne şairin, ne demek istiyor şimdi yani,” gibi ana fikir soruları dolu-şur kafanıza.

“Orda bir köy var, uzakta” diye başlayan şarkıdan söz ediyorum. Şiir, aslında bir hayli eski. Aklımda kalmış bir söylentiye göre, Ahmet Kutsi (bu arada adını *Kudsi* diye yazanlar da var; Kudüs doğumlu olduğu için zaar) 1930’larda CHP içinde etkinlik verirken bir heyetle doğu gezisine çıkıyor. Ama hava muhalefeti ya da benzer bir nedenle heyet, hedef köylere ulaşmadan geri dönmek zorunda kalıyor. Ahmet Kutsi de oturup bu şiiri yazıyor. Doğru mudur bilmem, Türkiye’de hınzır hikâyeler az değil.

Her neyse, şiirin yazılış nedeni bir ihtimal “taşrada duyarlanma” türü bir şehirli buhranı olabilir. Ama bugün okunduğunda, Türkiye’nin içinde bulunduğu psikozu bence çok iyi örnekleyen bir metin. Bir nevi “mazlum ve mağrur milliyetçilik” programı sanki. Birinci kıtası şöyle:

*Orda bir köy var, uzakta
O köy bizim köyümüzdür.
Gezmesek de tozmasak da
O köy bizim köyümüzdür.*

Sözü edilen “biz” kimdir? Nasıl bir hukuk ya da töre verir bu “biz”e, bir köye sahip olma hakkını? Yerini bilmediğimiz, sokaklarında gezip tozmadığımız, büyük ihtimal adını bile işitmediğimiz bir köye, hangi sahip olma esasına göre sahip çıkıyoruz “biz”? (Bu, şunu bunu yapmasak da bizim olan gayri menkulün listesi, şiirin çoğalan kıtalarıyla uzayacaktır: Yatmasak da kalkmasak da bizim olan ev; duymasak da tınmasak da bizim olan ses; inmesek de çıkmasak da bizim olan dağ ve: Dönmesek de varmasak da / O yol bizim yolumuzdur.)

Dediğim gibi, aslında tınısı pek hoş bir metin, Tecer’in şiiri. Derdim ne diliyle oynamak ne de şairi veya şiiri gülünç duruma düşürmek. Ama,

elinizi bağrınıza koyup söyleyin lütfen; Türkiye'nin gündemini son yirmi küsur yıldır temelden belirleyen "Doğu meselesi", güncel durumu tanıyan bir gözle okunduğunda, bu şiirde kelimenin tam anlamıyla patlak vermiyor mu? "Doğu", hep "orası" olmadı mı Türkiye'de? Uzakta, gezip tozmadığımız, adını, hatta dilini bilmediğimiz, "bizden olmayanların" oturduğu yüzlerce köyden oluşan bir "orası"? Sıra iyelik zamirine ve mal-mülk beyannamesine geldiğinde "Bizimdir!" diyerek bağrımıza basıyormuş gibi yapıp, üstüne tüm ağırlığımızla oturduğumuz ama gidip görmeye tenez-zül bile etmediğimiz "orası"?

Dahası var. Milliyetçiliğin ve bu ideoloji humusunda yeşermiş millet adlı ağacın dalları, yalnızca Türkiye'de değil, tüm dünyada bireyleri gide-rek görünmez ağlarla gruplar halinde birbirine kenetlemekte. Ağacın budak salmış dalları, çıplak gözle görülemeyecek kadar ötelere de varsa, "kökü vatandır" hurafesiyle "orasını" da kendimizden, kendimizin saymak, yine milliyetçiliğin ana özelliklerinden. Hatta, milliyetçiliğin temeli.

Komşumuzla geçinemeyiz gerçi ama uzak illerde yaşayan, adını sanını bilmediğimiz bireylere ulusal kardeşlerimiz gözüyle bakarız. Her milletin, böylesine dallı budaklı bir ağaç olduğundan yola çıkarız bu arada. Sınırları –haliyle– kanla çizilmiş vatanın ebadına göre değişir ağacın da boyutları. Aslında o ağacın tek tek bireyler olduğunu, bir sürü ağaçlardan oluşan bir sunî orman olduğunu unuturuz, ya da hiç bilmeyiz. Çünkü ağaç yaşken eğilir. Bizler de çocukluğumuzdan itibaren, millet hikâyeleriyle eğilmişizdir, eğitilmişizdir. "Orda bir köy var, uzakta" benzeri çocuk korusu şarkılarıyla.

Gelelim şarkının üçüncü kıtasına:

Orda bir ses var, uzakta

O ses bizim sesimizdir.

Duymasak da tınmasak da

O ses bizim sesimizdir.

Orhan Pamuk, geçtiğimiz ekim ayında Nobel Edebiyat Ödülüne lâıyk görüldü. Türkiye ve Avrupa'da bir dizi tartışmaya yol açtı bu haber. Daha da açacak; hele Pamuk'un ödülünü alacağı günlerde... Sanırım milliyetçiliği ciddi bir bunalıma iten nadir hallerden biri oldu bu. Bir yandan, "bize" ait bir ses, dünyanın en önemli övgülerinden birine mazhar oluyor. Demek ki bizim de öğünmemiz, kendimizi kazanılan milli maç ertesi sokak taşkınlıklarına kaptırmamız lazım. Diğer yandan, o ses "uzakta" bir ses, duymadığımız, tınmadığımız. Çünkü Pamuk, pek öyle vatan millet Sakarya marşlarına kapılmayan bir yazar.

Ne halt edeceğiz; aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık! Krizi hem en iyi tasvir eden hem de en yaratıcı biçimde aşmaya çalışan tavır, bir süre sonra bulunabildi ancak: “Orhan Pamuk, Türkiye’yi kötüleyen sözler söyledi ama bu ödül, Türkiye açısından son derece önemlidir.”

Avusturyalı yazarları düşünüyorum. Thomas Bernhard, yaşadığı süreçte saldırılara maruz kaldı; bugün “milli yazar” olarak el üstünde tutuluyor. Elfriede Jelinek, iki yıl önce Nobel Ödülü alana dek “yuvasını pisleyen kuş” muamelesi gördü; şimdi millî kucaklamalar karşısında kaçacak delik arıyor.

Tabîî, bu yazarların hiçbiri “Avusturyalılığa hakaret” gibi bir suçtan yargılanmadılar. Çünkü “biz” bize benzeriz. “Bizim sevgimiz” farklıdır. Hem döveriz hem severiz biz. Pamuk da “bizim” olan bir ses artık. Hırpalasak da yargılasak da, duymasak da tınmasak da...

Kasım 2006

Güvercini Vurdular

Hrant Dink cinayeti ertesinde yazılabilecek ne kaldı?

Acımı anlatacak her söz vazife icabı söylenmiş, yasak savma kabilinden bir samimiyetsizlik duvarına çarpıp dağılacak diye korkuyorum. Tüm medya, hemen tüm siyasetçiler, hatta aralarında muhbir vatandaşların ve Dink'in ölümüne için için sevinenlerin de bulunduğundan emin olduğum "ulusalcı" ya da "milliyetçi" zevat, hepsi öylesine sahip çıktılar ki artık konuşamayan Hrant Dink'e, onun ardından konuşmaya çalıştığımda sesim bu alçakların sesine benzeyecek diye korkuyorum. Dilim onların ri-yakâr dilini hatırlatacak diye. Ağzımdan çıkan her sahiplenici söz, şimdi onu Türkiye adına sahiplenenlerin ezerek yok eden kucaklamasını çağrıştıracak diye...

Elim varmıyor. Ama cevaplamak istediğim, cevaplandırmamızı istediğim sorularım var. En azından şu soruya cevap arıyorum: *Hrant Dink niye öldürüldü?*

Genel yayın yönetmenliğini yaptığı AGOS, dar bir kesimin bildiği ve okuduğu, küçük bir haftalık gazeteydi üç yıl öncesine kadar. Burada yayımlanan bir yazısına ("Ermenistan'la Tanışmak", 13 Şubat 2004) giriş niteliğindeki cümlesi, Dink'in ünlü 301'inci maddeden yargılanmasına neden oldu. Bir mahkeme kararı, yıllardır eleştirel sesini duyurmaya çalışan Dink'i Türkiye'ye "tanıttı" yani. Yanlış okunan bir cümle. Biraz müstehzi, göndermesi bol, Ermeni Diasporasına yönelik bir eleştiriyi içeren cümlesi: "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan'la kuracağı asil damarında mevcuttur."

Katil zanlısı, "Türk'ün kanı zehirlidir diye yazmış, ben de gittim vurdum," diyor. Bir yorum meselesi var yani ortada. Dink cinayetini anlamaya çalıştığım şu günlerde, böylesi bir noktaya varıyor düşüncemin çaresizliği: Biraz daha açık yazmış olsaydı keşke fikrini, diyorum, belki de bugün yaşıyor olacaktı. Bir yorum hatasına kurban gitti. Öyle değil midir racon memleketimizde? "Sen ne demek istiyorsun kardeşim?" lafı, karşındakini anlamayı baştan reddeden ama yok etmeye hemen hazır kaba-dayılığın en sevdiği tehdit değil midir?

Tabii ki bu yüzden katletmediler Hrant Dink'i. Tabii ki, birileri "çizmeyi aştığına" karar verdiği için işlendi, işletildi bu cinayet. AGOS'ta çıkan son iki yazısında, hedef haline getirilişinin hikâyesini kendisi anlatmıştı zaten:

"Birileri karar verdi ve 'Bu Hrant Dink artık çok olmaya başladı... Ona haddini bildirmek gerek' diye harekete geçti. Kabul ediyorum, kendimi ve

Ermeni kimliğimi çok merkeze alan bir iddia bu. Abarttığım öne sürülebilir. Ne var ki benim ruhsal algılamam bu... Elimdeki veriler ve yaşadıklarım bana bu iddiam dışında seçenek bırakmıyor.”

Bir Alman gazetecisi, Dink cinayetini Marquez’in *Kırmızı Pazartesi* kitabının orijinal adıyla manşetledi geçenlerde: İlan Edilmiş Bir Cinayetin Kronolojisi... Hrant Dink, son üç yıldır sistemli biçimde hedef haline getirildi. Bunda milliyetçi, ulusalcı, faşist zevatın ve kendisini nicedir Türkiye Cumhuriyeti’nin bekçisi sayan bürokrat-teknokrat zümrenin olduğu kadar, sözü “bu adamın vatan hainliğine” getiren basın mensuplarının, bunlara susarak seyirci kalan okur-yazarların da etkin payı oldu.

Yalnızca Ermeni olduğu için değil, susmayan ve hak arayan bir Ermeni olduğu için; yalnızca Türkiyeli Ermeniler’in hakkını değil, tüm ülkeye şamil hak eşitliğini talep ettiği için hedef gösterildi Dink...

Hedefe tetik çekilmesi, yalnızca bir an meselesiydi. 19 Ocak 2007’de çekti birisi tetiği. Göz göre göre, bile bile, ilân edilmiş, haberi önceden verilmiş bir cinayete kurban gitti Hrant Dink...

Bir gazeteci, özellikle de Hrant Dink gibi bir gazeteci öldürüldüğünde, sadece bir tetikçiye atamayız sorumluluğu. Ermeni azınlığın (ve Türkiye’deki tüm öteki azınlıkların) haklarının çiğnenmesine Türkiye’deki çoğunluk olarak göz yumduk. Devlet dairelerinde, sınırdaki askerlerde kendilerine ayrımcılık yapıldığını duymak bile istemedik. Geçmişle, kendi geçmişimizle hesaplaşmayı ihmal ettik; bu sessizlik ayyuka çıkınca da görevimizi ya Ermeni azınlığın kendisine ya da bir avuç gözü pek aydına bıraktık. “Madem ki Ermeni...”, “Ermeni dölü” gibi dil pisliklerine rıza gösterdik. “En yakın arkadaşım Ermeni,” kalıplarıyla haklı çıkardık kendimizi. “Hepimiz bu topraklarda doğduk, bu ülkenin çocuklarıyız,” tekerlemeleriyle. Bu sessiz destek zemininde filizlendi ırkçı milliyetçilik...

Peki ya bizler, biz burada, Avrupa’da doğup büyümüşler ya da uzun yıllardır Türkiye’yi yalnızca izinden izine görenler? Bizlerin hiç mi sorumluluğu yok? Kendimize buralarda lâıyk görülen ayrımcı davranışları, düşmanca sözleri ve yapılaşmış ırkçılığı gördüğümüzde celâllenen bizler, iş “oradaki” ırkçılığa geldiğinde nasıl kafamızı çeviririz? Nasıl burayı kötüler, orayı güzelleriz?

“Aman Avrupa bizi yanlış tanımasın, aman bizi kültürsüz sanmasınlar” diye devlet sanatçıları buralara getirtmeyi, saray yavrusu mekânlarda “kilit şahsiyetlere” davetler vermeyi, adını “dışarıya” duyurmuş vatan-daşlarımızı medarı iftiharlarımız diyerek göğsümüze basmayı biliyoruz. Ama o ülkenin gerçekten de dışarıya açılabilmesi için canını ortaya koyan

Hrant Dink ve onun gibi yürekli aydınlara yapılan zulme de göz yumuyoruz! İş cinayet noktasına gelince de “Bu milletimize sıkılmış bir kurşundur!” gibi bir ikiyüzlülüğü kendimize kalkan ediyoruz.

Son yazısında “Tıpkı bir güvercin gibiyim... Onun kadar sağıma soluma, önüme arkama göz takmış durumdayım,” diye yazmış Hrant Dink. Arkadan vurdular. Çocukluğunun mahmurluğunu henüz üstünden atmamış bir gence vurdurdular. Türkiye’de artık ırkçılık noktasında seyreden bu milliyetçilik zehrinden çocuklarımızı kim koruyacak? *Bizi çocuklarımızdan kim koruyacak?*

“Evet, kendimi bir güvercinin ruh tedirginliği içinde görebilirim, ama biliyorum ki bu ülkede insanlar güvercinlere dokunmaz.” Böyle bitiyor Hrant Dink’in son yazısı.

Okuduğum satırlarında tek bir yanlış yoktu, canım kardeşim. Her şeyin adını koydun. Yalanı, mürailiği utanç saydın. Ama bu son cümlede yanıldın maalesef. Güvercini vurdular. Hepimiz vurduk.

Ocak 2007

Bir Mesajın Düşündürdükleri

Geçenlerde Türkiye’deki eski bir dostumdan mesaj aldım. Televizyonda Avusturya hakkında bir yayın izlemiş. Yerli bir gazetecinin hazırladığı, belli ki “Dünya Türkleri nasıl tanıyor?” vesaire içerikli bir gezi dizisinden. Avusturya’nın, Viyana Kuşatmasından beri Türklere yönelik bir korku ve nefret psikozu içinde yaşadığından, böylesi bir “travmanın” bugüne nasıl yansıdığından dem vurmuş gazetecimiz yayınında.

Dostum soruyor mesajında; bu kadar savaş yaşamış, Napolyon ordularından onca zulüm görmüş bir ülke, neden özellikle Türklere kafayı takmış, diye. Türkiye kökenli Avusturyalı politikacıların (arkadaşım onlardan, “oradaki partilerde görevli Türkler” diye söz ediyor) gazetecinin sorularını doğru düzgün cevaplayamamış olmasından da yakınıyor. Sonra da biraz endişeli, biraz da bana içten içe acıdığını belli eden bir cümleyle bitiriyor elektronik mektubunu: “Gerçi sen alışmışsındır artık...”

Benim çok eski bir arkadaşımdır bu mesajın yazarı. Tanışıklığımız, çocukluk yıllarımıza kadar uzanır. İnsancıl, sıcak mizaçlı, son derece de zeki bir insandır. Avusturya’nın “Türkler travması” hakkında söylediklerine sanırım sizler de hak verirsiniz. Nedeni kendinde saklı, hiçbir akla mantığa sığdırılamayacak bir dürtü burada söz konusu olan... Ama tam da aynı nedenle, dostumun mesajını yadırgadığımı, okuduktan sonra da bir karamsarlık duygusuna kapıldığımı itiraf edeyim.

Bu duygunun kaynağı, yalnızca çoğu Avusturyalının Türkiyeli insanlara karşı takındığı tutum değil. Arkadaşım biraz haksızlık ediyor gerçi; ben bu duruma hâlâ alışmadım. O nedenle de her fırsatta dile getirmeye çalışıyorum Avusturya’da yaşadığımız ırkçılığı. Ama karamsarlığa kapılmamın nedeni başka. Neden tersine, tam da Türkiye’de yaşayan çoğu dostumun, orada olup bitenlere karşı takındığı vurdumduymaz tavırda yatıyor. Çünkü bu “Kendimizi dışarıda iyi tanıtamıyoruz”dan “Bunlar, bizi bölmek için düzenlenen tezgâhlar”a varan söylem ve tutum, Türkiye’deki okumuş-yazmış zümrenin temel davranış biçimi hâline gelmiş durumda.

Arkadaşım mesajını yazmadan bir hafta kadar önce, Malatya’da üç kişi “Hristiyanlık propagandası” yaptıkları gerekçesiyle bir grup genç tarafından boğazları kesilerek hunharca katledildi. Ardında dinî fanatizm ve ırkçılık yatan böylesi bir cinayetin peşinde sürüklediği kan izleri henüz kurumamışken, nasıl olur da “başkalarının bize yönelik ırkçılığı” gündemine atlanır? Bu nasıl bir "Biz bize benzeriz" ideolojisi? Nasıl bir nesnel gazetecilik ahlakıdır? Nasıl bir yurttaşlık bilincidir?

Bu köşede tekrarlayıp durduğum bir nokta, aldığım mesaj bağlamında da kafamı kurcalıyor. Milliyetçiliğin en güçlü silahı, kendini dünyanın en doğal duygu ve düşünce biçimi olarak lanse edebilmesinde gizli. Bu duygu ve düşünce biçimini karakterize eden özellikse, tüm mantık kurallarını soyut bir “vatan” ya da “biz” mefhumuna endeksleyebilmesi. “Onlar” bize yönelik düşmanlık mı yapıyor; bunun adı insanlık suçudur, ırkçılıktır. Ama “bizden” birileri, “onlardan” birilerine aynı muameleyi uygulamışsa, hatta bunu cinayet noktasına vardırılmışsa, ya ortada bize yönelik tezgâhlar vardır, ya da onların ettiklerinin listesi, durumu haklı çıkarmada kullanılır. Milliyetçinin gözünde, kendi milletinden olmayan herkes ve her şey bir ayna vazifesi görür; içinde –ihtiyaca göre– kendini ya da karıştını görebileceği bir ayna.

Milliyetçilikten ırkçılığa uzanan dürtü yelpazesinin rüzgârında meydana gelen olaylar, Türkiye’de ürkütücü boyutlara varmaya başladı. Bunun nedenlerini soruşturmak, yükselmekte olan bu saldırganlık dalgasını anlayıp, önüne geçmek için çaba harcamak; iş, ülkesini nasıl da sevdiğini dünya aleme ilan etmeye geldiğinde hiçbir fırsatı kaçırmayan her kişinin görevi olmalı, bana göre.

Bu sevgiyi bağıra çağıra, saldırganlık boyutlarında değil de bir “eleştirerek paylaşma” zemininde hissedenlerse, zaten bugüne dek böylesi bir çaba içinde olanlar. “Vatan haini” damgasını yemek pahasına da olsa...

Nisan 2007

Çelişkilerle Yaşamak

Ağustos ayında Türkiye'deydim. İstanbul Havalimanı kapısında bindiğim taksinin şoförü ile giriştiğimiz tuhaf sohbet, gelecek günlerde defaten yaşıyacağım şaşkınlığın da habercisi oldu.

"Bu şehirde ailenle gidebileceğin bir yer kaldı abi," diye başladı taksici nutkuna, "o da Kumkapı. Çünkü sofular oraya uğramaz hiç. Malum, içki vaziyeti filan..."

Demek ki tutucu adam değilmiş pek, diye düşünüyordum ki tam, pat diye yapıstırdı: "Ülkenin bu hâle gelmesinin suçlusu kim peki? Kürtler tabii!" Yegâne çözüm olarak savaşı öngörüyordu şoförüm. Kiminle, kime karşı, ne hedefle, onu söylemeden. Savaş vahşettir, şakası bile yapılmaz, türü bir şeyler geveledim ağzımda. "Sen benim ne dediğimi anlamadın abi," diye kesti sözümü. "Tabii ben de sol görüşlü bir insanım aslında. O yüzden de önce millet gelir bana göre. Vatan sevgisi gelir."

Taksiden indiğimde, kafamın karışıklığı baş ağrısına dönüşmüştü. Çünkü son beş dakikadır taksici bana AKP'nin faziletlerini anlatmaya başlamıştı.

Bu kafa karışıklığını, sonraki günlerde de yaşadım. Milliyetçi solcular, din karşıtı sağcılar, azınlık haklarını savunan İslamcılar, Yahudi düşmanı azınlık yanlıları, eşcinsellerden nefret eden Kemalistler ve alenen ırkçı sözlerle Kürtlere saldıran milliyetçilik karşıtlarıyla konuştum ya da yazdıklarını okudum, söylediklerine kulak misafiri oldum. Siyaset üstüne düşünenin, fikir sahibi olmanın yolu sanki birbiriyle çelişen bir dizi siyasi tavır bir araya getirmekten geçiyor gibiydi. Farklı renklerde, uyumsuz görüntülü yamalardan oluşan bir gömlek giymek gibi...

Herhalde aynı nedenle olacak; katıldığım dost sohbetlerinde söyledğim her söz çok "köşeli" bulundu, merhametli kafa sallamalara yol açtı. Arkadaşlarım her fırsatta "Bu ülke gerçeğinde kopmuşsun sen, burayı anlamıyorsun," anlamına gelecek laflarla itirazlarımı geçıştirdiler, kendi karmaşık düşüncelerini tartışmaya devam ettiler. "Yahu, ben ne kadar da siyah-beyaz renklerde görüyormuşum hayatı. Halbuki burada dünya bir yıl içinde ne kadar da renklenmiş," diye hayıflanmaya, hatta aşağılık duygusuna kapılmaya başladım.

Galiba "ülke gerçeğini" kavramaya, siyaset dışında olup bitenleri yakından izleyince muvaffak oldum. Mesela şöyle bir haber okudum gazetede. Sanal ortamda bir süredir birbiriyle iletişim içinde olan bir grup delikanlı, buluşup gerçek anlamda tanışmaya karar veriyor. Bir araya

geliyorlar, tanış oluyorlar ve derhal “kız davası” yüzünden birbirlerine giriyorlar; birileri bıçaklanarak ölüyor, birileri yaralanıyor.

Ya da şöyle bir başka haber. Alkolü fazla kaçırmış bir motosiklet sürücüsü, arkasında oturan sevgilisiyle eve dönerken, genç kadın motosikletten düşüyor ve karşı yönden hızla gelen birkaç aracın çarpmasıyla ölüyor. Sürücü, olan bitenin hiç farkında olmadan evine gelip, yatağında uykuya dalıyor. Ancak ertesi gün polisler tarafından gözaltına alınırken “Çok alkollüydüm, pişmanım,” diyor.

Peki buna ne demeli: Lefkoşe’den İstanbul’a sefer yapmakta olan uçağı kaçırarak hava korsanları yakalandıktan sonra televizyonda konuşan Sivil Havacılık sorumlusu bir zat, basın mensuplarına içerliyor. “Operasyon sürerken, sürekli canlı yayında bilgi verdiniz. Terörist arkadaşlar (aynen bu kelimelerle!) da her şeyi izleme imkânı elde etmiş oldu,” diye açıklama yapıyor.

Gerçekten de kafam karıştı Türkiye’de geçirdiğim bir-iki hafta içinde. Gerçekten de biraz katı kalıplarla siyaset ve topluma bakıyorum, izlenimine kapıldım. Ama gerek gün be gün böylesi haberleri izleyip, gerekse siyasete yönelik söylenenleri ve yapılanları algıladıktan sonra, şu yargıya vardım: Galiba Türkiye’de yaşayan insanların büyük bölümünün kafası aslında, karışık olan... Zor koşullarda yaşam kavgası vermek, yasaklar içinde boğularak hak-hukuk konusunda düşünmek, doğu-batı ikilimi içinde kendi değerlerini bulmaya çalışmak...

Onlarca yıldır Türkiye insanının içinde bulunduğu bu tablo, zor sorulara verilecek basit cevap olarak çelişkileri benimsemeye, onlarla yaşamaya sürüklüyor. Öncelikler önemini yitiriyor; inanılan, söylenen ve yapılan şeylerin sonuçlarından çok şov karakteri ön plana çıkıyor; değer ve ilkeler, anlık çözümlere feda ediliyor. Ve bütün bunlar, tuhaf bir dil yaratıyor. Kesin ve keskin, bir o kadar da uzlaşmaya açık, korkuları ele veren bir dil...

Bu yeni ve bilmediğimiz bir durum değil aslında. Ama sanki daha da bir yaygınlık kazanmış gibi geldi bana bu defa. Değişen bir şey yok mu peki? Bence var. Umut verici bir yenilik bu üstelik. Siyaset, herkesi ilgilendiren bir konu artık Türkiye’de. Büyük bir heyecan ve ilgiyle siyaset hakkında düşünülüyor, fikir yürütülüyor, tartışılıyor.

Belki de sözünü ettiğim kafa karışıklıkları, çelişkileri barıştırmaya yönelik düşünme tarzı ve yamalı dil, böylesi bir sürecin de habercileri...

Bu sürecin Türkiye’de özgürlüklerin ve demokrasinin artık nihayet yerleşebilmesi yolunda bir adım olmasını umut ediyorum.

Eylül 2007